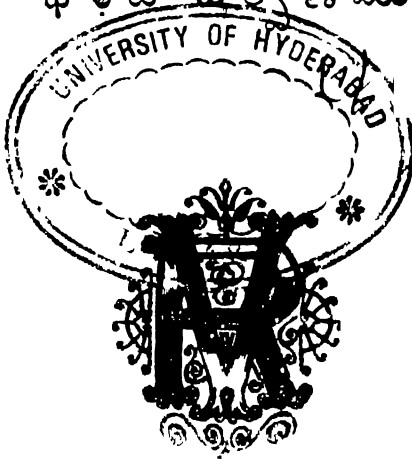

శ్రీ రస్తు.

అన • తుని ఛ • దము

అను నామాంతరముగల

ఛ • దో దర్శనము.

చెప్ప శుఠి:

వావిళ్లి. రామస్వామిశాస్త్రిలుఅండ్సన్స్ వారి:

ప్రకటితము.

1921

All Rights Reserved.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the " VAVILLA " PRESS,
Madras.—1921.

విషయ సూచిక.

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
ఉపోద్ఘాతము.	...	ద్వితీయాశ్వాసము.	
ప్రథమాశ్వాసము.		గద్యలక్షణము	28
ఇష్ట దేవతాస్తుతి	1	ఛందములు	29
సంక్షాప్త కరణము	”	ఛందోపృత్తసంఖ్య	30
గద్యపద్యలక్షణము	2	సర్వసమవృత్తభేదసంఖ్య	31
గురులఘునిర్ణయము	3	సమవృత్తములు	31
గణాష్టకలక్షణము	3	అర్థసమవృత్తములు	58
ఇంద్రచంద్రాదిగణభేదములు	5	విషమవృత్తములు	59
సంయుక్తవర్ణగణంబులు	6	ఉద్ధరనూలావృత్తములు	61
గణఫలములు	6	త్వితీయాశ్వాసము.	
గణాధిదైవతములు	6	కందములు	65
కృత్యాదివర్ణసీయగణములు,		ఆర్యలు	66
నక్షరములును	6	గీతులు	67
ప్రాసప్రకరణము	7	సమవిషమగీతులు	68
ద్వాదశవిధప్రాసములు	8	సీసములు	69
షడ్విధప్రాసములు	15	తరువోజ	70
యతిప్రకరణము	17		

విషయము.	పుట.	విషయము.	పు
అక్కరలు	77	సమాసములు	10
వదములు	78	కాఠకశబ్దములు	10
రగడలు	80	క్రియాపదములు	11
చాటు ప్రబంధములు	83	అవ్యయశబ్దములు	11
షట్ప్రత్యయములు	85	విశేష్యవిశేషణములు	11
చతుర్థాశ్వాసము.		క్రియావిశేషణములు	11
దశదోషములు	89	పంచాశద్వర్ణములు	11
షట్సంధులు	97	షడ్వర్ణములు	11

ఉ పో దా త ము.

--> అనంతమాత్యుడు. <--

అనంతమాత్యుని చరిత్ర - విమర్శకులకు తెలిసినంత మట్టుకు-ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వములోను, ఆంధ్రకవుల చరిత్ర లోను ఉన్నది. చరిత్రచర్చణముగా అందులోని విషయములనే మరియొకసారి చర్చించివ్రాయడ మనవసరము; గనుక వాటి లోని సారాంశములను మాత్రము సంగ్రహించి తెలియజేయు చున్నాను.

అనంతుడు ఆరువేల నియోగి బ్రాహ్మణుడు; కాండిన్యగో శ్రీజుడు. ఇతనిముత్తాతయైన బయ్యన్నకు తిక్కనసోమయాజి “భన్యభారవి” అన్నబిరుదిచ్చెనట. అనంతుడు రచించిన గ్రంథములు 1. భోజరాజీయము, 2. ఛందోదర్పణము, 3. రసార్ణవము. భోజరాజీయములో ఉన్న “నీ. విలసితంబగుకృష్ణవేణా,” అనే పద్యమునుబట్టి అనంతుని “తండ్రియైన తిక్కన కృష్ణామండలములోని శ్రీకాకుళమున కొడయడైన యంధ్రవల్లభుని సేవ చేయుచుండె”ననిన్ని, రసార్ణవమందున్న “శా. జానొండొకవర్షముల్” అనేపద్యముబట్టి ఇతడు క్రీ. శ. 1435. జనవరి తే 25 దికి రసార్ణవము రచించి దేవాంకితము చేసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది గనుక, ఇతడు 15-వ శతాబ్దము నడుమ నున్న వాడనిన్ని నిస్సం దేహముగా చెప్పవచ్చును.

ఛందోదర్పణములో నాలుగవ ఆశ్వాసము చివర నొక పద్యమందు భోజరాజీయమును మాత్రమే పేర్కొనుటచేత అనంతదు మొట్టమొదట భోజరాజీయము, తర్వాత ఛందోదర్పణము, అటుపిమ్మట రసార్ణవము రచించిఉండునని ఊహించవచ్చును.

→ గ్రంథవిశేషము. ←

తెలుగున లక్షణగ్రంథము లనేకముగా ఉన్నవి. వీటిలో అనేక గ్రంథము లింకను అచ్చుపడలేదు. 1917 సం॥న కవిజనాశ్రయము ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారిచే కొత్తగా ప్రకటితమైనది. నేటికి శ్రీవావిళ్ల, రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే ఈ ఛందోదర్పణము ప్రకటితమైనది. రంగరాట్ ఛందము మొదలు న గ్రంథములు వీరిచే స్వరలో అచ్చుపడవలసి ఉన్నవి. ఇదివరకు చాలాకాలమయి అచ్చుపడి స్రచారములో ఉన్నవి సులక్షణసారము, అప్పకవీయము.

వీటిలో కవిజనాశ్రయము ప్రాచీనతమమయి నట్లగుపడుచున్నదనిన్ని, ఆ గ్రంథము రచించినవాడు వేములవాడ భీమకవి అనిన్ని, ఆ భీమకవి 12-వ శతాబ్దారంభము వాడగుననిన్ని, శ్రీజయంతిరామయ్యగారు కవిజనాశ్రయపీఠికలో వ్రాసినారు. “కవిజనాశ్రయము భీమకవివరచితముకానేకాదని నాకుశోచుచున్న” దని వీరేశలింగము పంతులుగారు రామయ్యపంతులుగారి ‘పీఠిక’ చదివినతర్వాతనే *ఆంధ్రకవులచరిత్రలో వ్రాసినారు. “కవిజనాశ్రయములో చెప్పబడిన యతులసంఖ్య యన్నింటికంటె దక్కువది,

* 1917-పుట 882, ఆంధ్రకవులచరిత్ర, రెండవకూర్పు.

కావున, నా గ్రంథమె యన్నింటిలోఁ బ్రాచీనమైనదని యూహింప వచ్చును” అని రామయ్యపంతులుగారు ‘అంతరతమ్య’ పరిక్ష చేసి సిద్ధాంతీకరించినారు. అయితే అప్పకవి ఏడువిధములైన సీసభేద ములేచెప్పగా అనంతుఁడు పదివిధములైన సీసభేదములను చెప్పినా డుగదా. అంతమాత్రమున అనంతుఁడు అప్పకవి తర్వాతివాడని చెప్పవచ్చునా ?

శ్రీ రామయ్యపంతులుగారు సంపాదించిన కవిజనాశ్రయ ప్రతులు 10. అందులో రెండుమాత్రమే సమగ్రముగా ఉన్నవి. ఆ రెండింటిలోను అవతారిక పద్యములు లేవు; అసమగ్రమైన ఒక్క ప్రతియందు మాత్రమే ఉన్నవి. వాటిలో ఒకపద్యమును బట్టి గ్రంథము భీమకవిరచించియుండునేనో అని అనుమానించుటకు కాస్త అవకాశములేకపోలేదు, గాని అన్ని ప్రతులలోను ఉన్నట్లు చూపిన * “జననుత భీమతనూజా,” అనే పద్యమును బట్టి ఏమనవలెను? ఇంతకున్ను ఒక్క ప్రతిలో మాత్రమే ఉన్న అవతారిక ఎంతమట్టుకు ప్రమాణముగా గ్రహింపగలము? అందులోనున్న పద్యములు పరిశీలించిచూడగా అసందర్భములుగా ఉన్నవి. మొట్టమొదటిపద్యము అనంతుని ఛందములోనిది.— “ననంతశయనుఁ దోయజనాభుఁ,” అని ఛందోదర్పణములో ఉన్నది. “మురారిభక్తితో వినుతింతుఁ,” అని కవిజనాశ్రయము లో ఉన్నది. “జై నుండగుకవి విష్ణు ప్రతిపాదకములగు పద్యముల రచించుట యసంభవ” మని “చనుమగణము శ్రీనాథాయనిన”

* సంజ్ఞా-88.

“తగణము శ్రీకృష్ణయనఁగ” ఇటువంటి పద్యములు ప్రక్షిప్తములని వ్రాసినప్పుడు “మురారిభక్తితో వినుతింతుఁ,” అని ఉన్న అవతారికలోని మొదటిపద్యము ప్రక్షిప్తమని చెప్పవలసిఉండును. గణముల కుదాహరణగా విష్ణుపరమైన పదములే ఉండనప్పుడు “మురారిభక్తితో వినుతింతుఁ” అని ఉండునా? “నిను నీవె పొగడువై ఖరి నొనరించెదఁ,” అని కృత్రిభర్తనుగూర్చి కవి వ్రాయునా? కవితావై ఖరిని బట్టిచూడగా ఈ అవతారిక ప్రక్షిప్తమని దృఢముగా చెప్పవచ్చును. “శేచనపై...కవివరులు...పొగడఁ” “నీదువేర” “ఏఛందము సుకవులుబ్రదుకు” ఇటువంటి పదములతోనున్న కవిత్యము ఆధునిక కవిత్యముగాని పూర్వకవిత్యమువలెతోచదు.

కొన్ని వ్రాతప్రతులలో “భీమనఛందస్సు” అని గ్రంథనామమున్నది. అయితే వాటిలో రామయ్యపంతులుగారు “ప్రక్షిప్తము” అని తీసివేసినపద్యము లనేకముగ ఉన్నవి. “పరగిననిమలయశోభాసురనిరతుఁడు భీమనాగ్రసుతుఁ * డఖిలకళాపరిణతుఁడ

* ఈ భీమనాగ్రసుతుఁడు ‘అగస్త్యశ్రాత’ లాటివాడు; ఎవరో తెలియదు. “భీమనఛందస్సు” శేరుగలిగి మనకు కనబడుచున్న వ్రాతప్రతులలోని గ్రంథము రచించినవాడు భీమనాగ్రసుతుఁడు; గాని, భీమనకాడు. వ్రాతప్రతులన్నిటిలోను భీమనఛందస్సు కలగూరగంపగా ఉన్నది. తక్కిన ఛందోగ్రంథములలోని లక్షణములున్న ఉత్తరాంధ్రకావ్యములలోని లక్షణములున్న ఉన్నవి. కొన్నిటిలో భీమనమతము స్పష్టముగా నిరాకృతిమయి ఉన్నది. ఈ భీమనాగ్రసుతుఁడో, అశేరిటివాడు వేరేమరియుకడో, ‘సర్వలక్షణపార’ మనుగ్రంథము రచించినట్లు తంజావూరి సరస్వతీమహల్ పుస్తకాలయములో 827-వ నెంబరుగల వ్రాతప్రతినిబట్టి కనబడుచున్నది. అం

య్యెను భూసురవరుఁడు ప్రసాదోదితఁడ్రువశ్రీయతుఁడై”, “అసమానదాన రవితనయ సమానోన్నతుఁడు యాచకాభరణుఁడు

దులో “పరగిన విమలయశోభాసురచరితుఁడ భీమస్వామితుఁడ” అని గ్రంథకర్తవ్రాసుకొన్న పద్యమును ఇంకా ‘భీమనఛందస్సు’లో ఉన్నట్లే అనేక పద్యములున్ను ఉన్నవి. 17-వ శతాబ్దారంభమునాటి మల్లన రచించిన చంద్రభానుచరిత్రలోని పద్యమును ఇంకా మరికొన్ని కావ్యములలోని పద్యములున్ను ఉదాహృతమై ఉన్నవి. దీనినిబట్టి చూడగా భీమన 16-వ శతాబ్దాంతమునాటి వాడుకావలెను. కలింగదేశము రాజయిన రాజరాజు 11-వ శతాబ్దము వాడుకదా; ఈ భీమన ఆరాజరాజును తనకవితామహిమచేత గద్దెమీదనుండి పడద్రోసి తిరిగిగద్దెక్కించడము ఎట్లు సంభవమగును? ఈ కవితామహిమానువర్ణనముగల రెండుచాటుపద్యములు మాత్రమే ఆధారముగాచేసుకొని భీమన రాజరాజునాటివాడనిన్ని భీమన ఛందస్సు ప్రాచీనతమనుయినదనిన్ని చెప్పటకు శ్రీరామయ్యపంతులుగారు సాహసించడము వింతగా ఉన్నది. కవిజనాశ్రయములోనివి కావని తమకు తోచినవి ప్రక్షిప్తములని చెప్పికొన్ని, చెప్పకకొన్ని, గాలించి తీసివేసి, కొంతభావతమకు తోచినట్లువార్చి, భీమన ఛందస్సులోమిగిల ఉన్న పద్యాలు ‘అసలు’ కవిజనాశ్రయమని పంతులుగారు ప్రకటించినారు. ఇది ఆంధ్రసారస్వతమునకు కొంత ఉపచరించినదని కృత్తిజ్ఞతతో ఒప్పుకుంటూ, ఈ గ్రంథము మరికొన్ని ప్రతులసాయమున చక్కగా విమర్శించి సంప్రతించి అచ్చొత్తించుట ఆగత్యమని తెలియజేయుచున్నాను.

పంతులుగారి చరిష్కరణములోని దోషములు రెండువిధములయినవి. 1. గ్రంథములో చేరకూడని పద్యములు చేర్చినారు. ఉదా. 1. సంఖ్య. 90, 91, 92 ఇవి కావ్యాలంకారచూడామణియందున్న పద్యములు “ప్రక్షిప్తములైనవేమోయని సంశయింపఁదగియున్న” దని కిందను వ్రాస్తూ గ్రంథమున చేర్చినారు. 2. ఉత్తమగఁడచ్చందములోనిది, “సభలంకెప్పిన”

ప్రాణసమానమిత్తుఁడీకృతికి సహాయుఁడుగా నుదాత్తకీర్తి ప్రీతిఁ.” ఈపద్యము లనన్వయముగా నుండుటచేత నందుఁ జేర్కొనఁబడిన భీమునకును గ్రంథమునకును గల సంబంధ మిట్టిదని నిర్ణయింప వలనుగాకయున్నది ” అని శ్రీరామయ్యపంతులుగారు గ్రంథమున చేర్చలేదు. “పై పద్యము లనన్వితములుగావు. గ్రంథమునఁ గూర్చుకొని చూచినచోఁ దేటపడఁగలదు. పాఠము తప్పగాను న్నప్పుడు సమన్వయమెట్లేర్పడును?” అని శ్రీవేటూరి ప్రథాకర శాస్త్రిగారు ప్రబంధరత్నావళి వీతికలో ఈవిషయము చర్చించి వ్రాసినారు. భీమకవి కవిజనాశ్రయకర్త కానేరడనియే వారితలంపు. వారుచెప్పినట్లు “వేములవాడ భీమకవి విషయము సర్వము ను సందిగ్ధమే యగుచున్నది.”

ఛందోదర్పణకాలమును నిర్ణయించగలిగినట్లు కవిజనాశ్రయకాలమును నిర్ణయించలే మనుట స్పష్టము. అనంతఁడు భీమకవినిగాని కవిజనాశ్రయమునుగాని ఎరిగిఉన్నట్లు కనబడదు.

అనంతుని ఛందోదర్పణమును ఎదుటనుంచుకొని అప్పకవి కొన్నివృత్తములకు లక్ష్యములు వ్రాసినట్లు స్పష్టముగా కనిపించుచున్నది. మదరేఖ, తోదక, మనోజ్ఞ, ప్రియకాంత, నర్కుటము,

అనేపద్యము (46). ఇందులోని విషయములు పూర్వపద్యములలోని (38, 39) విషయములకు విరుద్ధముగా ఉన్నవి. 3. అవతారిక పద్యములు. 4. అనంతఛందములోని పద్యములు; II గ్రంథములో చేరవలసినవి విడిచినారు: ఉదా. విశ్రాంతివరతి అనేకందమునకు బదులుగా “రేచనకీర్తిగలుగు” అనే మాటలుగల గీతపద్యము చేర్చుకొవలసియుండెను. ఇంకా ఇటువంటివి ఉన్నవి.

శిఖరిణి, పృథ్వి మొదలయిన వృత్తలక్ష్యపద్యములు అనంతుని పద్యములలోని పదములతో కనబడుచున్నవి. వీటిలో ఒక్కటి చూడండి:—

అజశివ శక్రనిరంతః తార్చిత పద్వయ్యుః
 భుజగకు లాఖివ తల్పుః బూని నుతింపగా
 నజయతినొంది నజాభః తార్చితమైచనుః
 ఋజువగు నుర్విమనోజ్ఞః ఋష్యనురాగమై.

అనంతునిది.

అజమృడవాసవసంతః తార్చితపాదపం
 కజయుగళుః హరినిర్వికారు మనోజ్ఞనా
 ఋజువగు వృత్తమునందు బ్రీతినుతింపగా
 నజజభరంబులు వొల్పునచ్చిన దిగ్యతిః

అప్పకవిది.

ఈలాగున అనంతుడు కవిజనాశ్రయము ఎదుట నుంచు కొని తన ఛందోదర్పణమును వ్రాసియుండునేమో అని ఎంతవరి శీలించి చూచినను పద్యములలో పోలిక ఎక్కడనయినను కనబడ లేదు.

కవిజనాశ్రయముకంటె ఛందోదర్పణము పెద్ద గ్రంథము. కవిజనాశ్రయములో సంజ్ఞాశికారమందు గణఫలములు, గణ గోత్రములు, గణలింగములు, బీజాక్షరములు మొదలయిన విషయముల గురించి 35 పద్యము లున్నవి. ఛందోదర్పణములో వీటిలో ముఖ్యమైన విషయములగురించి 6 పద్యములు మాత్రమే ఉన్నవి. గాని వల్ల, ప్రాసములు, షట్ప్రశ్రియములు...వీటిగు

రించి ఛందోదర్పణములో ఉన్నన్నివిషయములు కవిజనాశ్రయములో లేవు.

1 “క. పరగగనిరువదియాఱ....” ఛందో. పుట 61; కవి. పు. 52.

2 “క. క్రమమునఁ బ్రస్తారము....” ఛం. పు. 85; కవి. పు. 76.

3 “సీ. వృత్తంబునకువలె...” ఛం. పు. 69; కవి. పు. 67.

ఈ మూడుపద్యములు రెండుగ్రంథములందున్న కనబడుచున్నవి. వీటిలో మొదటివి రెండున్ను ఎవరుచెప్పినవో ఏగ్రంథములో ఇవి ప్రక్షిప్తములనవలెనో తెలియదు. మూడవది ఛందోదర్పణములోని దేగాని కవిజనాశ్రయములోనిదికాదని మరియొకచోట నీవీతికలోనే తెలియజేసినాను.

అనంతరఁడు 105 సమవృత్తభేదములను 9 విషమవృత్తభేదములను చూపించినాఁడు. కవిజనాశ్రయములో 123 సమవృత్తభేదములున్న 6 విషమవృత్తభేదములున్న ఉన్నవి.

జాత్యుపజాతులగురించి ఛందోదర్పణములో చెప్పినంత గ్రంథము కవిజనాశ్రయములో లేదు. రగడలు, కళికలు, ఉత్కళికలు వీటినిగుంచి కవిజనాశ్రయకర్త ఏమిన్నీ చెప్పలేదు.

లక్షణగ్రంథమున్నిటిలోను ఛందోవిషయములు ఎక్కువగా వివరించి చెప్పినది అప్పకవీయమే అనుటకు సందేహములేదు. అందుచేతనే, అప్పకవి,

“క. ఒకదానికంటె మఱివే,

ఱొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమూనఁ

సకల గ్రంథములను జదు,

వకడెలియునె లక్షణప్రపంచంబెల్లఁ.

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి,
యెదియేనియుఁ జదువుబుద్ధియేలావొడముఁ
బదఁపడి గ్రంథములన్నియు,
వెదకివెదకి సారమెల్ల వివరింపంగఁ.”

అని వ్రాసుకొన్నాడు. అయితే నిరంకుశాధికారమును వహించిన వానివలె తన ఇష్టానిష్టములఁబట్టి లక్షణములను అతడు శాసించినాడు. శ్రీవావిళ్ల వారు ఇప్పుడు త్వరలో అచ్చోపాచార బోయే అప్పకవీయ పీఠికలో అవి తెలియజేయుట ఉండును; గాని, ఇక్కడ చర్చించుట అనవసరము.

—= గ్రంథప్రచారము. =—

“క్రీ. శ. 1620-వ సంవత్సరప్రాంతములందు కవిగాఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు” అని వీరేశలింగము పంతులుగారు చెప్పిన చిత్రకవి అనంతయ “హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యాన ప్రకాశికలో” (V. 8.) “క. ప్రథమాంతవిభక్తులపై...” అనే—ఛందోదర్పణములోని—పద్యమును ఉదాహరించినాడు. ఈ పద్యమునే 16-వ శతాబ్దాంతమున ఉండిన వాడని వీరేశలింగము పంతులుగారు చెప్పిన ముద్దరాజు రామన్న “రాఘవపాండవీయాదర్శము” లో (I. 2, iii. 65) రెండుచోట్ల ఉదాహరించినాడు. అంతేకాదు “పోణిమి” అని ణకారముగా చెప్పవచ్చుననుటకు, “తీవ తీఁగయనుచు...” అనేపద్యము అనంతుని ఛందమందున్నట్లు ముద్దరాజు రామన్న “రాఘవపాండవీయాదర్శము” లో (II.6) చెప్పినాడు; గాని, ఆపద్యము ఛందోదర్పణములో కనబడదు. ఈపద్యము ఎవ

రిదో తెలియదు. “ఇంబు” అనే ప్రయోగమునకు ఆ ఆదర్శములోనే (2. 98) “ఇంబడరగా భజసనంబులని యనంతుని ఛందః ప్రయోగము” అని కూడా ఉన్నది. ఇది అప్పకవీయములో లయగ్రాహికి లక్ష్యలక్షణపద్యముగా కనిపించుచున్నది; గాని ఛందోదర్శణము లో కానరాదు. అయితే అప్పకవి “పదునేడవశ తాబ్దమధ్యమునం దుండిన లక్షణవేత్త” అని వీరేశలింగమువంతులుగారు వ్రాసినారు గదా; అప్పకవి పద్యమును ముద్దరాజురామన ఎట్లుదాహరించి యుండును? ఇంతకంటెను ఆశ్చర్యమైన దేమంటే, చిత్రికవి అనంత యగారి హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన ప్రకాశికలో ద్వితీయాశ్వాసాంతమున (శ్రీనర్సుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి లవారివిమర్శనములో కలిసి శ్రీవావిళ్ల వారిచే ప్రకటితమైన ప్రతిపుట. 128) నర్సుట వృత్తవ్యాఖ్యలో “ఈవృత్తమునకే కోకిలకాకమను నామాంతరము కలదు. లక్షణము:—కొలిచెదనాది దేవు.... (అప్పకవీయము. ఆ. ౪)” అని ఉన్నది. ఈ గ్రంథము మొదట అచ్చొత్తించిన పూండ్లరామకృష్ణయ్యగారో పూర్వలేఖకులో అప్పకవీయ పద్యములను ఈ వ్యాఖ్యానములలో దూర్చి ఉండవలెను. నేనుచూచిన తాటాకుపుస్తకములందు ఇవి కానరాలేదు.

→ పాఠనిర్ణయము. ←

శ్రీవావిళ్ల వేంకటేశ్వరులుగారు తమవద్దనున్న 14 ప్రతులు శోధించి పాఠనిర్ణయముచేసి గ్రంథ మచ్చొత్తించినారు. వారు నావద్దకుపంపిన ముదిత గ్రంథమును, నావద్దనున్న శ్రీపరవస్తువారి ప్రతినీ, పరిశీలించి ఈ ఉపోద్ఘాతమును టిప్పణిని వ్రాసినాను.

—> ఛందోవిషయములు. <—

ముఖ్యమైన ఛందోవిషయములు ఈ చిన్న పీఠికలో ఇము
డుటకు వీలయినంత వుట్టుకు చర్చించి లాక్షణికులలో గల మత
భేదములను తెలియజేయుచున్నాను.

వ డి.

“యతి పర్యాయపదములలో వడియనునది తెలుగు; దాని
వ్యుత్పత్తియూహ్యము” అని జయంతి రామయ్యపంతులుగారు కవి
జనాశ్రయపీఠికలో వ్రాసినారు. వారు వ్రాసినట్లు ‘వడి’ ‘వళి’ అనేవి
తెలుగుమాటలనిన్ని వచ్చి అనే అఱవమాటతో సంబంధము కలవి
అనిన్నీ నా అభిప్రాయము. యతి, విరతి మొదలయిన పర్యాయపద
ములతో పాటు వడి (వళి) అనేమాటను లాక్షణికులు వ్యవహరించు
చున్నను దీనికి ఒక అర్థవిశేష మున్నట్లు స్పష్టముగా కనిపించు
చున్నది. “ఆద్యోవళిః” అనే ఆంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రము
లోను, అందుకు అనువాదముగా ఉన్న తెలుగు లక్షణగ్రంథము
లలోని పద్యములందున్న ‘వడి, (వళి)’ అనే ఉన్నదిగాని ‘యతి,
విరతి’ మొదలైన పర్యాయపదములలో మరెవ్వరీ కనబడదు.
చూడండి.

1. “చరణాద్యక్షరమేవడి” కవిజనాశ్రయము.

2. “పాదప్రథమాక్షరముత్పాదితమగు వళియనంగ”
కావ్యాలంకారచూడామణి.

3. “వాసనగలమొదలివ్రాయి వడియనఁబరగుకా”
ఛందోదర్శనము.

4. “చరణచరణమున కాద్యక్షరములు! వళులయ్యె”

అప్పకవీయము.

ఈసందర్భమున వడి (వళి) కి బదులుగా యతి, విరతి మొదలయిన పర్యాయపదములలో మరియేదిన్నీ వాడకూడదన్న ధ్యేతోచును. సంస్కృతశ్లోకములలో పాదములనుభ్యమందు విశ్రాంతినూ త్రమే ఉంటుందిగాని తెలుగు పద్యములలో ఉన్నట్లు అక్షరమైత్రిలేదు. గనుకనే కాబోలు వడి (వళి) యను తెలుగుమాట తెలుగుఛందస్సులలో వాడవలసివచ్చినది. వచ్చి అంటే మార్గమని అర్థము. పద్యపాదము విశ్రాంతిననుసరించి రెండుభాగములు కాగా ఆభాగములమొదటి అక్షరములు పాదభాగములకు మార్గములు చూపించిన ట్లుండుటచేతను, మొదటిభాగముయొక్క ప్రథమాక్షరముతో (అనగా పాదాద్యక్షరముతో) రెండవభాగము మొదటి అక్షరము మైత్రిగలదిగా ఉండవలెనన్న నియమము ఆచారమై ఉన్నది గనుకను, వడి (వళి) అని మీదచూపించిన స్థలములలో లాక్షణికులు ప్రయోగించి ఉండురని నా అభిప్రాయము.

వడిభేదములు.

కవిజనాశ్రయములో పదివిధములైన వల్లమాత్రమే ఉన్నవి. కావ్యాలంకారచూడామణిలో పండ్రెండున్ను, ఛందోదర్పణములో ఇరువైనాలుగున్ను, అప్పకవీయములో నలువది ఒకటిన్ను, వళిభేదములు కనిపించుచున్నవి. ఈలాగున వల్లసంఖ్య ఎక్కువతక్కువగా ఉండుటకు కారణమేమై ఉండును? తక్కువగా

వల్ల పేర్కొన్నవారికి పరిశీలన లోపముకలిగినదా? లేక, ఎక్కువ గా చెప్పినవారు అనవసరముగా వల్లసంఖ్య అధికముచేసినారా? లేక, కవులు స్వతంత్రింది క్రొత్తక్రొత్త ప్రయోగములుచేసి ఉండుటచేత తర్వాతి లాక్షణికులు వల్లసంఖ్య ఎక్కువచేయవలసి వచ్చినదా? ఈవిషయములు చక్కగా విమర్శించవలసి ఉన్నది గనుక కవిజనాశ్రయము, కావ్యాలంకారచూడామణి, ఛందో దర్పణము, అప్పకవీయము— ఈనాలుగింటిలో ఉన్న వల్లభేద ములు ఒకపట్టికలో చూపించి విమర్శించుచున్నాను:—

1. స్వరయతులు	1 స్వరజలు	1 స్వరయతులు	1 స్వరమైత్రీ
2 వృద్ధివగులు	2 వృద్ధివగులు	2 కూడస్వరయతి	2 స్వరప్రధానయతి
3 వ్యంజనయతులు.	3 వర్ణజలు	3 ఋకారస్వరూపయతి	3 లు పవనర్ణయతి
4 వర్ణయతులు	4 ముకారవళి	4 నీవిరమము	4 వృద్ధివగులు
5 పోలికవడి	5 భ్రతచేతరవర్ణజలు	5 ఋకారవిరతి	5 ఋసళి
6 వరసయతి	6 వర్ణయతులు	6 వర్ణయతి	6 ఋత్వసంబంధవళి
	7 పోలికవడి	7 పోలికవడి	7 ఋత్వసామ్యయతి
	8 వరసయతి	8 వరసయతి	8 ప్రాణీవిరామము
			9 వర్ణయతులు
			10 మువిభక్తి
			11 ముకారయయతులు
			12 వరసవగులు
			13 ఋజయతులు
			14 ఊష్ణయతులు

5 బిందుయతి 6 సబిందువర్జలు

9 అనుస్వారయతి 15 బిందుయశులు

16 అనుస్వారసంబంధయతులు

17 అనునాసికాక్షరయతులు

10 మకారయతి 18 మవర్ణయతులు

11 ఎక్కటియతి 19 ఏకతరయతులు

12 సంయుక్తయతి 20 సంయుక్తయతి

13 తద్భవవ్యాజయతి 21 తద్భవవ్యాజయతి

14 భిన్నయతి 22 విశేషవళి

15 ఏయతి 23 భిన్నయతి

16 వికల్పయతి 24 ప్రత్యేకయతులు

17 యుక్తవికల్పయతి 25 అంశోష్ఠ్యసంధియతి

18 అశ్బదవిరతి 26 వికల్పసంధియతి

18 అశ్బదవిరతులు 27 అశ్బదవిరతులు

18 రేఫయతయతి 28 అశ్బదసర్గవిరతులు

6 ఎక్కటియతి 7 ఏకతరయతి

యుక్తాక్షరయతి

గా
చ్చ
శ్చ
ః
ః
ః

ఉభయవళులు:—

8 ప్రాదియతులు

9 పుత్రముతులు

10 అఖండ

8 ప్రాదియతులు

9 ద్వ్యక్షిరత్ర్యక్షిరపూతాక్షిరవళి

10 ఆ దేశవళి

11 దేశీయవళి

12 (మాచన)

(జనరాలు)

19 ప్రాదియతులు	29 ప్రాదియతులు
20 కాకున్వరయతి	30 కాకున్వరయతి
21 నిత్యసమాసయతులు	31 పుత్రాక్షరయతి
22 ప్రభునామాంతరసాముక ఖండయతులు	32 నిత్యసమాసయతులు
23 విభాగయతులు	33 దేశ్యనిత్య సమాసయతులు
24 నిత్యయతులు	34 నాముక ఖండయతులు
	35 రాగమయతులు
	36 విభాగయతులు
	37 నిత్యయతులు
	38 యుష్కదనస్థితియతులు
	39 పరరూపయతులు
	40 పంచమివిభక్తియ
	41 ప్రాసవిశ్రాంతి[తులు

వల్లభేదములన్నీ సమాకలనముచేసి ఈదిగువగు ర్తులుంచి తెలుపుచున్నాను.

1. అ=ఐ=ఔ (=మైత్రికిగురుతు; ప్రాస్వస్వర ముబట్టి దీర్ఘస్వరముకూడా ఉన్నట్లే ఊహించవలెను.)
2. ఇ=ఎ } =ఋ=కృ=వృ
ఁ(ఇ,ఎ) } (ఋకార మే వ్యంజనముపై ఉన్నా విడిగాఉన్న స్వరమువలె పాఠించవచ్చును)
3. ె=ః, ే (ఇ, ఎ). (ఇ ఈ ఎ వలం గూడిన లళలే అని అర్థము)
4. ఉ=ఊ
5. ే; (ఁ.వర్ణలకు ఇట్లే); (ఁఅనునాసికము కాక తక్కిన వర్ణాక్షరములు నాలుగున్న అని తెలియజేసేగురుతు. ఆనాలుగున్న అన్యోన్యమైత్రిగలవి అని అర్థము.
6. ే=ః=ః=ః
7. ె=ః
8. ె=ః
9. ె=ః=ః=ః
10. ె=ః=ః (ఁయ్ అంటే యర ల వ శ ష స హ లు రీన్ని)
11. ె (ఉ, ఊ)=ః (ఉ, ఊ)

12. $\Sigma \rho = \sigma$

13. $\left. \begin{matrix} \rho \\ \sigma \end{matrix} \right\} = \Sigma$

14. $\rho = \sigma = \tau$

15. హాయలకు స్వరమైత్రి } వ్యంజనము పాటించకుండా హా
కార యకారముల పైని ఉన్న
స్వరములకు ప్రత్యేకించి వడి
చెప్పవచ్చును.

16. సూక్ష్మస్వరవ్యంజనములు వడికోసము పాటించవచ్చును.

ఉ. దాసోఽహం 'అన్యోన్య'లో 'అ'; 'వనాకస'లో 'ఓ',
'జగజ్జనకుడు' లో 'త్'; 'వ్యాగ్ధరిలో' 'హ'

17. 'సంయుక్తవ్యంజనములలో' ఏవ్యంజనమునకు వడి ఉంచినా
చాలును; గాని పాదమున
మూడునాలుగు చోట్లవడికావ
లసిన వృత్తములలో ప్రథరాది
వృత్తములలో సర్వత్ర ఏదో
ఒకవ్యంజనమునే పాటించవలెను.

18. ఉభయవధులు అఖండనడి—(ఏటిని గురించి ప్రత్యేకముగా
చర్చచేయవలసినది.)

19. ప్రాసవడి.

పైని ఉదాహరించిన వాటిలో 1, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 15, 17
సర్వలాక్షణిక సమ్మతములు.

2-వ దానిలో ఇ ఈ ఎ ఏ ఋ ఋలకు మైత్రిమాత్రమే

కవిజనాశ్రయములోను కావ్యాలంకారచూడామణిలో ఉన్నవి; తక్కిన విషయములు వూడున్న అనంతుడున్న అప్పకవిన్ని చెప్పినారు. అయితే అప్పకవిచెప్పినట్లు మూడున్న మూడుభేదములుగా చెప్పక అనంతుడు రెండుభేదములుగానే చెప్పినాడు.

3-వ ది అనంతుడు మాత్రమే చెప్పినాడు; తక్కినలాక్షణికులు దీనినిగురించి ఏమీ చెప్పినట్లు కనబడదు. ఋషినిబట్టి ౧వలి ఒప్పుకోవలసినదే.

9-వ దానిలో $\text{ఽంత్} = \text{న్}$; $\text{ఽంట్} = \text{ణ}$; అని బిందుయతులకిందను; $\text{న్} = \text{ణ}$ అని సరసయతులకిందను, అందరున్న చెప్పినారు. ఇవికాక, $\text{ఽంత్} = \text{ణ}$; $\text{ఽంట్} = \text{న్}$; $\text{ఽంత్} = \text{ఽంట్}$ వేరే భేదములుగా అప్పకవి చెప్పినాడు; గాని అనవసరము; బిందుసరసయతులబట్టి ఇవి సాధించనచ్చును.

10-వ దానిలో $\text{ఽంప} = \text{మ}$ అని మాత్రమే బిందుయతికింద అందరును చెప్పినారు. $\text{ఽంఱ} = \text{మ}$ అనేచుకారయతి అనంతుడు, అప్పకవి చెప్పినారు; విన్నకోటపెద్దన చెప్పలేదు. అప్పకవీయములో ఈవలికి లక్ష్యముగా భీమన చాటుపద్యము (చ. గరళపు...) ఉన్నది. ఈభీమనే కవిజనాశ్రయకర్త అయితే ఈవలి భేదము తన లక్షణ గ్రంథములో ఎందుకు పేర్కొలేదో !

12-వ దానిగురించి భారతములో ప్రయోగములున్నాకవిజనాశ్రయములోగాని కావ్యాలంకారచూడామణిలోగాని ఏమీ చెప్పలేదు. అనంతుడు వపలకుమాత్రమే మైత్రిచెప్పి దీనికి 'అభేదవిరతి' అని పేరుపెట్టినాడు. వపలకు అభేదమున్నదిగాని వపలకు లేదుగదా? గనుక, ఈపేరువీటికి సార్థకముకాలేదు. అప్పకవి

అందుచేతనే వబలకు అభేదవిరతి అనిన్ని ప్రపవలకు అభేదవర్గ యతులనిన్ని పేర్లు పెట్టినాడు. అయితే, రెండవదానిలో మొదటిది కూడా ఇమిడి ఉన్నది గనుక ప్రపవలమైత్రి (అభేదవర్గయతి) అని ఒక్కటిగా చెప్పితే చాలదా?

13-వ దానిగురించి కవిజనాశ్రయములోగాని కావ్యాలంకారచూడామణిలోగాని ఏమీ కనబడదు. జ్ఞనలకు మాత్రము వడి అనంతుడు చెప్పినాడు. జ్ఞ ప్రకలకుకూడా వడిగలదని తిక్కనసోమయాజి ప్రయోగమాధారముగా తీసికొనిచెప్పినాడు; గాని సోమయాజి మరియొక్కడను ఇటువంటి ప్రయోగము చేయలేదు. ఈ ప్రయోగమైనా చేసి ఉండడనిన్ని ఇదిసరియైనపాఠముకాదనిన్ని కొండటి అభిప్రాయము. ఇదిసరియైనపాఠమే అయితే తిక్కనసోమయాజిగారి కాలముననే జ్ఞకు తాలవ్యోచ్చారణ మారి ఇప్పుడున్నట్టు 'గ్య' అని కంఠ్యోచ్చారణ వచ్చినదని ఊహించవలెను. నన్నయ ఈవడి వాడలేదు; మీదచెప్పిన ప్రయోగముకాక పూర్వకవిప్రయోగము మరియొకటి కనబడలేదు; గాని, ఉత్తరాంధ్రకవులు కొందరువాడినారు.

14-వ దానిగురించి స్పష్టముగా చెప్పినవాడు అప్పకవి. స్పష్టముగా అక్షణము చెప్పకపోయినా, అనంతకవి తాను వ్రాసిన పద్యములో శడలకు మైత్రిపాటించుటచేత అతని కీమైత్రి ఇష్టమే అని ఊహించవలసి ఉన్నది. (చూ. మా. I. 95) లళకు మైత్రికలదనం ఎక్కటియతి గురించి వ్రాసినపద్యము లో చెప్పినాడు. వీటినిగురించి కవిజనాశ్రయములోను కావ్యాలంకారచూడామణిలోను ఏమీ చెప్పియుండలేదు. లళమైత్రికి ఆదిపర్వమంటే ప్రయోగమున్నది.

16-వ దానిలో నాలుగువిషయము లున్నవి. రెండువిధములయిన సంధికార్యములచేత స్వరమున్న మరెండువిధములయిన సంధికార్యములచేత వ్యంజనమున్న గూఢముగా ఉంటవి. ఈనాలుగు విషయములను నాలుగువిధములైన యతులుగా అప్పకవి పేర్కొన్నాడు: (లు ప్తవిసర్గ, వృద్ధి, అంతోష్ఠ్యసంధి, వికల్పసంధి). వీటిలో స్వరసంబంధమైనవి రెండున్న ఒక్కటిగాచేసి అసంతుడు మూడువిధములయిన యతులు పేర్కొన్నాడు. విన్నకోటపెద్దన వృద్ధిన శులగురించే లక్షణమున చెప్పి ఆ దేశయతికి లక్ష్యముగా ఇచ్చినపద్యములో లు ప్తవిసర్గవళికికూడా సరిపోయినట్లు 'అన్యోన్య' లో 'గూఢస్వరమునకు 'అ' తో వడి కూర్చినాడు. గూఢముగాఉన్న వ్యంజనముగూర్చి ఏమీ చెప్పలేదు. కవిజనాశ్రయములో వీటిలో ఏదిన్నీ చెప్పియుండలేదు. నన్నయ భారతమందు కాక తక్కిన కొన్ని పూర్వగ్రంథములందు వీటికి లక్ష్యములు చూపించవచ్చును.

18-వ దానిగుఱించి మతభేదములున్నవి.

సుప్రసిద్ధమైన ప్రయోగములు అనేకముగా ఉండుట చేతను పేరపొందిన లాక్షణికులలో కొందరినమ్మతికలదు గనుకను అఖండవడి ఒప్పుకోక తప్పదని, "తెలుగు" అనేపత్రికలో సం॥ 9-10 లో నేను వ్రాసిన వ్యాసమును చూడండి.

అఖండవడి ఒప్పుకొన్నతర్వాత ప్రాదిమొదలయిన ఉభయవశులు వేరేపేర్కొనుట అనవసరము. కాకుండునట్లు మొదలయినవాటిలో స్వరము ప్రధానము అని చెప్పితేచాలును. అఖం

డవడి ఒప్పుకోకపోవుటచేత అనంతుడు కొన్నిఉభయవళి విభాగములుపర్పర్పుకోవలసివచ్చినది. అతడేర్పరచిన విభాగములలోచేరక కొన్ని అఖండవల్లు కనిపించడముచేత అప్పకవి మఱికొన్నివిభాగము లేర్పర్చవలసివచ్చినది. 12 విధములయిన ఉభయవల్లు అప్పకవి పేర్కొన్నా వీటిలో దేనికిందనూరాని అఖండవల్లుకనబడుతూ నేడన్నవి; ఉ. ఏవార్థకవడి; ఇంచుగ్వడి; చతుర్థవిభక్తివడి మొదలయినవి.

19-వ ది గీతాద్యుపజాతులలో తప్ప మరియొక్కడను దీని ప్రయోజనములేదు గనుకను, అక్షరమైత్రితో సంబంధములేదు గనుకను, దీనిని పూర్వలాక్షణికులు యతులలో పేర్కొనలేదు. యతికిబదులుగా వచ్చేదిగనుక ఇదిన్ని ఒకయతిభేదమే అని అప్పకవి పేర్కొన్నాడు.

అనవసరముగా చెప్పిన యతిభేదములు.

భిన్నయతులు, ప్రత్యేకయతులు:—అనంతుడు, అప్పకవి పేర్కొన్నారు. 'చేతిది' లోఉన్న 'తీ'కిన్ని 'దివిజ' లో ఉన్న 'దీ'కిన్ని మైత్రికలదు; చేతి యదిలోఉన్న 'యా'కు అకారముతో మైత్రికలదు; 'ధరించె'లో ఉన్న 'రి'కి రేఫతో మైత్రికలదు; 'ధరియించె'లోఉన్న 'యా'కి ఇకారముతో మైత్రికలదు; అని ప్రత్యేకముగా కొత్తయతిభేదములవలె ఎందుకు చెప్పవలెనో తెలియదు. చేతిదిలో ఉన్నతకారముపై స్వరము నిరుగునన్న భ్రమపడకూడదని చెప్పవలెనంటే, ఆలాగునే చెప్పరాదా? ఇటువంటివి ఇంకా

ఉన్నవి; ఎన్నని పేర్కొగలము? ఉ. ఉన్నది, (ఉన్న + అది), ఉన్నవి (ఉన్న + వి), ఉన్నాడు (ఉన్న + వాడు; ఉన్న + అడు)* చిన్నవి (చిన్న + అవి), రాజువు (రాజు + అవు) ఇటువంటిమాటలు 'చేతిది' వంటివికావా?

పోషించు, భుజించు మొదలయినవాటిలో మధ్యవర్ణము పై స్వరము విరుగుననుటకు ప్రసిద్ధలయిన పూర్వకవుల ప్రయోగములున్నవి:—

✓ 1. నందియం | బీరమణీయకాంతినుప + మింపంగ.
(అది ష. V. 155)

2. ఇరవుగ దాధారగొని భు + జించుట యొప్పుక.
(పద్య పు II. 98)

3. ఎక్క బఠించునంతకు వ + రించుట.
(పద్య పు. III. 170)

రేఫయతి:— ఈయతిభేదము అనంతుడెందుకు చెప్పినాడో తెలియదు. “తెనుగుమాటలలో ఋకారముండదు; స్త్రుక్కు, క్రుమ్ము మొదలయిన మాటలలో ఉన్నది రేఫ”, అని చెప్పియుండునుగాని ఇదియొక యతిభేదముగా చెప్పియుండదని నాలభిప్రాయము. అందుచేతనే పట్టికలో దీనికి వేరేసంఖ్యచూపక

* శృంగారశైష. III. 120. టీ. “నముచి దమనుండు పుత్రైంచి శ్లాదు” లో యతి తప్పని బ్ర॥ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవారు దిద్దివారుగాని, ఈపాఠమే వ్రాతప్రతులలో ఉన్నది. తిక్కన ఇట్టి యకులు వాడివారు. చూ. కాంతి. II. 87. “నాకు దక్షిణగా నిచ్చివ్రాడవింక; ఆశ్వ 1. 46 వాడు గుఱుకుసెప్పివా రెవ్వరనివను.” గనుక తప్పకాదు.

18 అని ఉంచినాను. ఇదికలిపితే అనంతుడు 25 వడి భేదములను పేర్కొన్నాడని చెప్పవలసి ఉంటుంది. 24 వడి భేదములనే అనంతుడు పేర్కొనినట్లు అప్పకవి వ్రాసినాడు.

ఎక్కటి (ఏకతర) వల్లు:—ఇవి లాక్షణికు లందరున్ను చెప్పినారు. ఏ అక్షరమునకు ఆ అక్షరమే వడిగలది అని దీని అర్థము. అటువంటి అక్షరములు 'మయరలవ' లు అని కవిజనాశ్రయములోను, 'మరఱలవ' లు అని కావ్యాలంకారచూడామణిలోను, 'మరఱళవ' లు అని ఛందోదర్పణములోను ఉన్నది.

బిందుయతినిబట్టి, 'మా'కు ఋపతో వడి ఉండగా, 'మ' ఎట్లు ఎక్కటి వడి కాగలదు? సరసయతినిబట్టి అయహాలకు వడి చెల్లగా, 'య' ఎట్లు ఎక్కటి వడికాగలదు? డకారముతోను, లకారముతో 'ళా' కు వడి అంగీకరించిన అనంతుడు 'ళా' ఎక్కటి వడిగా ఎట్లుచెప్పగలడు?

ఇది అంతాచక్కగా విమర్శించేకాబోలు అప్పకవి, రఱలనే ఏకతరయతులక్రింద పేర్కొన్నాడు.

లాక్షణికులు సాటించిన అక్షరమైత్రిచాలామట్టుకు "తుల్యాస్యప్రయత్నం సావర్ణ్యం" అనేధర్మమునుబట్టే ఏర్పడ్డదని చెప్పవచ్చును. గాని ఈదిగువ నుదాహరించినవాటిలో తుల్యాస్యప్రయత్నము పూర్తిగాఉన్నట్లు కనబడదు.

1. ఇ, ఎ=ఋ. ఋకారము మూర్ధన్యముగదా? తాలవ్యాచ్చులతో ఎట్లు మైత్రికలుగును? అయితే, ఋకారమునకు

తాలవ్యోచ్చారణ పూర్వముఉండెను. గనుకనే కృష్ణుడు-
కిత్తడయినది.* రానురాను ఋకారమునకు తాలవ్యోచ్చారణ
మారి ఉత్పముతోకలిసిన రేఫోచ్చారణవచ్చినది. ఋఋూలు
రురూలసి తెలుగువారు పలుకుచున్నారు. ఇది అనంతుని
నాటికేవచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. స్రుక్కు రేఫయుతమేగాని
'సృక్కు'అని ఋకారయుతము కాదని చెప్పినాడు. ఇటువంటిదే
౧వడి.

2. దంత్య 'చేజేస' లకు తాలవ్య 'చజశ'లకు మూర్ధస్య 'మ'
కారమునకు మైత్రి ఎట్లు సావర్ణ్యమునుబట్టి కలిగినది? వీటిమైత్రి
కంటె 'నెలవులో' 'సె'కున్న 'శలభము'లో ఉన్న 'శ' కున్న
మైత్రి తెలుగువారి ఉచ్చారణబట్టి ఎక్కువగా ఉన్నట్లున్నది. ఇవి
అన్నీ ఉచ్ఛములు గనుకనాటికి మైత్రికలమ అంటే, హకారము
కూడా ఉచ్ఛము, ఉపధ్ధానీయజిహ్వోమూలీయములు కూడా
అట్టివే. అంతస్థములయిన "యరలవ"లకేల మైత్రిలేదు?

3. లఘులఘు యకారములకు తుల్యాస్య ప్రయత్నము
పూర్తిగాఉన్నదా? 'యామినీ' లోని 'య' 'వచ్చినయప్పుడు'
లోని 'య'—ఈ రెండున్ను ఒక్కలాటివా?

4. నగాలు భిన్నవర్గములు; అనునాసికత్వమే సామాన్యము;
అంటే, తక్కినఅనునాసికలతో ఎందుకు మైత్రికూడదు? తత్సమ
తద్భవములలో నగాలు మారుచుండును. ఉ. గుణము; గొనము;

* ప్రాకృతభాషలలోను, పాలీలోను ఋకారము కొన్ని యెడల ఇకా
రమయినది. అరవములో కృ-కిం, తెలుగులోను, కన్నడములోను కృ-క్రి-

సావర్ణ్యము కొంతవరకుండబట్టే ఈరెండును ఒకదాని కొకటి వచ్చునంటే, దడలు ఈలాగునే దేశ్యపదములలో కనిపించును గదా; వాటికిమైత్రి ఎందుకుచెప్పరాదు? ఉ. దొంగ, దొంగ; దాపల; దాపల, సంస్కృతమందు తకారమొకప్పుడు తకార మగునుగదా.

5. లడలకు, వ బలకు (వ, వ్రవ) అభేదమున్న కారణము చేత మైత్రి అంగీకరించినప్పుడు, రలల కెందుకుమైత్రి ఉండరాదు? (సరిరము, సలిలము; శేఖ, లేఖ)

6. తెలుగులో గవలు, 'లన'లు కొన్ని మాటలలో మారు చుండును; ఉ. పగడము, పవడము; తెలుగు, తెనుగు.

వడిస్థలము.

సంస్కృతశ్లోకములలో విశ్రాంతి ప్రధానము; ఖండాద్యక్షరమైత్రికావలెనన్న నియమములేదు. తెలుగు పద్యములలో ఖండాద్యక్షర మైత్రి ప్రధానము. విశ్రాంతి(అనగా పదముముగియ వలెనన్న) నియమములేదు. విశ్రాంతి ఐచ్ఛికముగా ఉండుటవల్ల మేలేకలిగినదని చెప్పవచ్చును. అన్ని పాదములలోను విశ్రాంతి ఒక్కచోటనే ఉండుటకంటే మారుతూఉంటే పద్యము రసోచితముగా ఉండుటకు వీలుండును. అక్షరమైత్రికావలెనని కోశేపాగు విశ్రాంతిస్థలమందు వడిపాటించుట మంచిదేకాని విశ్రాంతిస్థలమును నిర్ణయించుటలో రసజ్ఞులైనకవులు తమస్వాతంత్ర్యముచెడగొట్టుకో కూడదని నామతము.

లక్షణసూత్రములు మీరరానివన్నట్లున్నా కవులుకొద్దిగా స్వాతంత్ర్యమును చూపించకపోలేదు. సంస్కృతలాక్షణికులు

వృత్తములలో ఎక్కడెక్కడ విశ్రాంతి ఉండవలె ననిచెప్పినారో ఆవృత్తములకు సరియైన తెలుగుపద్యములలో ఆయాస్థలములం దేవడి నియమము సాధారణముగా ఉన్నది; గాని, చాలాచోట్ల తప్పినది. ఉదాహరణములు:—

1. భుజంగప్రయాతము:--సంస్కృతమున 6 అక్షరముల తర్వాత 1 తెలుగున 7 తర్వాత వేదము వేంకటరాయశాస్త్రుల వారు సంస్కృతపండితులు గనుక సంస్కృతనియమమే పాటించినారు.

2. పంచచామరము:—సం. 8; తెలుగు 9.

3. శిఖరిణి:—సం. 6; తె. 12.

4. ఆర్యాదిజాతులు:—చూడండి; మూలము III. 3. 4.

తెలుగుపద్యములలోనే వళిస్థలములగురించి లాక్షణికుల లోను కవులలోను మతభేదమున్నది. చూడండి:—

1. పృథ్వి:—

సంస్కృతములో 8. ఈమర్యాద ననుసరించినవారు పెద్దన.

అప్పకవి, అనంతుడు, విన్న కోటపెద్దన కవిజనాశ్రయకర్త వీరి మతమున	}	11 తర్వాత ఈనియమమును నన్నయ రామరాజ విభూషణుడు మొదలయిన వారు పాటించినారు.
---	---	--

* కొందరు లాక్షణికులు ఎన్ని అక్షరములయిన తర్వాత వడికొడుకో అసంఖ్య తెలియజేతురు. కొందరు ఎన్నవ అక్షరము వడిగలదో అసంఖ్య తెలియజేతురు. సంకేతభేదమే గాని, స్థితి ఒకటే.

తాశంభొట్టు మతమున 13 తర్వాత.

2. కవిరాజవిరాజితము:—

అప్పకవిమొదలయినలాక్ష } పానాక్షరములలో 8 వది,
 ణికు లందరిమతమున. } 14 వది, 20 వది మొదటి అక్ష
 రముతో మైత్రిగలవి.

కవిజనాశ్రయములో—(చూ. పు. 49) రెండవపాద
 మున “కామనిభా” అనుచోట
 మాత్రము నడి తప్పినది. గాని,
 అప్పకవి మొదలయినవారు చెప్పి
 నట్లేవడి ఉన్నది.

కంకంటిపాపన మొదలయినకవులు కొందరిట్లే వడిపాటించినారు. గాని నన్నయ, పెద్దన, బక్కన మొదలయినవారు కొందరు పాదమధ్యమున ఒక్కచోటనే వడిపాటించినారు.

3. మధ్యాక్షర:—

లాక్షణికులందరును మూడుగణముల తర్వాత వడి నియమించినారు. నన్నయఒక్కడే నాలుగుగణముల తర్వాత వడి

* జయంతి రామయ్యపంతులుగారిచే పరిశోధితమై ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారిచే ప్రకటితమైన ప్రతిలో “కామనిభా” అని ఉన్నది; గాని నానందమూర్తి ప్రతిలో “రామనిభా” అని ఉన్నది. పరిష్కర్తలు తమవద్దనున్న ప్రతులలోని పాఠము నిచ్చినారు కాబోలు. కవిజనాశ్రయములో వడి గురించినక్షణమున ఏమీ చెప్పియుండలేదు; గాని అక్షరలక్షణపద్యములో అప్పకవితెప్పినట్లు మొదటిపాదమున ఎట్లు ఉండడముచేత రెండవపాదమున కూడా అట్లేఉండవలెనని తోచును.

పాటించినకవి. యుష్ధమల్లుని శాసనమందున్న సుధ్యాక్కరలలో నాలుగుగణముల తర్వాతనే నళి ఉన్నది.

కొన్ని పద్యములలో తెలుగులాక్షణికు లందరున్న చెప్పిన స్థలమందుగాక మరియొకచోటను నళి ఉంటే ఎక్కువ బాగుగా ఉండునని నాయభిప్రాయము.

1. జలోద్ధతగతి:—

సరోరుమాదళాక్ష + శాశ్వతయశా (అనంతుడు), తెలుగులాక్షణికు లందరును ఇట్లే నళి పాటించినారు; గాని సంస్కృత లాక్షణికుల నియమము పాటించుట మంచిదని నేను వ్రాసినది చూడండి.

సరోజనయనా + జోద్ధతగతిః
 సరూపగతులః + జసంబు జసముః
 జరించు; విరతుల్ + షడర్థములపై
 కరీంద్రవరదా + ఖగేంద్రతురగా

2. ప్రమితాక్షరము:—

'కమనీయ తేజునిన + గణ్యయశుః' అనంతుడు లాక్షణికు లందరును ఇట్లే రి తర్వాతి పడి ఉంచినారు. గాని రి తర్వాత పడి ఉంది నేను వ్రాసినది చూడండి.

జగ దేక దేవ + సజనాయుతమై
 ద్విగణాంతమందు + విరమం బమరః
 భగవంతుః గౌల్వ + ప్రమితాక్షరమై
 జగమందు నిల్చు + జలజాక్షహరీః

3. మా క్తి కమాలావృ త్తము:—

“భ క్తజనత్రాత + భతవగాసం

యు క్తములై మాని + యుతయతుల్ సు—” (అప్పకవి)

తక్కిన లాక్షణికులు ఈ వృ త్తము పేర్కో లేదు.

సంస్కృతమున ఉన్నట్లు 5 తర్వాత విశ్రాంతి ఉంచి నేను వ్రాసినది చూడండి.

భ క్తులఁగాచే + వనరుహనేత్రుఁ

సూ క్తులఁబల్కే + సురుచిరగాత్రుఁ

ము క్తి నొసం గే + మునిజనమిత్రుఁ

మా క్తి కమాలఁ + బలుమఱు గొల్తుఁ

ప్రా స ము.

అలంకార తుల్యములైన ప్రాసములు—సుకర, దుష్కర, ద్వీ, త్రి, చతుష్పాస, అనుప్రాస, అంత్యప్రాసములు ఏడింటిని అప్పకవి చెప్పినాడు. వీటిలో మొదటిదిగాక తక్కిన ఆరున్న ఛందోదర్పణములో ఉన్నవి. చతుష్పాసముగాక తక్కిన ఆరున్న కవిజనాశ్రయములోను, కావ్యాలంకారచూడామణి లోను ఉన్నవి. అయితే కావ్యాలంకారచూడామణిలో చతుష్పాసప్రాసము లక్షణపద్యమందు కనబడకపోయినా దానికి లక్ష్యముగా త్రిప్రాసలక్షపద్యము తర్వాత నొకపద్య మున్నది. ఇది ప్రక్షిప్తము కాబోలు.

ప్రధానప్రాసభేదములలో లశడ ఋక్రాంతప్రాసములపద్యములు మూడు కవిజనాశ్రయములో ఉన్నవి. ఈపద్యములే కావ్యాలంకారచూడాచుణిలో కూడా ఉన్నవి. ఇవి ఎవరివో తెలియదు. ఇంతకు మించి ప్రాసభేదములు ఈ లక్షణగ్రంథములలో లేవు. ఈ లక్షణగ్రంథకర్తలు నన్నయ భారతములోని పద్యములందు గల ప్రాసభేదములను చక్కగా పరిశీలించలేదని చెప్పవచ్చును.

అనంతుడు ససుప్రాస విధులు చూపించి మరి పదకొండు విధములైన విశేష ప్రాసముల గురించి చెప్పినాడు. (మూలము 10-వ పుట చూడుము.)

అనంతుడు చెప్పిన పండ్రెండువిధములేకాక అతడు చెప్పక విడిచిన మరి యేడు విశేషములు అప్పకవి చెప్పినాడు. అవి వనంతుః—

- (1) వేఁడు, పగడ్లకు.
- (2) లోక, (భా)షాక్ష్మత్తుకు.
- (3) సవలకు.
- (4) తమ్ములు, (భ)క్తి మ్మర (భక్తి + ముర) లకు
- (5) దధలకు, ందంధలకు.
- (6) లఘులఘు యకారప్రాసము.
- (7) లడలకు.

ఈప్రాసములలో కొన్ని అనంతునికి పూర్వము ప్రసిద్ధులయిన కవులు వాడినారు గనుక కొంతవరకు అతని పరిశీలనలో లోపమున్నదని చెప్పకతప్పదు.

యతిప్రాసములు.

“యతిప్రాసనియమము త్యజించుట కాంధ్రలోక మంగ్ కరించునని తోచెను” అని జయంతి రామయ్యగారు కవిజనా శ్రయ వీతికలో కొన్ని కారణము లిచ్చి సిద్ధాంతము చేసినారు. ఈనియమములను త్యజింపవలయునని గాని త్యజించరాదనిగాని శాసించి నిర్బంధించకూడదనిన్ని, త్యజించదలచుకొన్నవారిని పాటించదలచుకొన్నవారిని సమదృష్టితో చూడవలసినదనిన్ని నాయభిప్రాయము. ఈనియమములు శబ్దాలంకారములవలె ఐచ్ఛికముగా పాడుకోవచ్చును; లేదా ఇవి విడిచిపెట్టి యుక్తివిశేషము ప్రధానముగా పెట్టుకొని రససంతముగా కావ్యములు చెప్పవచ్చును. సంస్కృత శ్లోకములకు తెలుగు పద్యములలో ఉండవలె నన్న నియమములు లేవు. అంతమాత్రాన కాళిదాసాది మహాకవుల కావ్యములకు ఏమి లోటు కలిగినది? వాటికంటె తెలుగు కావ్యములకు వల్లవల్లను ప్రాసములవల్లను వచ్చిన ఘనత ఏమి?

“శబ్దస్వరూపము నిర్ణయించుట కత్యంతోపయోగకరము” అని రామయ్యపంతులుగారి అభిప్రాయము. వడిప్రాసములు లేకపోయినా సంస్కృత భాషాశబ్దస్వరూపము వేదకాలమునుండి నేటికిని ఎక్కువ చక్కగా నిర్ణయించవచ్చును గదా. అయితే ఇతరసాధనము లున్నవందురేమో. సూర్యారాయ నిఘంటువు వంటి నిఘంటువులున్ను, అచ్చు మొదలయిన ఇతర సాధనము లున్ను వచ్చుచున్నవిగనుక వడిప్రాసములవంటి సాధనములు శబ్దస్వరూపనిర్ణయమున కిక నవసరమని తోచదు.

“ఆంధ్రవాఙ్మయాభివృద్ధి కీ నియమములు బాధకములుగా ఉండి యుండకపోయిన”నని రామయ్యగారి అభిప్రాయము. నన్నయ, తిక్కన మొదలయిన మహాకవులు సయితము వడి ప్రాసముల కోసము పొట్టుమాటలు వాడుకచేసినట్లు వందలకొలది ఉదాహరణములు చూపించవచ్చును.

ఇటువంటి నియమములు పాటించవలెనని నిర్బంధముగా ఉన్నంతకాలము ఆంధ్రవాఙ్మయము ఎట్లుండెనో స్వేచ్ఛ కలిగిన తర్వాత (Romantic Period) లో ఎట్లు అభివృద్ధి పొందినదో చూడండి.

పద్యములకు వడక ప్రధానమైనది. పద్యముల కుండవలసిన ఈ ముఖ్యలక్షణమును స్పష్టముగా తెలియజేసేటట్లు లాక్షణికులు కొన్నిచోట్ల సరిమైన లక్ష్యలక్షణపద్యములను ఇయ్యలేదని నా యభిప్రాయము. ఈ విషయమును గురించి “తెలుగు”పత్రిక 5, 6, 7, 8 సంఙ్కలలో నేను వ్రాసిన “ఛందోరహస్యదర్పణము”ను చూడండి.

సీసములు.

లాక్షణికు లందరిలోను అనంతకుడు ఎక్కువగా పదిసీసభేదములను చెప్పినాడు.

1. సమసీసము. —

(సామాన్యసీసము; విశేషలక్షణ మేమీలేదు.)

2. సర్వతః ప్రాససీసము.— (అన్ని చరణములలోను ఒకే అక్షరము ప్రాసయతులుగలది. అనగా 24 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరము.)
3. అక్కిలి ప్రాససీసము.— (పెద్దపాదములందుగల రి ఖండములలోను గీతినాలుగు పాదములలోను రెండవఅక్షర మొక్కటే అయి ఉండవలెను. అనగా 12 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరము.)
4. సమ ప్రాససీసము.— (నాలుగు పెద్దపాదములందును గీతిలో బేసిపాదములరెంటను రెండవ అక్షరము ఒక్కటే అయి ఉండవలెను. అనగా ఆరుచోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరము.)
5. వృత్త ప్రాససీసము.— (పెద్దపాదముల నాల్గింటమాత్రమే వృత్తముల కున్నట్లు ప్రాస ముండవలెను.)
6. అవకలి ప్రాససీసము.— (అన్నిచోట్లను ప్రాసయతి నియమముమాత్రమే కలది.)
7. అక్కిలివడిసీసము.— (అన్నిచోట్లనువడి నియమమేకలది.)

8. వడిసీసము.—

(అన్నిచోట్లను వడి నియమ ముండ వలెను; అంతేకాక పాదాదినున్న వర్ణముతో మైత్రిగల వర్ణములే పాదముపొడవున యతిస్థలములం దు రావలెను.)

9. విషమసీసము.—

(ఉత్సాహ, గీతపద్యమాన్ను కలి సినది.)

10. సర్వలఘుసీసము.—

(ఇందులో ఇంద్రగణములకు బదు లుగా అయిదు లఘువుల గణము లుండును.)

వీటిలో 3, 4, 6, 7, 8, 9—సీసభేదములు కవిజనాశ్రయములోను కావ్యాలంకారచూడామణిలోను ఉన్నవి. అయితే 3 వది సరిగా అనంతుడు చెప్పినట్లులేదు; 8 పాదములలోను ప్రాసాక్షరమొక్కటయితే చాలును; పెద్దపాదముల పశ్చిమార్థములం దీనియనుము లేదు.

ఈరెండు లక్షణగ్రంథములలోను సీసభేదముల విభాగమున్ను లక్షణములున్ను ఒక్కలాగుననే ఉన్నవిగాని, కవిజనాశ్రయములో రెండేసిభేదముల కొకొక్క పద్యమే ఉన్నందున కావ్యాలంకారచూడామణిలో ఉన్నంతస్పష్టముగా లక్షణము లేదు. రెండు గ్రంథములలోను విషమసీసములుగాక తక్కిన అయి

దున్న సమసీసములని చెప్పియున్నదిగాని సమసీసము ఒకసీస భేదముగా చెప్పలేదు.

“సీ. వృత్తంబునకువలె” అన్న పద్యము కవిజనాశ్రయము లోను ఛందోదర్పణములోను ఉన్నది. ఇది సీసభేదముల పేర్లు గలసీసము; అవకలిసీసమునకు లక్ష్యముగా ఉన్నది. ఇందులో వృత్తప్రాససీసమును సమసీసమును పేర్కొన్నారు. వీటికి కవిజనాశ్రయములో లక్ష్యపద్యములు లేవు; సీసభేదములను పేర్కొన్న గద్య వేరేఉన్నది; ఆగద్యలో ఈరెండు భేదములు పేర్కొనలేదు. ఈవిషయము లన్ని చూడగా ఈపద్యము అనంతునిదే అనిన్ని కవిజనాశ్రయములో ప్రక్షిప్తమునిన్ని ఊహించనచ్చును.

ఈలాగుననే మరికొన్ని పద్యములు కవిజనాశ్రయము వ్రాశప్రతులలో దూరినవి. అవి ప్రక్షిప్తములని ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రకాశిత ప్రతిలో ఘట అడుగున సూచితమై ఉన్నది గాని ఈపద్యముగురించి ఏమియు చెప్పలేదు. పరిష్కర్తలు చూచిన అన్ని ప్రతులందును ఈపద్యమున్నది కాబోలు.

అప్పకవీయములో లక్షణపద్యమునుబట్టి లక్ష్యములు సరిగా లేవు గనుక కవి అభిప్రాయము స్పష్టముగా తెలియదు. అతడు చెప్పిన సమసీసము, సర్వతఃప్రాససీసము, విషమసీసము, సర్వలఘుసీసము అనంతుడు చెప్పినట్లే ఉన్నవిగాని, అప్పకవి అక్కిలి ప్రాససీసమున్నది అనంతుని సమప్రాససీసమునకు సరిపోయినది. అయితే అందుకు లక్ష్యముగా అప్పకవి ఇచ్చినపద్యములో చివరను “చెలఁగుచుండు వృత్తిప్రాససీసము లిల” అని ఉండుటకు కారణమేమో తెలియదు.

“ఆదినే వడి నిల్చి రావడే పదమెల్లఁజేయ నయ్యది వడిసీన మనఁగ” అని అప్పకవి అనంతునివలెనే లక్షణముచెప్పి అందుకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన పద్యములో ఆ లక్షణము పాటించలేదు. అనంతుడు అక్కిలివడికి చెప్పిన లక్షణము మాత్రమే పాటించినాడు.

అనంతుడు ‘అవకలిప్రాస’ మన్నసీసమునకు అప్పకవి అవకలివడ్డిసీసముని పేరుపెట్టినాడు.

ఇంతకున్న ఎంతసుట్టుకు ఈసీసభేదములు కవులు తమ కావ్యములలో చూపించినారో విచారణీయము. “సప్తవిధము లివి య శబ్దశాసనుండు, పంచమామ్నాయ ఫక్కిలోఁ బల్కెఁగాని, కడనుకవు లాఱుసీసము ల్విడిచిపెట్టి. చెలఁగి నమసీసపద్యమే చెప్పినారు” అని అప్పకవి వ్రాసినాడు; గాని ఇది సత్యముకాదు.

నన్నయ 13 విధము లయిన సీసములు చెప్పినాడు. వీటిలో రెండుమాత్రమే లాక్షణికులుచెప్పిన సీసభేదములలో ఉన్నవి:—

(1) అక్కిలివడిసీసము (2) అవకలిప్రాససీసము. ఈవిషయము “తెలుగు” రెండవసంచికలో చర్చించినాను.

ఆవ్యాసమున చెప్పుమరచిన దొకటేమంటే నన్నయసీసము లలో రెండు (ఆది. II. 21; III. 27) వృత్తప్రాససీసము లున్నవి. అయితే వాటిలో ఒకవిశేషమున్నది. ప్రాసాక్షరము పశ్చిమార్థము అందున్న కలదు.

ఎర్రాప్రెగడ భారతములో నన్నయచెప్పిన సీసభేదములు కలవు.

భాగవతములో పోతనామాత్యుడు నన్నయవలెనే కొన్ని నియమములను పాటించి పలువిధములయిన సీసములను చెప్పినట్లు వావిలికొలను నుబ్బారావుగారు పరిషత్పత్రికలో (నంపుటము 6 వుటలు 417-420) తెలియజేసినారు.

భాగవతము ఏకాదశస్కంధమున 72-వ పద్యము సర్వలఘుసీసము. లాక్షణికులు చెప్పినట్లు ఇందులో ఇంద్రగణములకు బదులుగా 5 లఘుపులగణము యున్నవి. ఇది తెలియక కాబోలు (చూ. ఆనంద...1904 ముద్రితము) వుట అడుగున ఈసీసము లక్షణ సమన్వయముగాక యున్నదని సంప్రతించినవారు వ్రాసినారు.

కూచిమంచి తిమ్మకవి మొదలయినకవులు కొందరిట్లే సర్వలఘుసీసములు చెప్పినారు. గణపవరపు వేంకటకవిమాత్రము తనవ్రబంధములో నలములయిన ఇంద్రగణములతోనే సీసము వ్రాసినాడు (చూ. 75, 221 పద్యములు.)

ఆర్యలు, గీతులు.

పద్య, వివులు, చపల, ముఖచపల, జఘనచపల అని ఆర్యలు అయిదు. గీతి, ఉపగీతి, ఉద్గీతి, ఆర్యాగీతి అని గీతులు నాలుగు. ఈ తొమ్మిదిన్ని సంస్కృతచ్ఛందములో ఉన్నవి; కందమన్నపేరు దానిలో లేదు గాని, ఆర్యాగీతిలక్షణము కందపద్యలక్షణము నకు సరిపోయినది. గనుక కందముగీతులలో ఒకటిగా చెప్పవచ్చునుగాని అప్పకవి చెప్పినట్లు కందమును ఆర్యలయిదింటిలో చేర్చి కందము లారువిధములని చెప్పట యుక్తియు క్రముగాలేదు.

సంస్కృతమున ఉన్న ఆర్యలయిదింటికిన్ని సామాన్యలక్షణము:—

“లక్ష్మైతత్ స వృగణా, గోపేతాభవతి నేహ విషమేజః |
 షష్ఠోజశ్చసభువా, ప్రథమాగ్ధే నియతమార్యాయాః |
 షష్ఠేద్వితీయలాత్పర, కేన్దేముఖలాచ్చనయతిపదనియమః |
 చరమేఽగ్ధేపంచమకే, తస్మాదిహ భవతి షష్ఠోలః ||”

4+4+4	} అంకెలు మాత్రాసంఖ్యను నిలుపు గీతలు యతిస్థానములను తెలియ జేయును.
4+4+1 +3 +4+4	
4+4+4	
4 +4+1 +4+2	

(రెండవపాదము మూడోగణము నలమొ జగణమొ కావలెను. దానిలో మొదటిలఘువు త్వాత యతిగనుక 1+3 అని వ్రాయవలసివచ్చినది.) పైని చెప్పినవిషయములు సూత్ర ప్రాయముగా అనంతకు III. 3.4 లో చెప్పినాడు. ఈలక్షణము యతి ప్రాసనియమములలోకాక తక్కిన విషయములలో సరిపోయినది. కందములో కనబడునట్లు ప్రాసమున్న సనుపాదములలో మూడవగణముతర్వాత వచ్చిన్ని ఉండవలెనని తెలుగులాక్షణికులు చెప్పినారు.

ఇప్పుడు ముద్రితమైన ఛందోదర్శన ప్రతిలో ఆర్యాగీతుల లక్ష్యపద్యములు కనబడవు. లాక్షణికుల ఆచారమును అనుసరించి లక్ష్యలక్షణములను ఒక పద్యమందు ఇతరస్థలములలో

చూపించిన అనంతముడు ఈ ఆర్యాగీతులందు మాత్రము చూపించి యుండడా? అజ్ఞానముచేత కొందరు లేఖకులు అనంతుని ఆర్యాగీతులను కందములవలె నడిచేటట్లు “నవరించి” రూపుమాపినారు. అనవసరముగా అతికినమాటలు తీసివేసినయెడల వాటిలో లక్ష్య లక్షణములు రెండున్ను స్పష్టముగా కనబడగలవు. చూడండి:—

పథ్యార్య. — బేసులు త్రిగణయుతము లై
 యాసమపాదములఁ బొరసి + యార్యయనఁ
 భాసిల్లుఁ బథ్య యనఁగా
 వాసవముఖదివిజ + నర్తనుతా. (పుట. 66)

విఫలార్య. — ప్రకటనమపాదముల నిలు
 వక శబ్దము నవలఁ జొచ్చి + వచ్చినఁ ద
 క్కక విఫలార్యయగును నే
 వక జనమందార + వసజాతౌ. (१)

చపలార్య. — వరుసను ద్వితీయ మంత్యము
 స్ఫురద్గమాద్యగజకార + ములు దగరెం
 డరయఁగఁ దనర్చునేనిఁ
 హారీమురారిచప + లార్య యగుఁ. (१)

ముఖచపలార్య. — చపలా గణప్రకారం
 బపారకారుణ్యసాగ + రా! ప్రథమా
 ర్థపరం బగుచున్నది ముఖ
 చపలార్య యనంగఁ + జనుఁ గృతులఁ. (१)

జఘనచపలార్యః-మొదలివగము చపలార్యా
 స్పదగణలఙ్గాము సారక + చరమార్థం
 బుసితప్రకారరేఖా
 గదాధరా ! చను జ + ఘనచపల (పుట. 67)

గీతి.—లసిదార్యమొదలి నగమున
 నెసగఁగ రెండరలు చెప్పి + రే నది గీ
 తిసమాహ్వయమగుఁ గృతుల
 వసుధాధర కృష్ణయాద + వస్వామి. (१)

ఉవగీతి.—ధరవార్యమిందినగమున
 నిరుసగమున చెప్పి + రే నది దాఁ
 బరగు నుపగీతి యనఁగా
 సరసిజదళనేత్ర + శార్దూధగా. (१)

ఉద్గీతి.—విదితార్యచరమదళము
 మొదలి నగము చేసి + మొదలిసగం
 బది యవరార్థముఁ జేసినఁ
 బాదువగు నుద్గీతి భుజగ + భుగ్గమనా. (१)

నేనుచూచిన (పరవస్తువారి) ప్రతిలో మొదటివిరెండున్న
 కాక తక్కినవన్నీ నేనిక్కడ చూపించినట్లే ఉన్నవి. మొదటిది
 ఇప్పుడు ముద్రితమైన ప్రతిలో ఉన్నట్లేఉన్నది; రెండవదానిలో
 రెండవపాదము నేను చూపించినట్లే ఉన్నది.

అక్కరలు.

అక్కరలు దేశ్యజాతులలో చేరినవి. ఇవి కన్నడమందును గలవు. తెలుగు అక్కరలకు కన్నడపు అక్కరలకు చాలా మట్టుకు సాదృశ్యమున్న కొద్దిగా భేదమున్న ఉన్నది.

నెం	తెలుగుపేరు.	లక్షణము.	కన్నడపుపేరు.
1	నుహాక్కర	$\begin{matrix} \text{నూ} & \text{ఇం} & \text{చం} \\ \text{ర్య} & \text{ద్ర} & \text{ద} \\ 1 + & 5 + & 1 = 7 \end{matrix}$	పిరియక్కర
2	మధ్యక్కర	$\begin{matrix} \text{ఇం} & \text{నూ} & \text{ఇం} & \text{నూ} \\ 2 + 1 + & 2 + 1 = 6 \end{matrix}$	దొరెయక్కర
3	మధురాక్కర	$\begin{matrix} \text{నూ} & \text{ఇం} & \text{చం} \\ 1 + 3 + & 1 = 5 \end{matrix}$	నడువణక్కర
4	అంతరాక్కర	$\begin{matrix} \text{నూ} & \text{ఇం} & \text{చం} \\ 1 + 2 + & 1 = 4 \end{matrix}$	ఎడెయక్కర
5	అల్పాక్కర	$\begin{matrix} \text{ఇం} & \text{చం} \\ 2 + & 1 = 3 \end{matrix}$	కిరియక్కర

వీటిలో నుహాక్కరకు పిరియక్కర, అంతరాక్కరకు ఎడెయక్కర, అల్పాక్కరకు కిరియక్కర అనేపేళ్లు సరిగా ఉన్నవి. కాని తక్కినవిసరిగాలేవు. అక్కర లయిందింటిలోను పాదమున ఉన్న గణసంఖ్యనుబట్టి నడుమనున్నది గనుక నడువణక్కర అనేపేరు కన్నడమున అన్వర్థముగా ఉన్నది. అయితే లక్షణమును బట్టి దీనికిసరియైన తెలుగుపేరు మధురాక్కర; అర్థమునుబట్టి సరియైన తెలుగుపేరు మధ్యాక్కర. మధ్యాక్కరకు లక్షణమునుబట్టి సరియైన కన్నడముపేరు దొరెయక్కర. దొరెయక్కరనగా సమాన

భాగములుగల అక్కర అని అర్థము; అంటే పాదము రెండునమభాగములుచేయగా రెండునమభాగములలోను గణములు ఒక్కతీరున ఉంటవని అర్థము.

2, 3, అక్కరలపేళ్లలో ఇంతమట్టుకు వైషమ్యమున్నా జయంతి రాసుయ్యవంతులుగారు అది కనిపెట్టకపోవడమేకాక “....పాదమున కై డేసి గణములుగల యక్కర గణసంఖ్యచే నై దక్కరలకు మధ్యస్థానమున నుండుటచే మధ్యాక్కర మనుపేరును నన్వర్థములుగానున్న” వని వ్రాయుట చాలావంతగా ఉన్నది. మధ్యాక్కరపాదములో ఉన్నగణములు ఆరుగాని, ఆయనచెప్పినట్లు అయిదుకాదు. “మధ్యాక్కర” అని అర్థమిచ్చే కన్నడపు నడువణక్కర అనేపేరు అన్వర్థముగా ఉన్నదని కాబోలు వారు చెప్పదలచి అట్లు వ్రాసినారు.

కన్నడపు అక్కరలకున్న తెలుగు అక్కరలకున్న లక్షణములో కొద్దిగా భేదములున్నవి.

1. తెలుగు పద్యములలో సూర్యగణములుండేచోట కన్నడపద్యములలో బ్రహ్మగణములుంటవి (అనగా నగణ హగణము లేకాక గగ, నగణములు కూడాను). తెలుగులో ఇంద్రగణములుండేచోట కన్నడములో విష్ణుగణములుంటవి (అనగా నల, నగ, నల, భ, ర, తలేకాక మగణము, నగణగురువు కూడాను). తెలుగులో చంద్రగణములుండేచోట కన్నడములో రుద్రగణములుంటవి (అనగా నగగ, నహ, సలల, భల, భగ, మల, నవ, సహ, తల, రల, నవ, నలల, రగ, తగలేకాక మగ, నగగములు కూడాను).

2. తెలుగు మధ్యాహ్నంకు లక్షణముబట్టి సరిపోయిన కన్నడవు దొరయక్కరలో చివరనున్న బ్రహ్మగణము అంశ మందు గురువుగలదిగా ఉండవలెనన్న నియమమే ఉన్నది. అంటే గగమో సగణమో కావలెను. ఇందులో విష్ణుగణములు మాత్రము 4 గాని, 5 గాని మాత్రలుగల గణములే కావలె నన్నారు గనుక తెలుగున ఉన్న ఇంద్రగణములే అగును.

నాగవర్త కన్నడభండములో లక్ష్యముగా ఇచ్చిన యక్కరలలో పాదాదినుండే బ్రహ్మగణములు మూడుమాత్రల గణములుగానే ఉన్నవి; గాని దొరయక్కరలలో నడుమనున్న బ్రహ్మగణములు కొన్ని గగములన్ను, కొన్ని సగణములున్ను అయి ఉన్నవి.

3. కన్నడ పీఠికక్కరల సరిపాదములందు 6 వ గణము బ్రహ్మగణము కావలెనన్న నియమమున్నది. అటువంటి విశేష లక్షణము మహాక్కరలందున్నట్లు కవిజనాశ్రయములో చెప్ప లేదు. “రెండును నాలుగునగు వాసరంబున నర్కుడైన, నాద రంబుననెడ నాచ్చునని మహాక్కరంబలుకుదు రార్యులెల్ల” అని అనంతుడును, “రెండవచోట నాలవచోట జిత్రభానుగణంబు గదియుచుండు” అని అప్పకవీయములోను ఉన్నది. ఈవిశేషలక్షణము తెలుగు లాక్షణికుల మతమున విచ్ఛిన్నముగా ఉన్నట్లు కన బడుచున్నది.

తెలుగు లాక్షణికులు అందరును ఒక్కలాగుననే మధ్యాహ్నంకు లక్షణము చెప్పినారు. (ప్రతిపాదమునను రెండు ఇంద్ర

గణములు, ఒక సూర్యగణము, రెండు ఇంద్రగణములు, ఒక సూర్యగణము ఉండును. అని) అందరున్న మూడవగణము తర్వాతనే వడి నియమించినారు.

నన్నయ మధ్యాక్కరపాదములలో నాల్గవగణము తర్వాత వడి కనిపించుచున్నది. యుద్ధనుల్లునిశాసనాక్కరలలో నైతము నాల్గవగణము తర్వాతనే వడి ఉండడముచేత పూర్వము అట్లే వడిస్థానముండేదని ఊహించవలసి ఉన్నది. తిక్కన మధ్యాక్కరలు చెప్పలేదు. ఎర్రాప్రెగడ మూడవగణము తర్వాతనే వడి పాటించినాడు. మరి యేకవిన్నీ మధ్యాక్కరలు చెప్పినట్టు కనబడదు. లాక్షణికులు ఎర్రాప్రెగడ పాటించిన వడి గురించే చెప్పినారు గాని నన్నయపాటించిన వడి గురించి చెప్పలేదు.

నన్నయ మధ్యాక్కరలకున్న తెలుగులాక్షణికులు చెప్పిన మధ్యాక్కరలకున్న వడిస్థలములోనే భేదమున్నదా లేక గణములలో నయితము భేదమున్నదా? ఇటువంటి ప్రశ్న పుట్టుటకు కారణమేమంటే, పాఠభేదములు అనేకముగా ఉన్నవి. నన్నయ ఎట్లువ్రాసి ఉండునో తెలుసుకొనుట కష్టముగా ఉన్నది. వాటిలో అనేకపాదములందు గణములతీరు తెలుగులాక్షణికులు చెప్పినట్లు లేదు. భారతము పరిష్కరించి అచ్చువేయించిన వారు తెలుగు లాక్షణికుల మతము ననుసరించి సవరించినారు. ఎంతో శ్రమపడి వారు ఆలాగున సవరించి అచ్చువేయించినా అచ్చుపుస్తకములలో కొన్ని పాదములందు గణములతీరు తెలుగులాక్షణికులు చెప్పినట్లులేదు. చూడండి:—(వేమూరివారు ప్రకటించినది.)

- (1) తనదివ్యశక్తి సప్తాశముల విడిచి + తన్నునినాఘ
(అది. VII. 112)
- (2) నంగురుకులహానికరుడయి ధారుణీ + నాధనీసుతుఁడు
(సభా. II. 182)
- (3) నమరంగ ధర్మపురక్షించుఁ బ్రీతి + నని శత్రులందు
(అర. I. 225)
- (4) గలుగుఁబరిఁగియు పాయపూర్వమునఁ + గడఁగి తత్పిడ్డి
(అర. I. 234)
- (5) అరుణసరోరుహదళమృదులంబు + లైనయి త్తరుణి
(అర. III. 299)
- (6) పరఁగ నాకారణమున నిట్టి దుఃఖ + భారముదాల్చె
(అర. III. 299.)
- (7) సరిగె నీశానుదిక్కునకు నీయనుజుఁ + డనిల వేగమున
(అర. III. 378)
- (8) తోనేగెను త్తరముమించి ధర్మని + త్యుఁడు ధర్మజుండు
(అర. IV. 3)
- (9) పదుండ్రబోలెడు సుతులనూర్వరఁ + బడయంగవలతో
- (10) పదుండ్రనూర్వరకెనయగునుతులఁ + బడయంగ వలతో
(అర. II. 248)

వ్రాతప్రతులు చూచినయెడల మరి కొన్ని పాదములలో
కలాగుననే గణములతీరు లాక్షణికులు చెప్పినదానికి భిన్నముగా
నబడును.

కొన్ని చోట్ల చాలావ్రాత ప్రతులలో ఒక్కలాగుననే ఉన్న పాఠము అచ్చుపడ్డపుస్తకములలో కనబడక పోవుటచేతను, అచ్చు పడ్డపుస్తకములలో ఉన్న పాఠము నన్నయ వాగ్వ్యవహారమునకు విరుద్ధముగా ఉండడముచేతను పరిష్కర్తలు తెలుగులాక్షణికులమతము ననుసరించి నన్నయపాఠములను దిద్దినారని ఊహించవలసి ఉన్నది. చూడండి:—

- (1) నీవరోక్షంబున రాజుగావలె + నెమ్మినిట్లీగ
(అది. IV. 175)
- (2) ఏమేముమున్ను పూజింపుదుమురు ద్రు + నిందనివేడ్క
(అర. II. 255)

‘కావలె’ ‘పూజింపుదుము’ ఎంటి ప్రయోగములు మరియొచ్చుటను నన్నయభారతముందు కనబడవు. ఇవి ఇటీవలి కవులు వాడినారు గాని పూర్వకప్రయోగములు కావు; గనుక ‘కావలయు’ ‘పూజింతుము’ అనే నన్నయ వాడి ఉండును. అయితే వ్రాత ప్రతులలో ఇట్లే ఉన్నది. ‘కావలయు’, ‘పూజింతుము’ అని ఉన్న యెడల మీద చూపించిన 10 పాదములవలెనే ఈరెండు పాదములలోను గణములతీరు లాక్షణికులు చెప్పినవిధమున ఉండదు. చూడండి:—

- (1) నీవరోక్షంబున రాజుగావలయు + నెమ్మినిట్లీగ
(వ్రాత ప్రతులు)
- (2) ఏమేము మున్ను పూజింతుము రుద్రు + నిందనివేడ్క
(వ్రాత ప్రతులు)

ఈలాగున పరిశీలించి చూచిన యెడల నన్నయ మధ్యా క్కరలు తెలుగులాక్షణికులు చెప్పిన లక్షణమునకు కొంచెము విరుద్ధముగా ఉన్నవి. అయితే నన్నయ మధ్యాక్కరలకు వేరే లక్షణము చెప్పగలమా?

ఈవిషయము కొంతవరకు విమర్శించిన వారు, టేకుమళ్ల రాజగోపాలరావుగారు, శ్రీవర్షుల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రుల వారు మొదలయినవారు.

వీరిలో శాస్త్రులవారు * ఒక క్రొత్తమార్గ మవలం బించి నన్నయమధ్యాక్కరలకు లక్షణనమన్వయము చేయ బోయినారు గనుక వారు చెప్పినది మొట్టమొదట విమర్శించ వలసి ఉన్నది.

శాస్త్రులవారు అవలంబించిన మార్గమునకు యుద్ధమల్లుని శాసనములోని మధ్యాక్కరలే ఆధారము. ఆశాసనములో ఆర సున్నలు లేవు. అవి పూర్వకాలపులిపిలో లేనేలేవు. శేకపోవుట పూర్వకాలపు లేఖన సంప్రదాయము. అర్థానుస్వారము లుండ దగినచోటకూడా పూర్ణానుస్వారములే ఉన్నా వాటికి పూర్వ మందున్న ప్రాస్వాక్షరము ఛందోనియమములకు సరిపడునట్లు ఊడిపలుకుటగాని తేల్చిపలుకుటగాని సంప్రదాయవిరుద్ధము కాదు. ఇందుకు దృష్టాంతముగా చూడండి:—

* చూ. ఆ. ద్రచ్చందస్సులు. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సంపుటం 1 సంక 3.

“అనిన వసిష్ఠుణ్ణిట్లనియె నస్త ధనంబును నట్టి రాజ్యంబుం” అని శాసనములో ఉన్నట్లు పూర్వలేఖనం ప్ర దాయమును అను సరించి ఉన్న ఈచంపకమాలాపాదము, “అనిన వసిష్ఠః డిట్ల నియె+నంతే ధనంబును నట్టిరాజ్యముం” అని చదువవలెను.

ఆలాగుననే, “గనిమల్లడై త్తించె గుడియు మఠంబునుం గార్తికేయునకు” అని యుద్ధమల్లుని శాసనాక్కరపాదమును తెలుగు లాక్షణికులు చెప్పిన లక్షణముననుసరించి,

“గనిమల్లఁ డై త్తించె | గుడియు | మఠమునుఁ | గార్తికే | యునకు ” అని చదివి గణవిభజన చేయవచ్చును.

అయితే ఇప్పుడు శాస్త్రులవారు చేసినదేమంటే, — పైని చూపినట్లే గణవిభజనచేసి అర్థానుస్వారములకు బదులుగా పూర్ణానుస్వారములే ఉంచి అప్పుడు నిలువుగీతల నడుమను ఏగణములు ఏర్పడునో అవికూడా సూర్యేంద్రగణములుగా పరిగణించవలెను అన్నారు. తెలుగులాక్షణికులమతమున పై పాదములో ‘సల, త, న, నల, ర, న’ గణము లుండునంటే, శాస్త్రుగారు ‘సగ, త, న, జగ, ర, న’ గణము లున్నవని అంటున్నారు.

ఈలాగుననే శాసనములోని మధ్యాక్కరల పాదములకు గణవిభజనము చేసి శాసనగృహీతగణప్రస్తారము చూపించి, ఆ ప్రస్తారముబట్టి ఏర్పడిన “ఇనేంద్రగణముల భేదము నంగీకరించి గ్రహించినవో, నిటివలి మనతెనుఁగు లాక్షణికులు గ్రహించిన

మధ్యాక్కరలక్షణమే పై శాసనాక్కరలకును గుదురుపడును” అని వ్రాసినారు.

వీరిప్పుడు క్రొత్తగా తెచ్చిపెట్టిన గణములు (101, 102; 103, 104, 105, 106, 107*). కర్ణాట లాక్షణికులు తమ బ్రహ్మ విష్ణు గణములందుగాని, తెలుగు లాక్షణికులు తమ సూర్యేంద్ర గణములందుగాని వీటిని చేర్చుకోలేదు. తెలుగు లాక్షణికులు గ్రహించిన సూర్యేంద్రగణములుమార్చి ఆ తెనుగు లాక్షణికులు గ్రహించిన మధ్యాక్కర లక్షణమే పై శాసనాక్కరలకు గుదురు పడును అని శాస్త్రులవారు వాదించుటవల్ల లక్షణసమన్వయము సిద్ధించినదా? సూర్యేంద్రగణముల గురించి తెనుగు లాక్షణికులు చెప్పిన లక్షణము కేవలము మధ్యాక్కరలోనమై* మార్చి ప్రాసావీ క్షరములకు పరమందున్న పూర్వానుస్వారములను వీలయిన చోట్ల అర్థానుస్వారములుగా పరిగణించే పూర్వసంప్రదాయ మును పరిత్యజించి శాస్త్రులవారు ఒక క్రొత్తమార్గమును అవలం బించుటవల్ల ప్రయోజనమీమైనా ఉంటే ఆక్షేపణముండకూడదు. వారిమార్గ మవలంబించ వలసినదే అవును. శాసనాక్కరల లక్షణము చెప్పడమే ప్రయోజనమంటే, వారీలాగున క్రొత్తమార్గ

* వారివాదము ననుసరించి ‘101’ కూడా ఇంద్రగణములలో ఉండవలెను. పు. 88 లో ఉన్న ప్రస్తావనలో లేదు; ప్రాచీనురచివారో? అచ్చుకప్పి? వారిమతమున శాసనాక్కరలలో “క్రమంబున! దానిక...” అనేపాదమందీగణమున్నది.

† శాస్త్రులవారు క్రొత్తగా తెచ్చిపెట్టిన ఇంద్రగణముల సీసములు మొదలయిన రక్తివ తెలుగుపద్యములందు ఉపయోగించువా?

మవలంబించవలసినంత అవసరము కనబడదు. ఇదివరకున్న సంప్రదాయమును, ఇదివరకు తెలుగు లాక్షణికులు చెప్పిన లక్షణమును (యతివిషయము తప్ప) అనుసరించి చూచినయెడల శాసనములోని మధ్యాక్కరలు సిద్ధలక్షణనమన్వితములై ఉన్నవి.

అయితే నన్నయ మధ్యాక్కరల లక్షణము కనుగొనుట కష్టముగా ఉన్నది గనుక వాటిలక్షణము నిరూపించడమే ప్రయోజనముగా తలచి శాస్త్రీగారు ఈ వాద మవలంబించినారంటే, 'సంతోషమే, కాని, వారి మనోరథము నెరవేరినట్టు కనబడదు.

“అరుణసరోరుహదళస్ఫుడులంబులైన య స్తరుణి”

“పరగనాకారణమున నిట్టి దుఃఖభారముఁ గాల్చె”

ఈపాదములు లొంగలేదని వారే ఒప్పుకొన్నారు.

“అవసరజ్ఞుడైన వేదవ్యాసుడేతెంచె నంతన స్తపసి
కపిల గడ్డంబును గపిల జడలునుం గపిల కన్నులును
తపశి యన్నవపాడవు నల్లని దీర్ఘ తనువు(ను)జూచి
యువదియు గనుగవమూశి తెరువకయుండె భయమునా”

ఇది తమవద్దనున్న “ప్రతులలోఁ బ్రాచీనపుఁ బ్రతిలోని” దని చూపించి “ఈ పద్యము వెనుక నేనుదాహరించిన శాసనాక్కరల లక్షణమునకు లొంగియే యున్న”దని వ్రాసినారు.

ఇదులో 3-వ పాదము ఎట్లులొంగియున్నదో తెలియదు.

“తవశియ న్నవపాడ వునల్లని దీర్ఘ॥ తనువు(ను) | జూచి.”

ఇందులో సూర్యగణముగా ఉండవలసిన 3 వ గణము, ఇంద్రగణముగా ఉండవలసిన 4-వ గణము ఎట్లు కుదిరినవి ?

మరియొకవిషయము:—అర్థానుస్వారములు ఉండదగిన చోట్లకూడా పూర్ణానుస్వారములే వాటించవలె నన్నవాదము శాసనాక్కరల లక్షణము నిరూపించుటకా ? నన్నయమధ్యాక్కరల లక్షణము నిరూపించుటకా ?

పై పద్యములో మొదటిపాదము శాసనలేఖన సంప్రదాయమును బట్టి, “అవసరజ్ఞుడైన వేదవ్యాసుడైతెచ్చా నస్త న త్తవసి” అని వ్రాయవలెను. ఇట్లున్నప్పుడు ఇది శాసనాక్కరల లక్షణమునకు ఎట్లు లొంగినది ?

నన్నయ మధ్యాక్కరలకోసము ఒకవిధమైన లేఖన సంప్రదాయమున్ను శాసనాక్కరలకోసము మరియొకవిధమైన సంప్రదాయమున్ను గ్రహించవలె ననుటకు తగిన ఆవశ్యకత కనబడదు. నన్నయ వ్రాసిన తాటాకులవు న్నకము మనకు చిక్కదు ; గాని, శాసనకాలమునకున్న నన్నయ కాలమునకున్న అట్టే అంతరము లేనందున ఆకాలపు లేఖనక్రమము శాసనములోనున్నట్లు ఉండవచ్చునని ఊహించుట తప్పకాదు.

ఈ విషయములన్నీ విమర్శించి చూడగా శాస్త్రులవారు సూచించిన మార్గము నన్నయమధ్యాక్కరల లక్షణము తెలుసు

కొనుటకు ఉపయోగించలేదు. మొత్తముగూడ వారు చెప్పినట్లు, “దిద్దుబాట్లులేనట్టియుఁ దప్పలకుప్పలు కానట్టియుఁ బ్రతులు దుర్లభంబులై యుండుటచేత నన్నపాఠ్యుని యక్కరలవైఖరి నిర్ణయింప శక్యము గాకున్నది.” అనుట ఇప్పటివరకు నిజమే. అయినను విమర్శించి ఊహించుటకు వల్లనయినంతమట్టుకు సంభావ్యమైన లక్షణము నిరూపించుటకు మనము యత్నించవచ్చును.

నన్నయ కన్నడలక్షణము ననుకరించి ఉండునని తేకుమళ్ల రాజగోపాలరావు పంతులుగారు ఊహించిరి. ఇది నాకు సమ్మతమే. అయితే అందువల్ల మధ్యాక్కరపాదములో మూడవ గణము గగమైనా సగణమైనాకూడా కావచ్చును అని మాత్రమే తేలినది. ఎందుచేతనంటే: కన్నడమువారు మధ్యాక్కరకు 4,5 మాత్రల విష్ణుగణములే ఉండవలెనని చెప్పటచేత అవి మన వారు చెప్పిన ఇంద్రగణములే అయినవి. చివరగణము గుర్వంతమైన అజగణము కావలెనని కన్నడమువారు చెప్పినారు; గాని నన్నయ దానిని పాటించినట్లు కనబడదని వారేబప్పుకోవలసివచ్చినది అని బొడ్డపాటి రాజన్నపంతులుగారు ఆక్షేపించినారు. గాని ఈ ఆక్షేపణమునకు నమాధానము చెప్పవచ్చును. సంస్కృతము లో ఉన్నట్లే కన్నడములోకూడా పాదాంతవర్ణము లఘువైనా కావలసినప్పుడు గురువుగా పాటించవచ్చును గనుక తక్కినవిషయములలో కన్నడలక్షణమును నన్నయ అనుకరించినాడని చెప్పినప్పుడు ఈవిషయములోకూడా అతడు అనుకరించి ఉండవచ్చును అని చెప్పట తప్పకాదు. దీనిని బట్టి,

నుగురు కులహాని ¹కరుడై ధారుణీ + నాథనీ సుతుఁడు
 నమరంగ ధర్మపు ²రక్షిం చుం బ్రీతి + ననిశ త్రులండు
 ఇటువంటి పాదములకు లక్షణము కుదిరినది.

ఇంతవరకే రాజగోపాలరావు పంతులుగారు చెప్పినసమా
 ధానము నాకు లోడువడినది. లక్షణసమన్వయము (అనగా మన
 తెలుగువారు చెప్పినలక్షణముబట్టి) కాలేదని నేను పైని చూపిం
 చిన పాదములలో ఇంకా కొన్ని ఉండిపోయినవి. అటువంటి
 పాదములకు రాజగోపాలరావుగారు సమాధానము ఏమీచెప్పి
 నట్లు కనబడదు. నేను చూచిననాలుగైదు ప్రతులలోను అచ్చు
 పడ్డప్రతులలోను ఆపాఠములు కనిపించుచుండుటచేత అవి నన్న
 యపాఠములే అయిఉండుననుట తప్పకాదు.

అయితే ఇవి ఎట్లు లక్షణ సమన్వితములు కాగలవు?
 ఇందుకు నేను చెప్పేసమాధానమేనుంటే కన్నడ పిరియక్కర
 లోను తెలుగు మహాక్కరలోను ఒకనూర్యగణము సామాన్య
 లక్షణము చొప్పున ఉండవలసిన ఫలమందేకాక 2-వ ఫలమం
 దైనా 4-వ ఫలమందైనా ఉండవచ్చును అని ఉన్నది గదా.
 అట్లే ఈమధ్యాక్కరలోకూడా కవికి స్వాతంత్ర్యముండనేమో.

1. 'కరుడయి' అని కొన్ని ప్రతులలోఉన్నది; గాని కరుడై అని
 యైనను ఉండవచ్చును.

2. 'రక్షింమఃబ్రీతి' అని కొన్ని అచ్చుప్రతులలో ఉన్నది గాని
 వ్రాకప్రతులలో అనుస్వారమున్నది.

శన్నయపాటించిన యతిస్థలమునకు పూర్వము రెండుఇంద్రగణములు ఒకసూర్యగణము మరియొక ఇంద్రగణము ఉండవలెనని గదా అనుకొంటున్నాము. ఆసూర్యగణము మూడవచోటనే కాక మరియొకస్థలమునందైనా ఉండవచ్చునని నన్నయ అభిప్రాయమేమో! చూడండి:—

తనదివ్య శక్తిని ప్వాశముల్ విడిచి + తస్తునినాధు
 నమరంగ ధర్మపు రక్షించుఁ బ్రీతి + ననిశ త్రులందు
 గలుగుటె ఊగియు పాయపూ ర్వమున + గడఁగితస్సిద్ధి
 అరుణస రోరుహ దళవృదు లంబు + లై నయి త్తరుణి
 పరగనా కారణ ముననిట్టి దుఃఖ + భారముదాల్చె
 నరిగెనీ శానుది క్కునకునీ యనుజ్ఞ + డనిల వేగమున
 తోనేగె ను త్త రముమించి ధర్మని + త్యుఁడుధర్మ జుండు
 నీవరో క్షంబున రాజుగా వలయు + నెమ్మినిట్టిఁగ
 ఏమేము మున్నుపూ జింతుము రుద్రు + నిందనివేడ్క

ఇట్లు సమాధానముచెప్పి ఇటువంటిపాదములకు లక్షణము నిరూపించవచ్చును గాని ఇదమిశ్కమని చెప్పలేము. చాలా వ్రాతప్రతులు జాగ్రత్తగా పరిశీలించి విమర్శించవలసి ఉన్నది.

“పదుండ్రబోలెడు...” (అర. II 313) ఈపద్యమున మొదటి రెండు చరణములలోను జగణమున్నది. ఇది మనవారు చెప్పిన సూర్యేంద్రచంద్రగణములలోగాని, కన్నడమువారు

చెప్పిన బ్రహ్మవిష్ణురుద్రగణములలోగాని చేరలేదు. అయితే,
“పదుగురు” అన్న పాఠము కొందరిచ్చినారు.

షట్ప్రతిత్యయములు.

అనంతుడు షట్ప్రతిత్యయములను సూత్రప్రాయముగా
చెప్పినాడు. విద్యార్థులకు సులభముగాను స్పష్టముగాను బోధ
పడవలెనని వాటిని వివరించి వ్రాస్తున్నాను.

1. ప్రస్తారము (చూ. మూ. iii. 66)

అయిదవ ఛందమునకు ప్రస్తార మేలాగుచేయవలెను ?
మొదట అయిదుగురువులు ఉంచవలెను; దానిక్రింద మొదటి
గురువు లఘువుగా మార్చి లఘువుగీత గీచిన తర్వాత కడమ వన్నీ
మిడిచాలు ననుసరించి గురువులే వేయవలెను. రెండవచాలు
చూచి మూడవది, మూడవదానిని చూచి నాలుగోది ఈలాగున
కడవరకు వెళ్లవలెను. మిడిచాలున ||౧|| ఉన్నప్పుడు మొదటి
రెండులఘువులున్న గురువులుగా మార్చి తర్వాత నున్న గురువు
లఘువుగా మార్చి, లఘువుకనబడినది గనుక మరి మార్చకుండా
మిడిచాలున ఎట్లుంటే ఆలాగున వేయవలెను. అట్లు వేయగా
||౧|| ఏర్పడుతుంది.

లలలల	1	లలలల	17
లలల	2	లలల	18
ల లల	3	ల లల	19
లల	4	లల	20
లల ల	5	లల ల	21
ల ల	6	ల ల	22
ల ల	7	ల, ల	23
ల	8	ల	24
లలల	9	లలల	25
లల	10	లల	26
ల ల	11	ల ల	27
ల	12	ల	28
లల	13	లల	29
ల	14	ల	30
ల	15	ల	31
	16		32

ఈ 32 లో చివరను గురువుగలవి 16, లఘువుగలవి 16 నాలుగో ఛందము ప్రస్తరిస్తే చివరను ౮ గలవి 8; లఘువుగలవి 8 మూడో ఛందములో చివరను ౮ గలవి 4; లఘువుగలవి 4; రెండో ఛందములో చివరను ౮ గలవి 2; లఘువుగలవి 2; ఈవిషయములన్నీ మీదిపట్టికలో చూచుకోవచ్చును.

2 నష్టలబ్ధి (చూ. మూ IV. 67)

9 వ ఛందమునవుట్టిన 13 వ వృత్తమునకు గణములేవి ?

1౦ రెండుచే భాగించి, భాగించగావచ్చినలభ్యమును (అరలునిండుగాచేసుకొంటూ) మరల రెండుచేత భాగించవలెను. ఈలాగున భాగించుకొంటూ వెళ్లవలెను బేసినంఖ్య భాగించినప్పుడు గురువున్న సరిసంఖ్యభాగించినప్పుడు లఘువున్న పెట్టవలెను.

$$\begin{array}{r|l} 2 \overline{) 3} & \\ \hline 2 \overline{) 6\frac{1}{2}} = 7 & \text{—} \cup \\ \hline 2 \overline{) 3\frac{1}{2}} = 4 & \text{—} \cup \\ \hline 2 & \text{—} | \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 2 \overline{) 2} & \\ \hline 2 \overline{) 1} & \text{—} | \\ \hline \frac{1}{2} = 1 & \text{—} \cup \end{array}$$

లభ్యము ఒకటికాగానే బేసినంఖ్య గనుకను ఎన్నిసార్లు భాగించినా ఒకటేవచ్చును గనుకను గురువులే పెట్టవలెను.

9 వ ఛందమున వుట్టినవృత్తములలో పాదమునకు 9 అక్షరములుండును. గనుక అందువుట్టిన 13వ వృత్తమునకు గణములు:—

$$\begin{array}{ccc} ౧౧౧ & ౧౧ | & | ౧౧ \\ & త, & య, & మ \end{array}$$

3. ఉద్దిష్టము. (చూ. మూ. III. 68)

౦౦ | 1 ౦ ఈ గణములు గలది ఎన్నో ఛందములో ఎన్నో వృత్తము? అయిదు అక్షరములుగనుక అయిదో ఛందము, (సుప్రతిష్ఠ). ఈ అయిదు స్థలములలోను మొదటిదానికింద 1, రెండవదానికింద 2, 3 వ దానికింద 4, 4 వ దానికింద 8, 5 వ దానికింద 16 ఇట్లు ద్విగుణముగా లెక్కచేసుకొని లఘువులకిందనున్న లెక్కలనే మొత్తముచేసి ఒకటికలవగా వృత్తసంఖ్య ఏర్పడును.

$$\begin{array}{cccc} ౦ & ౦ & 1 & 1 & ౦ \\ 1 & 2 & 4 & 8 & 16 \end{array} \quad 4+8+1=13$$

4. వృత్తసంఖ్య (చూ.మూ. III. 39)

5 వ ఛందమున ఎన్ని వృత్తములు పుట్టినవి ?

5 వ ఛందమున పుట్టిన వృత్తములలో పాదమునకు అయి దక్షరములున్నవి. వాటిలో ప్రతిఅక్షరమున్ను గురువో లఘువో కావలెను గనుక అయిదుసార్లు 2 ఇబ్బడించినయెడల ఎంతవచ్చు నో అన్నివృత్తములు పుట్టును $2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 = 32$

అలాగుననే 12 వ ఛందమున $2^{12}=4096$ వృత్తములు పుట్టినవి. 26 వ ఛందమున $2^{26}=6710 8864$ వృత్తములుపుట్టినవి.

సమవృత్తములవెరను (చూ.మూ. III. 77) ఈ 26 ఛందములలోను పుట్టిన వృత్తము లన్నీ ఎన్ని ?

$$2^1 + 2^2 + 2^3 + 2^4 \dots 2^{25} + 2^{26} = 2^{27} - 2 = \underline{\underline{134217726}}$$

5. లగక్రియచక్రము (చూ. మూ. III. 70-71)

$$\begin{array}{ccccccc} & & & & 1 & + & 1 \\ & & & & \underbrace{\hspace{1.5cm}} & & \\ & & & & 1 & + & 2 & + & 1 \\ & & & & \underbrace{\hspace{2.5cm}} & & & & \\ & & & & 1 & + & 3 & + & 3 & + & 1 \\ & & & & \underbrace{\hspace{3.5cm}} & & & & & & \\ & & & & 1 & + & 4 & + & 6 & + & 4 & + & 1 \\ & & & & \underbrace{\hspace{4.5cm}} & & & & & & & & \\ 1 & & 5 & & 10 & & 10 & & 5 & & 1 \end{array}$$

ఇదిపాదమున కెన్నేసిలఘువులుగల వృత్తములెన్నెన్ని ఒక్కొక్క ఛందమున బుట్టినవో తెలియజేసే లగక్రియచక్రము. మీది చక్రములో అయిదవఛందమువరకు ఉన్నది. అయిదవచాలున కనబడే 1,5,10,5,1 అనేఅంకెల అర్థమేమంటే, ఒక్కలఘువైనా లేక అన్నీగురువులు గలవృత్తము 1; ఒక్కలఘువుమాత్రమే కలవృత్తములు 5; రెండులఘువులుకలవి 10; మూడులఘువులు కలవి 10; నాలుగులఘువులుకలవి 5; అయిదున్ను లఘువులే అయినవృత్తము 1; మొత్తము 32.

ఈలాగుననే మీది వరుసలలో మొదటిఛందమునుండి నాలుగోఛందమువరకు పైని చెప్పినవిషయముల వివరణ ఉన్నది.

అయితే మీది వరుసను బట్టి కిందివరుసవేసుకొంటూ ఉంటేనేగాని 8 వ ఛందములోనో 10 వ ఛందములోనో మరి యేదైనా ఛందములో ఈవృత్తములసంఖ్యలు తెలియజేయుట కష్టము; గనుక, ఇంగ్లీషుబడులలో చదువుకొనే విద్యార్థులు ఈ విషయములను తెలుసుకొనుటకు ఒకనులభమైన మార్గమున్నది. దీనినిబట్టి అడిగిన ఛందముగురించి ఈవిషయములు వెంటనే చెప్పగలము ఉ॥ పదియవ ఛందములో ఎన్నెన్నిలఘువుల వృత్తము లెన్నెన్ని ఉన్నవి?

$$(x + l)^{10} = 1x^{10} + 10x^9l^1 + 45x^8l^2 + 120x^7l^3 + 210x^6l^4 + 252x^5l^5 + 210x^4l^6 + 120x^3l^7 + 45x^2l^8 + 10x^1l^9 + 1l^{10}$$

1గు¹⁰ అంటే 10న్ని గురువులే అయినవృత్తము ఒకటి
 10గు⁹ల అంటే 9గురువులున్న 1 లఘువున్న అయినవి 10
 45గు⁸ల² అంటే 8 గురువులున్న 2 లఘువులున్న ఉన్నవి 45
 ఈలాగుననే కడమవి తెలుసుకోవచ్చును.

6. సగణలగక్రియ శకటచక్రము. (చూ.మూ. III.72-76)

1	ఇది పాదములో అన్నీ గురువులే కలవృత్తము (1)									
2	3	5	9	17	ఇవి 1 లఘువుగలవృత్తములు (5)					
4	7	13	25	6	11	21	10	19	18	ఇవి 2 లలుగలవి (10)
8	15	29	14	27	2	12	23	22	20	ఇవి 3 లలుగలవి (10)
16	31	30	28	24	ఇవి 4 లలుగల వృత్తములు (5)					
32	ఇవి 5 లలుగల వృత్తము.									

ఈ చక్రము వేసేపద్ధతి: —

నిలువుగా ఉన్న మొదటి ఆరుగళ్లలోను—1,2,4,8,16,32 ఇట్లు సంఖ్యలు ద్వీగుణముగా వేయవలెను. తర్వాత అడ్డుగా ప్రతి సంఖ్య ద్వీగుణముచేసి ఒకటి కొట్టి వేస్తూ అడ్డుచేయగా వచ్చిన సంఖ్య ప్రక్కను మళ్లీ అట్లే చేస్తూ వేయవలెను. ఈ ఛందమున 32 వృత్తములకంటె ఎక్కువ వుట్టవు గనుక 32కు మించే సంఖ్య వేయరాదు. ఇట్లు చేసిన తర్వాత పై చాలున ఉన్న సంఖ్యలు క్రింది చాలున ద్వీగుణముచేసి వేయవలెను. ఈ సంఖ్యలలో ప్రతిదాని ప్రక్కను అది ద్వీగుణముచేసి ఒకటి కొట్టి వేయగా వచ్చిన సంఖ్య

వేయవలెను. దాని ప్రక్కను మళ్లీ అదేవిధముగా సంఖ్యలు వేస్తూ ఉండవలెను. ఎన్నో ఛందమునకు ఈ చక్రము వేస్తున్నామో చూచుకొని అందులో ఎన్నివృత్తములు వుట్టినవో ఆసంఖ్యకు మించకుండా అంకెలు వేసుకొంటూ వెళ్లవలెను.

కొన్నివృత్తముల లక్షణమును లాక్షణికులు వివిధముగా చెప్పినారు. చూడండి:—

1. క్రౌంచపదము.

1. క్రౌంచపదా జ్ఞాస్తా నననా గ్గా¹విషు శరవసుముని విరతిహ భవేత్

o | | o | | o | | o | | o | | o | | o

భ మ స భ న న న న గ

(ఇది సంస్కృతవృత్తలక్షణము. 25వ ఛందము 16776391వ వృత్తము)

2. శీత్రకరోర్వీవాతశ + శాంకర్ యుగమితసురపురనివహద కడయోల్ (ఇది కన్నడపద్యలక్షణము. ఇందులో విశేషము:— ప్రతిపంక్తిలోను ప్రాసయతి. తక్కినలక్షణము సంస్కృతమం దున్నట్లే ఉన్నది)

3. పంచశరాభా + నంచితపుణ్యా + భ మనభనననయ + పరి మితమైనా (కవిజనాశ్రయము)

4. ప్రాంచిత తేజః + కుంచితవైరీ + భమసభననయ + పరిచితరీతిః (కావ్యాలంకారచూడామణి.)

5. కాంచనభూషా + సంచయ మొప్పు + ఘనకుచభరమునఁ + గవునసియాడఁ (ఛందోదర్శణము).

పై మూడింటిలో (5, 4, 5) లక్షణము మారినది. ఈ లాక్షణికులు దీనిని 24 వ ఛందమునందు పుట్టిన 4190479 వ వృత్తముగా చెప్పినారు. సంస్కృతములోను కన్నడములోను సాదాంతమున ఉన్న 110 మార్చి 11 చేసినారు. మాత్రల సంఖ్య ఒక్కటే గనుక నడకలో భేదము కనబడదు. కన్నడపద్యమువలెనే వ్రతీపాదమునందున్న ప్రాసయతి ఉన్నది; అంతేకాక తెలుగు పద్యముల సంప్రదాయ మనుసరించి మొదటి అక్షరముతో రెండు చోట్ల వడి ఉన్నది.

6. పంచమ కేశుం డిచ్చినభాన్వ + ద్వరమున మనమున + బవరముగోరఁ

పంచనో బాణాసురుహస్త + వ్రజములు.

(ఇది అప్పకవిది. తక్కిన లాక్షణికులు చెప్పిన ప్రాసయతి ఇతడు పాటించలేదు.)

7. తావులు గూరం + బూవులవానల్ + దఱుచుగఁ గురియఁగ + దతఘనభేరుల్ (ఇది కంకంటి సాపరాజు ఉత్తరరామాయణములోనిది. అప్పకవికాక తక్కిన తెలుగులాక్షణికులు చెప్పినట్లే ఉన్నది.

8. చంచులనాస్వా + దించుచు లేదూం + డ కరువుప్రియ
లకు + నలడుచుమైరో

మాంచము. . . . (నన్నెచోడుని కుమారసంభవము.)

ఇందులో విశేష మేమంటే అప్పకవికాక, తక్కిన తెలుగు లాక్షణికులున్న కన్నడలాక్షణికులున్న చెప్పినట్లు పాదము లందు ప్రాసయణి ఉన్నది; కాని తెలుగు లాక్షణికులు చెప్పిన వడి నియమము పూర్తిగా లేదు. పాదద్వితీయార్థమునగల విశ్రమ స్థానములరెంటను ఉన్నవడి అక్షరములు తమలో తాము మైత్రి గలవేగాని పాదాద్యక్షరముతో మైత్రి గలవి కావు గనుక నన్నెచోడునిపద్యము వృత్తముకాదనిన్ని మాత్రాపద్యమనిన్ని సీసమువలె నున్నదనిన్ని అందుచేత “ఇది నన్నెచోడుని ప్రాచీనత ణాక గొప్పకాతణ” మనిన్ని మా. గానుకృష్ణకవిగారు వ్రాసినారు. వృత్తముల కుండవలసిన ముఖ్యలక్షణము ఉన్నది గదా ఇది వృత్తముకాదని కవిగారు ఎట్లు చెప్పగలరు? నాలుగుపాదములం దున్న గణము లొకేతీరున ఉన్నవి. (మాత్రాపద్యములందు అన్ని పాదములలోను గణము లొక్కరీతిగా నుండనక్కరలేదు.) తెలుగుకన్నడపద్యముల సంప్రదాయ మనుసరించి నాలుగుపాద ములలోను ద్వితీయస్థలమున ప్రాసమున్నది. లయగ్రాహి మొ దలయిన ఉద్ధరమాలావృత్తములలో ఉన్నట్లు ప్రతిపాదమున ణాంతవరకు ప్రాసయతి ఉన్నది. జాత్యుపజాతులు మొదలయిన కేశ్యపద్యములలో చేరదు. ఇది ఒకరీతిక్రంచపదము; దీనికి నడి మైసలక్షణము ఏలాక్షణికుడున్ను చెప్పలేదు.

II త్రిభంగి.

ఈ గ్రంథముందు మూలమున (చూ. II. 134) త్రిభంగి వృత్తము అచ్చుతప్పలతో నిండియున్నది. సరియైనపాఠము:—

నననన నననన + లును భమనగలును +
 దనరి నటింపఁ గణంకఁ నలువంకఁ బెంపు దొలంకఁ
 మునుకొని నఖముఖ + మున వెడఁగ దలుపఁ +
 జనుగడు నొప్పగువీణల్ నెరజాణల్ వేలుపుగాణల్
 వనరుహజనితుని + తనయులు మొదలుగ +
 ఘనన.తు లాదటతోడఁ శ్రుతిగూడఁ వెన్నునిబాడఁ
 వినగలిగిన నది + జననము ఫలమని +
 మునిజను లిందు శుభాంగుఁ దగుభంగిఁ జెప్పఁ ద్రిభంగిఁ.

పాదమునకు 34 అక్షరములు; 42 మాత్రలు; పూర్వార్థమున ప్రాసనియతి, పశ్చిమార్థమున మూడుచోట్ల అంత్యప్రాసనియమము ఉన్నవి. కావ్యాలంకారచూడామణి అప్పకవీయములలో సైతము ఇట్లే ఉన్నది. కాని, కవిజనాశ్రయములోని త్రిభంగి ఇందుకు భిన్నముగా ఉన్నది.

ననననలును ననభములును నగయు క్రము లై నఁ
 మృదువై నఁ బ్రస్తుతమై నఁ
 వనరుహభవనిభ ! మనమలరఁ ద్రిభంగిని జెప్పఁ
 వడి దప్పుఁ బ్రాసము లొప్పుఁ.

ఇందులో పాదమునకు 28 అక్షరములు; 36 మాత్రలు ఉన్నవి. పాదమున ప్రాసయతి నియమములేదు; మూడుచోట్ల అంత్యప్రాసనియమము మాత్రమున్నది.

నడక.

కోట్లకొలది వృత్తములుపుట్టినా లాక్షణికులు సుమారు 200 వృత్తములకంటె ఎక్కువ పేర్కోలేదు. వాటిలో సుమారు 30 కంటె ఎక్కువగా కవులు వాడడములేదు. ఎందుచేత ? లాక్షణికులు చెప్పిన లక్ష్యలక్షణపద్యములు చూచినా కొన్నివృత్తములనడక తెలియదు. పద్యములనడక ఏలక్షణముబట్టి ఉండునో ఆలక్షణరహస్యము తెలిసినయెడల వేలకొలది కొత్తకొత్తవృత్తములను ప్రస్తరించి తీయవచ్చును. ఆరహస్యము తెలియకపోవుటకు మన గణవిభజనసంప్రదాయము ముఖ్యమైనకారణము. మూడేసిఅక్షరములు గణముంటే గణవిభజన పద్యము నడకబట్టి ఉండడ మసంభవము. నడకబట్టి గణవిభజనము ఉంటేనేగాని గణవిభజనప్రయోజనము కనబడదు. కొన్నివృత్తములు చక్కగా నడిపించుటకు వీలున్నా లాక్షణికులు తమలక్ష్యపద్యములు వ్రాయవలసినట్లు వ్రాయకపోవడముచేత కవు లావృత్తములను చెప్పడములేదు. అందుకు అనేక ఉదాహరణములు చూపించవచ్చునుగాని ఈపీఠికలో అవకాశము చాలదు గనుక మూడు మాత్రమే చూపిస్తున్నాను.

(1) పాలాశదళము (దీనికే 'త్వరితగతి' యనికూడా పేరున్నది.

అదనదనున హరినుతు +లమరు ధరఁ జాలా
 శదశ మనఁ దనగుఁ గవి + జనులు వచియింపఁ
 బదునొకఁ డగునెడ యతి + పదిలమునఁ జేరఁ
 గదియు నగణము లయిదు + గగము తుదనొందఁ.(అప్పకవి)

ఇంతకంటె అనంతుడు చెప్పినది బాగున్నదిగాని అందులో
 రెండవపాదము నాల్గవపాదము నడకచెడి యున్నవి (చూ. మూ.
 II.84) ఎట్లుండినయెడల నడక బాగుండునో తెలియజేస్తున్నాను:-

అయిదులము లయిదులము; +లయిదులములుగా
 లయఁజనును ద్వరితగతి; +లములు పదినాగఁ
 నియమమున వడియమర + నిలుచు శ్రుతికింపై
 కయితలను దనరునిది + ఖగతురగశౌరీ.

2. విచికిలిత.

ప్రనిలయనమయమునను బద + వడి బలనిధినడుమ న
 ద్భ్రనములు కడువున నిడుక + భుజగవతీశ యనముపై
 నవిరమతిఁ గురుకు వరదుఁ + డని విచికిలితఁ బదుమూఁ
 డవ రెడ వడి యిరువదియొక + లఘువు గము బలుక నగుఁ.
 (అప్పకవి)

ఇటుంటి లక్ష్యలక్షణవద్యముబట్టి దీనినడక ఎట్లు తెలు
 నుకోగలము? ఇందులో 21 లఘువులున్న చివరను గురువున్న

ఉన్నవి గనుక “తిశ్రగతి”ని *నడిపించవచ్చును. ఏడుహగణములున్న గురువున్న కలది సుగంధి ఏడునగణములున్న గురువున్న కలది విచికిలిత హగణనగణములలో ఏనైనా ఏడున్న గురువున్న గలది ఉత్సాహము, విచికిలిత నడక ఎట్లుండదగునో చూడండి:—

మునుల వలపు నబల బలము + ముదిమి సొగసు కలసిరుల్
 చెనటి హితము విషము రుచియు + చెఱలనుఖము పగహితుల్
 తనివి తృప్తను కపికి స్థిరత + తమికి వెలుగు నెగవగల్
 శనికి సుకృతి శిలల రసము + నవతి చెలిమి కలుగునే.

2. తురగము.

నననననజజగలు తిథివీరను + గాం బగు స్తురగంబునన్
 గనలుచు నగరముపయి నిడిసిన + గాంచి తానొక రుంఠెడు
 రొక్కినిదవులకుఁ గొనిచనిగిరిగుహఁ + గూర్కునాముచికుఁదుచే
 తను యవనునిఁ బొరిగొని వని వసు + ధన్యణింతురుభూసురుల్
 (అప్పకవి)

దీని నడకతీరు ఈలక్ష్యమునుబట్టి కనుగొనుట శ్యమా ?

ననల యుగళము హాభము రగణము + నాల్గువంక్తులొప్పగాఁ
 దవరు విరమము ననల యుగళము + దాటగాఁ దుగంబునన్.

* ఆకా యాదుమాత్రంక విరుగుతూఉంటుందని భ్రమ. త్రి + ఆప్ర = త్రిప్ర అని ఉండవలెను గాని సంగీతపు స్తకములలోని నిర్ణవహారము వహసరించి ‘త్రిశ్ర’ అని వాడినాను.

ఈలాగున లక్ష్యలక్షణపద్య మున్న యెడల ఈతురగవృత్త ము తరళ మస్తకోకిల కరిబృంహిత వృత్తములవలె నడుచునని సులభముగా తెలుసుకోవచ్చును.

జాగ్రత్తగా విమర్శించి చూచినయెడల చక్కగా నడిచే పద్యములన్నీ ఏదో ఒకతాళమునకో ఒకలయకో నరిపడి ఉంటవి. విషయము బోధపడెనలెనని కొన్నిమాత్రమే ఉగాహరిస్తున్నాను.

1. తిశ్రగతిని నడిచేవి (అనగా మూడుమాత్రలగణములు గలవి) ఉత్పాహము, సుగంధి, విచికిలిత మొదలయినవి.

2. తిశ్రగతిని ఎదురుగా నడిచేవి (అనగా మృదంగ వాద్యములో ఎదురు వాద్యమువలె నడిచేవి) వీటిలో లఘువు తర్వాత గురువువచ్చును.

సుకాంతి, ప్రమాణి, పంచచామరము మొదలయినవి. ఉ. “ఇదే యస్యే మదాన్వితౌ సుదేవున్యే వధించెదన్”

౩. చతురస్రగతిని నడిచేవి (అనగా నాలుగుమాత్రల గణములు గలవి మత్త, తోదకము, ప్రకరణకలిత, మానిని, కవి రాజవిరాజితము, సరసిజము, క్రౌంచపదము మొదలయినవి; ఇవి గాక ఇంకా ఈగతిని నడిచే వృత్తములు వేలకొలది ప్రస్తరించి తీయవచ్చును.

ఇందుకు తార్కాణముగా పదియవఛందములో చతుర ప్రగతిని నడిచేవద్యము లెన్నిగలవో చూడండి:—

ఈ ఛందములో 16 మాత్రలుండి గుర్వంతముగా ఉండే వృత్తములు 126. వీటిలో నూరుపద్యములు చక్కగా నడుచును. అన్నీ ఇక్కడ చూపించుట కవకాశములేను గనుక కొన్ని మాత్రమే చూపిస్తున్నాను.

వృత్తసంఖ్య.

- (1) |||| ౦౦ ౦౦ ౦౦నలగగగాగాల్ +నాళీకాక్షౌ (16)
- (2) ౦|| ౦౦ ౦౦ ౦౦క్రాలునుభసముల్ +గాగాల్ పంక్తి (31)
- (3) ౦౦ |||| ౦౦ ౦౦గాపై నలగగ +గంబుల్ రెండు (51)
- (4) ౦౦ ౦|| ౦౦ ౦౦క్రాలు గాభస +గగముల్ పంక్తి (121)
- (5) ౦౦ ౦౦ |||| ౦౦గా నల్లాల్ +క్రమమున నిల్పు (241)
- (6) ౦౦ ౦౦ ౦|| ౦౦పంక్తి గాగా +భంబునగణము (481)
- (7) ౦౦ ౦౦ ౦౦ ౦౦ససగా గగముల్ +సాగుణ శౌరీ (28)
- (8) ౦|| ౦|| ౦౦ ౦౦భాగగగాల్ చను +పాదంబండు (50)
- (9) ౦౦ ౦|| ౦|| ౦౦గాసా గగముల్ +గంబుణ బంక్తి (109)
- (10) ౦౦ ౦|| ౦|| ౦౦గాభా గాలయి +క్రాలు శౌరీ (217)
- (11) ౦౦ ౦౦ ౦|| ౦|| శౌరీ గాగా +ససముల్ వరలు (433)

4. చతుర ప్రగతిని ఎదురుగా నడిచేవి. (అనగా జగణములు గలవి) ప్రమితాక్షరము, జలోద్ధతగతి, మంజుభాషిణి మొదలయి నవి.

5. ఖండగతినినడిచేవి (అనగా 5 మాత్రల గణములుగలవి).
త్వరితగతి, పద్మనాభము, లయగ్రాహి, దండకము మొదలయినవి.

6. ఖండగతిని ఎదురుగా నడిచేవి. (అనగా యగణములు
గలవి). భుజంగప్రయాతము ఇటువంటివి అనేకముగా లేవు.

7. రూపకతాళమునకు సరిపడే వృత్తములు (అనగా
మాత్రలకు విరుగుతూ నడిచేవి).

మదరేఖావృత్తము:— ఇట్టివి అనేకముగా లేవు; గాని,
కావలసినన్ని సులభముగా కల్పించవచ్చును. చూడండి:—

I. అనుసారిణి యనువృత్తం + బగునతిస్తృతి యనుఛందం
బున రూపక మనుతాళం + బున నడుచును శ్రుతి కింపై
చను నాలుగుచరణంబుల్ + సస యననస గమ లొప్పు
సనయంబులు చనునంకం + జరణములను వడి నిల్పు.

II. రూపక మనుతాళంబున + ద్రుతలఘువులు చనుచుండు

III. నలగమపై సగమొప్పు + నలగమముల్ జోడింప

IV. క్రాల్ తల నలలల మస + గంబుల్ పాదములందు

V. కల్యాణి మనలలలస + గభగంబుల్ పాదముల

ఈలాగున క్రొత్తక్రొత్తవృత్తములను ఎన్నెన్నా తీయ
వచ్చును.

8. మిశ్రగతిని నడిచేవి (అనగా 3+4 మాత్రలకు విరు
గుతూనడిచేవి).

వృత్తకోకిల, తరళ, తురగము మొదలయినవృత్తములు;
 వృషభగమన, హరిణగతిగడలు (గురుజాడ అప్పారావు
 గారి ముత్యాలసరములు మొదలయినపద్యము లీగతిని నడుచును).

9. త్రిపుటతాళమునకు (చతురస్రగతి తిశ్రజాతి త్రిపుట
 $4(3+2+1)=28$)

ఉత్పలమాల, చంపకమాల నడుచును.

10. ఆదితాళమునకు (చతురస్రగతి చతురస్రజాతి త్రిపు
 ట) కందము, సరసిజము, కౌంచపదము మొదలయినవి.

ఈలాగున ఇంకావిమర్శించి చెప్పవచ్చును.

పాదమందుండే అక్షరముల సంఖ్యబట్టి ఛందము లేర్ప
 రించి ఆఛందములలో ఒకొక్కటి వ్రస్తరించి వృత్తములు కల్పిం
 చడమువల్ల ప్రయోజనము విశేషముగా కనబడలేదు. అంతకంటె
 శ్రుతి కింపుకొలిపే నడకకు ఆధారమైనలక్షణముబట్టి తిశ్రగతి
 ఛందము, చతురస్రగతిఛందము మొదలయినఛందములేర్పరిచి
 పద్యములు చెప్పటవల్లను ప్రయోజనము విశేషముగా ఉండు
 ననిన్ని అట్లు ఏర్పడిన పద్యములు తెలుగుభాషకు అమరి ఉండు
 ననిన్ని నాయభిప్రాయము. వృత్తములలో ప్రతిపాదములోను
 గణములవగున ఒక్కలాగుననే ఉండవలెనన్న నిర్బంధ మున్నది.
 దానివల్ల ప్రయోజనమేమో!

అయితే లయకు సులువుగా విరిగేటట్లున్న పద్యముల
 కంటె లయ ఉండినీ కనబడకుండా ఉండేపద్యములు అప్రతిహత

మైన నడకకు అనుకూలముగా ఉంటవి. ఇటువంటివి ఉత్పలమాల, చంపకమాల, శార్దూలము, మత్తేభము. ఇవి ఏదో ఒకతాళమునకు లాంగే ఉన్నవి.

ఉత్పలమాల చంపకమాలపాదములు చతురస్రగతి చతురస్రజాతి త్రిపుటతాళమునకు సరిపోవును. శార్దూలము త్తేభములు మత్యతాళమునకు చదువవచ్చును.

ఇటువంటివృత్తములు విశేషముగా లేవు. ప్రస్తరించి కల్పించుట కూడా కష్టముగానే ఉన్నది. శోధనకోసము నేను వ్రాసినవాటిలో ఒకటి చూపిస్తున్నాను.

కవికాంత.

శూరుండు వీర్యపరాక్రమోన్నతుండు +
 నుశ్లోకుండు జనార్దనుండు కం
 సారి మురాసురవైరి మాధవుండు +
 సౌమ్యుం డంచు హరి న్నుతింపగా
 భారనసు స్తగ ముంచి విశ్వేయతి +
 పాటింపగ గవికాంత యాకృతిగ
 సూరిజనస్తుతవృత్తమై తనరు +
 సాంపారగ గవి చెప్పగ గల్గినఁ.

ఇది ఆకృతి యనే 22 వ ఛందమున వుట్టిన 141279 వ వృత్తము. ప్రతిపాదము చతురస్రగతి ఆదితాళమునకు సరిపోవును

వరిచితిగలవృత్తములవలె చదువబోయినవారికి నడక చెడినదన్న భ్రమకలుగునుగాని రెండుమూడుసార్లు చదివిన పిమ్మట దీనినడక పట్టుపడగలదు. దీనిలో మొదటనున్న భగణము నలముగాను యతి స్థానమందున్న మగణము సగముగాను మార్చి క్రొత్తవృత్తములు చేసుకోవచ్చును; దీనివలెనే నడిచేవృత్తములు మరికొన్ని చెప్పవచ్చును.

ఈకవికాంతాపాదములు చతురస్రగతి చతురస్రజాతిత్రిపుటతాళమునకు (అనగా క్రియకు నాలుగు అక్షరములు చొప్పున ఆదితాళము $4 \times (4 + 2 + 2) = 32$ సరిగా నడుచును.*

టి ప్ప ణి.

1. 7. “లఘువగు...యొకమాత్ర; గురువు నొదవు ద్విమాత్ర” ఈవిషయమునుగూర్చి జయంతి రామయ్యపంతులుగారు వ్రాసినది అశాస్త్రీయము.

“వ్యంజన మర్థమాత్ర యనున్యాయముచే ‘వనిత’ అను నప్పుడు ‘త’ అనుగురువు సార్థమాత్రక మగును; ‘అనగా’ అనుచో ‘గా’ అనుగురువు సార్థద్విమాత్రకమగును” అని వ్రాసినారు.

* అంగ్రపత్రిక సంవత్సరాదిసంచికలో “ఛందోరహస్య దర్పణము—పద్యరచనావ్యవస్థ” అనుపేరుగలవ్యాసములో ఇక్కడ సంగ్రహించిచెప్పిన విషయములు కొన్ని విభలముగా చరించివారు.

ఈనందర్భమున “మాత్రా” పరిమాణము అచ్చునుగూర్చి చెప్పవలెనుగాని వ్యంజనమునుగూర్చి చెప్పకూడదు. అచ్చులబట్టి (syllables) అక్షరము లేర్పడునుగాని, వ్యంజనములబట్టి ఏర్పడవు. ‘బ్రన్’ గో ఎన్నివ్యంజనములున్నా అచ్చు ఒక్కటే గనుక అది ఒక్క (syllable) అక్షరమనే చెప్పవలెను.

‘వనిత’ అనునప్పుడు చివరనున్న హ్రస్వాచ్చుపై నిల్చిన సకారపొల్లు ద్వీగుణోచ్చారణకలదియని చెప్పవలెను; గాని దానికి మాత్రాపరిమాణము చెప్పకూడదు. ‘అనగా’ అనునప్పుడు దీర్ఘాచ్చుపైనున్న సకారపొల్లుకు ఈద్వీగుణోచ్చారణములేదు. ఎంతమట్టుకు అజ్ దీగోచ్చారణప్రయత్నము ఎక్కువై ఉంటుందో అంతమట్టుకు వ్యంజనద్వీగుణోచ్చారణప్రయత్నముతగ్గును. గనుక ‘త’ ‘తాన్’ ‘తంత’ ‘తాంత’—వీటి అన్నిటిలోను తకారముపైనున్న అచ్చు రెండుమాత్రల గురువేగాని భిన్నముకాదు. అయితే వీటిలో వ్యంజనమునకు పూర్వమందున్న హ్రస్వాచ్చు ఎందుకు రెండుమాత్రల గురువైనదంటే:—ఎప్పుడైనా ఉచ్చారణప్రయత్నమును బట్టి అచ్చుకు మాత్రాపరిణామము చెప్పవలెను. ‘త’ అనునప్పుడు తకారముమీది అకారము ఉచ్చరించినప్పుడు వెంటనే సకారోచ్చారణ చేయవలసినప్పుటచేత స్వరోచ్చారణ ప్రయత్నము ద్వీగుణమైనది. అందుచేత ‘త’ రెండుమాత్రల గురువుగా చెప్పవలెను.

I. 20 ఈపద్యములో నాల్గవపాదము చక్కగా అర్థము కా లేదు. “నగణ పునరుక్తి నొక్కటి డిగియె” అంటే చంద్రగణ

ములు ప్రస్తరింపగా కడపటి |||| (నలలము) ఒకలమువు తక్కువగా రెండునగణములని అర్థముకావలెను.

“ఇరువది తొమ్మిదింట” అంటే అర్థము పొసగలేదు.

21-22. “ఈపద్యములకు నర్థము సంశయముగా నున్న” దని 6 వ ఘట అడుగున మూలములో ఉన్నది. అయితే 21 వ పద్యము పరవస్తువారిప్రతిలో.

క. జగణము నలమగు గగములు

భగణము లగుగలము నగణభౌవంబు గనుఁ

నగము నగణవగణము లగు

తగణము భలమగును సంయుతముఁ దీర్చినచోఁ.

అని ఉన్నది. దీని అర్థము స్పష్టము. |౦|=|||; ౦౦=౦||; ౦|=||; ||౦౦=|||౦; ౦౦|=౦||.

22-వ పద్యము పైపద్యములోని విషయములకు ఉదాహరణములుగలదిగాని అర్థము పొసగలేదు.

మొగిళ్లు నలమగు, నిటులఁ

నగణము నగణమగు నిటుల + నంగునితండ్రి

భగణము పాళ్లు లనంగా

తగణము వాకిళ్లు భలము వాకిళ్లు లనఁగఁ.

అని ఉంటే అర్థము కావచ్చును. పరవస్తువారిప్రతిలో మొదటిపాదమున్ను, రెండవపాదములో యతిస్థానమువరకున్న

నే నుదాహరించినట్లే ఉన్నది; తర్వాత మూలములో ఉన్నట్లే ఉన్నది.

67. “దశరథాత్మజుఁడు స్వామి ధాత్రి కనఁగ” ఇందులో ద్విత్వమునకు పూర్వమందున్నది గనుక ‘డు’ ఊడి పలుకవలెననిన్ని గురువుగా పలుకవలెననిన్ని అనఁతుడు వ్రాసినాడు; గాని ఇది ఇశరలాక్షణికుల నమ్మతముకాదు. తెలుగులో పదాదినున్న ద్విత్వమునుబట్టి వ్యస్తముగా ఉన్న పూర్వపదాంతవర్ణము గురువుకాదని తక్కినలాక్షణికుల మతము.

94. టీక వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నది.

“....యిరువదిన్ని...స్వరయతియైనాను, వ్యంజనయతియైనాను ప్రయోగించతగును” అనే ఉన్నది. ఇందులోనేకాదు. అప్పకవీయము మొదలయినలాక్షణిక గ్రంథము లన్నింటిలోను ఇట్లే వాడక భాషను టీకలు వ్రాసినారు. అనవసరముగా నిరాధారముగాను భాషమార్చి అచ్చువేయడము ఆచారమైనది.

101. ఈపద్యము మూలములో తప్పుగా ఉన్నది. సరియైనపాఠము:—

“తే. అఱ యనంగను బోవుట + కర్ణమైన
సంధి నిత్యనమాసోక్తి + జరుగురెంటు
ననుగవీరుల నెల్ల ను + క్కఱ వధించె
భానుకులుఁడు రావణుని నే + పఱచె ననఁగ”

ఈ సాతము అప్పకవీయములో ఉన్నది. (చూ. వావిళ్ల వారి ప్రతి పు. 142)

IV. 22 వ పద్యమైన తర్వాత పరవస్తువారి ప్రతిలో ఈ క్రిందిపద్య మున్నది.

కోమటీంద్రునాఁగ భూమితీరనఁ బలు

గ్రహము లనఁగ వానకాల మనఁగ

వైరివర్గమైన వదల రిట్టివి లోక

యాఢీ జెల్లు నని సరోజనాభ.

IV. 107 “తనఁగ ఆ ఆ ఇకలనఁగా ఉఱులు నాఁగ....” ఈపద్యములో ప్రాస్వాక్షరములే అయినా ‘అ’ ‘ఇ’ ‘ఉ’ ‘ఋ’ గురువర్ణములుగానే ఉచ్చరించవలెను. అది ఎట్లు జరుగునంటే: ఈ ప్రాస్వాక్షరము లుచ్చరించిన తర్వాత ఏకలఘుమాత్రాకాలము ఊపిరి ఆపి, ఆ బిగపట్టి పైవర్ణము లుచ్చరించుటచేత, ఈ ప్రాస్వాక్షరోచ్ఛారణలో ద్వితీయాత్మోచ్ఛారణ ప్రయత్నము జరిగినది.

అంతేకాని పరమందున్న ‘ఆ’ అనే అచ్చు ద్విత్యాక్షరము వలె ఉచ్చరించుటచేత పూర్వమందున ‘అ’ గురువు అగునని జయంతి రామయ్యవంతులుగారు చెప్పినసమాధానము అశాస్త్రీయము. అచ్చువిషయమున ద్విత్యాక్షరోచ్ఛారణమంటే దీర్ఘోచ్ఛారణమని చెప్పవలెనేకాని వ్యంజనములవిషయమై చెప్పిన అ

భముపొనగదు. ద్విత్వవ్యంజనమునకు పూర్వమందున్న ప్రాస్వాచ్చు గురువు కాగలదుగాని కేవల దీర్ఘాచ్చునకు పూర్వమందున్న ప్రాస్వాచ్చు గురువు కాశేదు.

ఈ ఛందోదర్శణమునకు ముఖబంధనముగా ఉపోద్ఘాతమును వ్రాయవలసినది అని నన్ను కోరి గౌరవించినందుకును ఛందోవిషయములగూర్చి నా యభిప్రాయములను తెలియజేయుటకు నాకవకాశము ఇచ్చినందుకును నామిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ, వావిళ్ల, వేంకటేశ్వరులుగారికి నాకృతజ్ఞతావందనములను సమర్పించుకొంటున్నాను.

ఇట్లు,

పల్లాకిమిడి. }
1—6—1921. }

గిడుగు వేంకట సీతాపతి,
పల్లాకిమిడి రాజావారికాలేటిలో రెక్కరయ.

11 B. S. i g r w t B

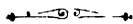

శ్రీరామాయనము.

చందోదర్పణము

ప్రథమాశ్వాసము.

ఇష్టదేవతాస్తుతి

రామాస్తనమండలీమిళితకా

శ్రీరాధ్వివక్షంబునోఁ

బారావారతరంగసంగతలన

త్పర్యంకనాగంబుపైఁ

గారుణ్యామృత పూరపూరితకటా

క్షుశ్రీలఁ బెంపొందుగం

భీరిస్వాంతుఁ డనంతుఁ డాశ్రితజనా

భీష్టప్రదుండెల్లెడఁ.

1

చ. అతనిదశావతార విభవతిశయంబున లోకమెల్ల శా
శ్వత మగుచాక్షునభజన సమ్యతరంగ వశాక్షరాభిశో
భితమగువాక్ప్రపంచ మది సెద్దయుఁ బ్రస్తుతి నొందునట్టిచో
నతఁడును నమ్మహాక్షర చయంబుజయంబునొసంగుఁగావుతఁ.

క. శ్రీవల్లభ యతిగణనం
 నేవితపాదారవిందుఁ జింతితఫలదుఁ
 భానజగురునలఘుచ్ఛం
 దోవిసుతు ననంతశ యను దో యజనాభుఁ. 3

క. ఛందోరీతిగవిమల
 చ్ఛందుఁ డనంతుం డొగిం బ్రశంసించి కృపా
 మందిరులగు శ్రీమద్దో
 విందగురు ప్రభులదయఁ బ్రవీణుండగుచుఁ. 4
 ఛందః ప్రాశస్త్యము.

క. విద్యలలోపల నుత్తమ
 విద్యకవిత్వంబు మఱి కవిత్వముఛందో
 వేద్యము గావునఁ జెప్పెను
 హృద్యంబుగఁ గవిశచంద మేర్పడఁగృష్టా! 5

సంజ్ఞా ప్రకరణము.

గద్యపద్యలక్షణము.

గీ. పరఁగుఁగవితగద్య పద్యంబు లన ; పాద
 కల్పనంబువలదు గద్యమునకు ;
 పాదనియతినొప్పుఁ బద్యంబు ; లవియు వృ
 త్తములుజాతులనఁగ నమరుఁగృష్ట. 6

గురులఘునిర్ణయము.

క. వృశ్చంబులుగణబద్ధము
 లుశ్చమమగుజాతులెల్లనొనరగ మాత్రా
 యశ్చంబులు లఘువగుఁ బురు
 షోశ్చను యొకమాత్ర గురువు నొదవు ద్విమాత్రమ్. 7

క. వివిధముగ జాపిపలికెడు
 నవియును మఱియుఁదిపలుకునవియును గురువుల్
 భువి నిలిపిపలుకునర్హము
 లవియెల్లను లఘువులయ్యె నంబుధిశయనా! 8

క. గురు వమరు నూర్ధ్వపుండ్రము
 ధరియించినరీతి లఘువు దనగును హరియొ
 క్కరుఁడ పరతత్త్వ మనుచును
 సురుచిరముగఁ జుట్టివ్రేలఁ జూపెనమాడ్కిన్ 9

క. గోవిందస్రభుఁ డనినన్
 గోవిదు లవి మూఁడుచూఁడు గురులఘువులుగా
 భావించురు గురులఘువులు
 మోవఁగ మూఁడేసి నిక్కముగ గణములగున్. 10

గణాష్టక లక్షణము.

క. భజనసమయరతగణములు
 భజనసమయరతములై సభక్తికమతిఁ బం
 కజనాభు నహర్నిశమును
 భజించుదిక్పాలగణాపభాతిఁ దనర్పున్. 11

- గీ. గురుఁఘువు లోలి మూఁడేసి కూడిన మన
 లాదిమధ్యావసానంబులందు గురువు
 లొంద భజనలు లఘువు లట్లొంద యరత
 లనఁగ నయ్యష్టగణము లొప్పును ముకుంద. 12
- క. చను మగణము శ్రీనాథా
 యనిన ముకుందాయనంగ యగణము రగణం
 బన నొప్పు మాధవాశున
 నొనరఁగ వై కుంత యనఁగ నొగిఁ దగణమగుఁ. 13
- క. భగణమగు చిష్టఁ డనఁగా
 నగణితముగ జగణ మగు మురారి యనంగా
 నగణము విభుఁ డనిపలికిన
 నగణము వరదాయనంగ నత్కృతులంఘఁ. 14
- క. గురువును లఘువును లఘువును
 గురువును హవ లగును గలలు గురులఘుసంజ్ఞల్
 వరుసను గగ లలగణముల
 కరయఁగ వర్ణములు ద్విగుణ మై యొప్పు హరీ ! 15
- క. శౌరియనిన హగణంబగుఁ
 జేరి హరీయనఁగ నుల్లసిల్లును వగణం
 బారయఁ గృష్ణా యనినను
 ధారుణి గగ మండ్రు లలము దాహరి యనినఁ. 16
- సీ. కమలనాభా సగఁగంబు; కమతరూప
 నహ మసురాంతిక నాఁగనలల

మద్రిధరభలంబు, భద్ర శుశౌ యన్న
 భగురు, వాగ్భోజాక్షమగణలఘువు
 భువనేశ్వరా యన్న సవ మఘవి ద్వేషి
 సహము, పీతాంబరసంజ్ఞ తలము

కైటభారిలంబు, యజవరదా యన్న
 నవ, మశ్శోశయననా నలలమయ్యె

గీ. రగణగురువు దేవరాజాయనంగఁ బ

ద్వాపతీ యనంగఁ దగణగురువు

నరహరీ యనంగ నరహారి నరసింహ

నాఁగ నొప్పు నగము నలము సలము.

17

ఇంద్రచంద్రాది గణభేదములు.

క. ద్వితీచతుర్గురుభవముల

ధాత్రీధర రెండు* మడఁపఁ దక్కినగణముల్

మిత్రేంద్రచంద్రు లనఁజను

మాత్రాదిగణంబు మొదల మాశ్ర లిడంగఁ.

18

క. గలనగణము లినుఁ; డింద్రుఁడ

నలనగసతిభరత, లింక నగగ నహ సలా

భల భగురు మలఘు సవ సహ

తల రల నవ నలల రగురు సగ లిందుఁ డజా.

19

గీ. ఒక్కనెలవున నెనిమిది యొకట నాల్గు

వెండి లఘువెక్కినవి నాల్గు వీనిలోన

నగణపునరుక్తి నొక్కటి డిగియె నాల

దొంతి పదునాల్గు నిరువదితో మ్మిదింట.

20

* సదుప ; నిలుప. అని ఛా.

సంయుక్తవర్ణ గణంబులు.

*క. జగణము నలమగు, గ(ల)గములు
భ(వ)గణములగు, గలము నగణభావంబుఁగనుఁ
గగము, భగణ సగణములగుఁ
దగణము స(భ)లమగును సంయుక్తముఁదీర్చినచోఁ. 21

*క. మొగిళ్లు నలమగునెట్లులనె
న(హ)గణము సగణమగు నిట్లు నా హావగణముల్
భగణము లిట్లనఁ దండ్రి
భగణముపాళ్లును భలంబువాకిళ్లు లనఁగఁ. 22

గణఫలములు.

ఉ. నవ్యసుఖప్రదాయి భగణంబు జకారము రుక్ప్రదంబగుఁ
ద్రవ్యముఁ జేయు నా,లయకరంబుసకారముమాశుభంబుయా
దివ్యసువర్ణకారి వెతఁదెచ్చును రేఫ విభూతినెచ్చుఁ దా
గావ్యములందు నాదినడఁ గర్తకు భర్తకు నంబుజోదరా!

గణాధిపైతములు.

చ. భగణము నేలుఁ జందురుఁడు భానుఁడు దాజగణంబునేలుఁ దా
నగణము నేలు నిర్జరగణంబు సమీరణుఁ డేలు నెప్పుడుఁ
సగణమునుర్వియేలు మగణంబునొగిన్యగణంబుఁ దోయముఁ
రగణముఁ బావకుండుఁ దగణంబు నభంబునునేలుఁ గేశవా!

కృత్యాదివర్ణయగణములు నక్షరములును.

క. పురశరరసగిరిగుద్దుల
నరయ నకచటతవ లిడుట యనుచిత మయ్య

* 21, 22 పద్యములకు నర్థము సంశయముగా సున్నది.

క్షీరములును రసభజంబులుఁ

బరిహరణీయంబు లాదిఁ బంకజనాభా !

25

క. మొదలను కఖిజలు చఛడలు

దధలును భయశక్షివసలు తగ దుపవర్తా

స్పదములు గాకుండిన మే

లొదవించును స్వరములెల్ల సుశ్శవకారుల్.

26

క. మొదల సభంబులురెండును

గదిసిన విభవంబు తభసగణసంగతి మొ

ప్పదు రయముల ససెకశుభం

బొదవును భయములను హానిఁబొందు నృసింహా !

27

క. ఒనరఁగ శుభవాచకములు

ఘనతరమగు దేవవాచకంబులు నై పే

ర్చినగణములు వర్తంబులు

ననింద్యములు కృతుల మొదల నహిపతిశ యనా !

28

ప్రాసప్రకరణము.

క. ప్రాసం బగు రెండవయది

వాసనగలమొసలివ్రాయి వడి యనఁబరఁగుఁ

బ్రాసంబు లన్నియెడలను

భాసురముగా వడులు పాదపాదముల హారీ !

29

క. ఆదిని గురులఘువులలో

నేది నిలిపె నదియ మొదల నిడి పాదము లు

త్పాదింపవలయు నుపజా

త్యాదుల మిశ్రములఁ దక్క నంబునిశయనా!

30

గీ. కుటిలకుంతలములు నిటలంబుపైఁ దూల

నోట లేక ధేనువాటమునకు

నది యశోదపట్టి కదలఁ బొమ్మవినఁ బ్రా

సాది తేటపడుఁ బ్రచూద మెనఁగ.

31

గీ. నందనుతుఁడు నాఁగ సౌందర్యనిసి యన

నమరు బిందుపూర్వకము మొదలను

బక్షిగమనుఁ డన నధోక్షజుఁ డన సంయు

తాక్షరాది చెల్లు ననమగురువు.

32

గీ. అర్థబిందుసహిత మగువర్ణమునకుఁ బ్రా

సాది యరయ నిడుదయక్కరంబు

నేఁడు మనకుఁ గల్గినాఁడు లక్ష్మీనాథుఁ

డేటి కింక నేఁడు మాట లనఁగ.

33

గీ. కుఱుచమీఁదిసున్న మఱి తేలవ్రాయఁ బ్రా

నద్యయాది నిట్లు జరగు నచ్యు

తుఁడు సమస్తవల్లభుఁడు నాఁగ నయ్యచ్యు

తుండు సకలవల్లభుండనఁగ.

34

మఱియఁ బ్యాదశవిధ ప్రాసములు.

క. సమనామప్రాసము ప్రా

సమైత్రి ఋత్రిలును ప్రాది సమలఘువు విక

ల్పము బిందు వర్ణబిందావ

ఖ్య ముభయ సంయుక్త సంశిత సంజ్ఞకముల్.

35

సమప్రాసము.

క. అరసున్నలు నెఱసున్నలు

నొరసినవర్ణములు జడ్డయును ¹బ్రాసములై

బెరసినచోసమన్తము

లరసి నిలుపవలయుఁ దోయజాననజనకా !

36

1. సమప్రాసము:—

క. పరువడిఁ బ్రాసములు సమా

క్షరసంశోభితములయినఁ, జాలుచు మఱి త

త్సవ్వరవైసాదృశ్యంబులు

పరిహారణీయంబు లందుఁ బంకజనాభా!

87

గీ. వీఁడె కృష్ణుఁ డల్లవాఁడె స్రులంబారి

కొండ యెత్తె నితఁ డతండుద్రవ్వె

నొడ్డగెడవుగాఁగ దొడ్డరా జేలెడి

వీడుఁ నాగ బ్రాస మీడువచ్చు.

38

గీ. ఆయుపేంద్రుని బొడఁగాంచు శేయుపాయ

మనెడు దీర్ఘాదు లచట హ్రస్వాదు లయిన

నయ్యుపేంద్రుని బొడఁగాంచు శెయ్యుపాయ

మన సమప్రాస మగు నూదఁజనదు రహల.

39

3. ప్రాసమైత్రి. —

గీ. లళలు రెండును నొండొంటుఁ గలసి వచ్చు
 నమరు ననోన్యమును ఋయుతాయుతములు
 బిందుపూర్వమై తమలోనఁ బొందు బమలు
 ప్రాసమైత్రికి నిది స్వరూపంబు దెలియ. 40

గీ. నీలవర్ణు గర్భగోళంబు నందు లో
 కంబు లెల్ల నుండు నెమ్మిఱోడ
 శ్రీకినోడయఁ ఁజ్జ్వలకృతి యితఁ డన్నఁ
 ప్రాసమైత్రి యిట్లు పరఁగుఁ గృష్ణ 41

గీ. తగ ఋకారాన్వితంబు ద్విత్వంబు గాఁగఁ
 బరఁగు నచ్చపుజ్జతోఁ ప్రాసమైత్రి
 యక్కృపానిధి హరిఁగని మ్రొక్కి రనఁగ
 సంభృతాశ్రితుఁ డతిశ యోజ్జృంభుఁ డనఁగ. 42

3. ఋప్రాసము: —

క. ఆరయ స్వరగణ మయ్యు ఋ
 కారము ఋప్రాస మనఁగఁ గదియును రేఘ
 జేరి తనయురముఁ దన్నిన
 యాఋషిపాదంబుఁ బిసికె నచ్యుతుఁ డనఁగె. 43

గీ. తెల్లమిగ ఋకారము యగా దేశవశత
 రేఘ యగుటఁ బ్రాసంబయ్యె రేఘ కిట్టు
 లిదియె పరవర్ణయుత మయ్యెనేని ప్రాస
 మైత్రి యగుఁ గాని రేఘసంబంధి గాదు. 44

4. త్రిప్రాసము:—

గీ. సంఖ్యఁ బలుకు త్రికారంబుఁ జనుఁ దకార
సదృశమై త్రికారప్రాససంజ్ఞ గలిగి
యత్రివిక్రముఁ డభయవ్రదాత యనఁగ
వాక్తి పథగోజ్వలులు విష్ణుభక్తు లనఁగ. 45

గీ. ఈత్రికారంబుకుఁ దృతీయ మెసఁగ గ్రింది
రేఫ సంప్రసారణమున ఋత్వ మగుఁ దృ
తీయయగు నీత్రికార మర్థించి చూడ
నాతకారంబునకుఁ బ్రాసమయ్యె నచట. 46

గీ. ఇ ఉ ఋ ణ ల కచ్చు పరమగునేని సంధి
య వర ఖ్లాదేశ మగునట్టి ఋవరలలకు
నడరి ఇ ఋ ణ లా దేశ మయ్యెనేని
యది కృతుల సంప్రసారణ మం ద్రు బుధులు. 47

5. ప్రాదిప్రాసము:—

గీ. ప్రాదియై యనశబ్దంబు ప్రాణ మగుటఁ
బరఁగ నాలకు వేశ్యేఱ ప్రాసమయ్యె
ఊణీధరుఁ డైతై నేనుఁగు ప్రాణ మనఁగ
దానవాగాతి ప్రేతలప్రాణ మనఁగ. 48

6. సమలఘుప్రాసము:—

గీ. ఓలి రేఫతోఁగూఱియు నూఁదఁబడక
తేలి తెలుఁగునఁ దమయట్టి వ్రాలతోన
సమలఘుప్రాస మగు తెక్క లమరఁబట్టి
విట్రచె ననురఁ గృష్ణుఁడు దిక్కు లద్రువ ననఁగ. 49

7. వికల్పప్రాసము:—

గీ. సానునాసికతా వర్గపాల్లులకుఁ దృ
 తీయములు వికల్పప్రాసమై యెలర్చు
 ప్రాజ్ఞుగంబుపైరవిదోఁచె నగ్నివోలఁ
 బ్రాజ్ఞుఘండై నుతించెనీవాగ్ని యనఁగ. 50

8. బిందుప్రాసము:—

గీ. పేర్ని పాల్లునకారంబు బిందు వగుచు
 మీఁద నున్నధకారంబు నూఁదఁ బ్రాస
 బంధమగుఁ గృష్ణఁ దుదయించినన్ ధరిత్రి
 యంతయును నిగుపద్రవం బయ్యె ననఁగ. 51

9. ఆర్థబిందుప్రాసము:—

గీ. సార్థబిందువు లై తేలినట్టి పటల
 కరయఁ బ్రాసంబు నిర్బిందు వైనఁ జెల్లు
 వీఁపు మూఁపులు మఱి తలమోపు బయ్యె
 మాట లేటికి మేటి తాఁబేటి కనఁగ. 52

10. ఉభయప్రాసము:—

క. చూడఁగ లకారరేఫలు
 గూడుడకారంబు చను నకుంతితగతిఁ దో
 డ్తోడన నుభయప్రాసము
 బాడఁబడును సంయుత ప్రసంగతిఁ గృష్ణా! 53

గీ. పాఁడి మరగి బ్రతుకువా డి,ల పేఁతలు
 వాండ్ర వెన్న లేలఁ దండ్రి! యనఁటి

పండుకొఱకు వింత యిండ్లకుఁ బోకు కృ
ష్ణంశ నీకుఁ బ్రాంతె పండ్లు నిచట.

గీ. రలయుతాయుత ప్రాస మార్గముఁ దలంచి
వాండ్ర లేఁ జూపు నోములఁ దీండ్రమారె
ననుచు రెండును గూర్చిన ననువుఁదప్పు
నండ్లు నిఖిలార్థవిదు లై న దండికివులు.

44

11. సంయుతప్రాసము:—

గీ. పాడు నూరు ప్రోలు బహువచనంబులై
పరఁగుచుండు నూఁది పలుకు నపుడు
తేల్చి పలుకునపుడు దీపించు సంయుత
ప్రాస మిరుదెఱఁగుల బద్ధనాభ!

55

గీ. పాళ్లు మనుజు లెక్క నూళ్లు గాఁదొడఁగె న
య్యూళ్లు మిగుల బలసీ ఘోళ్లు గాఁగ
భాగ్యవంతుఁ డేఱుపాళ్లును నూళ్లును
ప్రోళ్లు నయ్యె ప్రాంతె కూల్లిచటను.

56

గీ. తెలుగునందు లేదు లలిఁ గ్రిందిసుడి గ్రుచ్చె
గుమ్మె నాఁగ రేఫకొమ్ము గాని
ప్రాసమైతి చొరిదు గా సంయుతప్రాస
మగును రేఫయుతము ననుసరించి.

57

క. ఈ క్రిందటిరేఫలునను, మైక్రాలుచుఁ దేలిప్రాసమగుసంయుక్తం
బాక్రూరనక్ర భయమున, వాక్రువ్వ దెగజముధ క్తవత్సలుననగన్

12. సంధిగతప్రాసము:—

క. ధృవముగ సంధిజనితరూ
పవిశేషప్రాస మనఁగఁ బరఁగు పకారం

- బవిరళవకార మగు న
 య్య వదాటవపా లెఱుంగ ననఁగ ముకుందా ! 59
- వ. అది యె ట్లనిన. 60
- క. ప్రథమాంత విభ క్తులపైఁ
 గధితములగుక చటతపలు గనడదవలగుఁ
 బృథివిని విగజడ దబలగుఁ
 బ్రథమవు సున్న లగునాంత పదములమీఁదన్. 61
- ఉదాహరణము:—
- గీ. వాఁడు గనువాఁడు సేకొనువాఁడు డెక్కు
 లాఁడు వాఁడు దపోనిధి వాఁడు వెద్ద
 చీక్కెఁ గరి మ్రొక్కెఁజెలి వాక్కుఁ డక్కువెట్టె
 శౌరిఁ దలఁచె నిఁ బిలిచె నాసంఘ లిట్లు. 62
- గీ. ఆయచేతనద్వితీయ దానిజరూప
 మయ్య నుండుఁ బ్రథమయట్టు లుండుఁ
 గ్రతువుఁ గాచె దాశరథి కృష్ణఁ డొకపర్వ
 తమును గొడుగుభంగిఁ దాలె ననఁగ. 63
- గీ. అచ్చుమీఁదచ్చున యకార మాయజుండు
 కొమ్ము గలహల్లు ప్రథమైన గ్రుంకు నచ్చు
 గురుఁ డుపేంద్రుఁడు పెఱచోటఁ గ్రుంకు నొండెఁ
 జను నకారంబు జనుండు జనులయందు. 64
- గీ. ఓలిఁ గర్తృధారయవృష్టు లుత్పమాలుగ
 నచ్చు తుద నుండ టనము లౌ నాంధ్ర సంఘిఁ

గఱకుటగచరు ల్గట్టి రక్కజపుటుద సె
 వితతయశుఁ డైనరాజునానతి ననంగ.

65

గీ. నుఱులురులు పొల్లు తొను తెనుంగు నంది
 హేమ మిది పదాఱ్వన్నె నల్తోము లతఁడు
 ప్రబలి హరిఁ గొల్చియున్నవా ర్పరమమునులు
 గోటిలో నొప్పు సతికిఁ గన్గొన లనంగ.

66

గీ. ద్విత్వమున కాదివర్ణంబు తెనుఁగునందు
 నూఁదగుండును వలసిన నూఁదియుండు,
 జానకీవల్లభుఁడు క్షమాశాలి యనఁగ
 దశరథాత్మజుఁడు స్వామి ధాత్రి కనఁగ.

67

ప. మఱియు శబ్దాలంకారవిశేషంబులు ప్రాసంబులు నెట్టివనిన. 68

షడ్విధప్రాసములు.

క. అమరఁ గడుదుష్కరము ద్వం
 ద్వము త్రి చతుష్ప్రసములును దగ నంత్యప్రా
 సమును సనుప్రాసము ననఁ
 గ్రమమున షడ్విధము లయ్యెఁ గంసవిదాఠీ !

69.

1. దుష్కరప్రాసము:—

క. దోఃకీర్ణితమణి కటక యు
 రః క్షీలితరమాభిరామ రంజితసుజనాం
 తః కరణ ఖండితారిశి
 రః కందుక యనఁగ దుష్కరప్రాసమగుఁ.

70.

2 ద్వంద్వప్రాసము:—

క. కంజనయన భవభీతివి

భంజన శుకశౌనకాదిబహుమునిచేతో
రంజన ద్వంద్వప్రాస మ
నంజను నిప్పాటఁ బల్కినం గృతు లందుఁ.

71

3 త్రిప్రాసము:—

క. తానవనీతప్రియుఁ డన

దానవనిష్ఠులనై కతస్పరుఁ డన స
న్యానినుతుఁ డన నతసుర
ధేను వనం గృతులయందుఁ ద్రిప్రాస మగుఁ.

72

4 చతుష్ప్రాసము—

క. వారణనరది నిశాటవి

దారణ వీరావతార ధరణీనలయో
ధారణ విరచిత సశ్యవ
ఘారణ విజయ యనఁ నగి చతుష్ప్రాస మగుఁ.

73

5 అంత్యప్రాసము—

క. అగణితః భవస్ఫూర్తి!

నిగమాగమసతతవినుత నిర్మల నూర్తి
జగదభిరక్షణవర్తి
యగు నంత్యప్రాస మిట్లుదంచితకీర్తి!

74

క. మొదలిటిప్రాసమె కానీ

యిదియంశ్యప్రాస మనఁగ నేదటకానీ
కదియింపవలయుఁ దానీ
పదనెఱిగిన బుఘుండు కృతులఁబరమ జ్ఞానీ.

75

అనుప్రాసము:—

క. విప్రవ్రకరమునిపీ

లత్రిప్రద సుప్రభవ యప్రతిమదో:ప్రభవా

విప్రణుత సుప్రసన్న య

నుప్రాసప్రవణ మిది మనుప్రియచరితా.

76

య తి ప్ర క రణ ము.

యతిసంజ్ఞలు.

క. విరతులు విశ్రాంతులు మఱి

విరామములు విశ్రమములు విశ్రామంబుల్

విరమంబులు యతు లనఁగా

విరమణములు నాఁగ వట్లు వెలయు మురారీ!

77

యతిపంచకము:—

క. స్వరయతులు వర్గయతులును

సరసయతు ల్పకటమైనసంయుక్తయతుల్

పౌరిఁ బ్రత్యేకయతులు ననఁ

బరఁగును యతిపంచకంబు పంకజనాభా !

78

యతిపంచక భేదములు:—

క. స్వరయతులు ప్రాచీ కాకు

స్వరనిత్యసమాసయతులు వర్గయతులు ని

ధరణజోలికవడి సంయుత

విరతి యనుస్వారముతులు వెలయు ముకుందా !

79

క. ప్రభునామాంతవిరతియన

విభాగవిరమణమును భిన్నవిశ్రమమును గౌ

స్తుభధర వికల్పయతి యన

నభేదవిరమణ మ్మనంగ నైదుశైఃసంగుల్.

80

గీ. స్వరఘోషయవృద్ధ్యను స్వరవికల్ప

ప్రాద్యభేదసంయుత భిన్నప్రభువిభాగ

కాకు మాదేశనిత్యద్యఖండవర్గ

చక్కటెక్కటిపోలిక సరసయతులు.

81

టీ. స్వర, ప్లుత, ఉభయ, పృద్ధి, ఆనుస్వార, వికల్ప, ప్రాది, అభేద, సంయుత, భిన్న, ప్రభు, విభాగ, కాకు, మాదేశ, నిత్య, ది, అఖండ, వర్గ, చక్కటి, ఎక్కటి, పోలిక, సరస.

స్వరయతులు.

గీ. అగు నకారమునకు నైత్యోత్సవములు వడి

ఈకి ఋత్వమునకు నేత్వ మమరు

నుత్వమునకు నోత్వ మొనరు నీగతి స్వర

యతులు విస్తరిల్లు నబ్జనాభ.

82

క. స్వరముల దీర్ఘము హ్రస్వము

సరయఁగ నొక్కవిధ మెన్న యతులకు సంధ్య

క్షరము లగునచ్చులందు ను

చరితా! హ్రస్వములు లేవు సంస్కృతభాషన్.

83

క. అలఘుచతుస్సంధ్యక్షర

ములలో నై యశాలు దక్క మొదలిటిరెంటన్
 డెలుఁగునను వ్రాన్వదీర్ణము
 లొలయును నెవలనఁగ నొఓ లనఁగవ్.

84

క. క్రియ నై యశాలకు వ్రాన్వ

ద్వయము నమరు నాంధ్రభాషితప్రకరములో
 నయిదనఁ దగు నై దనుచో
 జయకీర్తి యవు ననఁగఁ జను నౌ ననుచోన్.

85

గూఢస్వరయతి:—

గీ. స్వరఃకుతుద నుండి లుప్త విసర్గకోత్వ

మైనస్వరవిరామంబు దాసోఽహ మనఁగ
 నచ్యుతాశ్రితు లుర్వి ననోన్యన్యమిశ్రు
 లనఁగ నమ్ముకుందుండు యశోఽర్థి యనఁగ.

86

ఋకారస్వరూపయతి:—

గీ. ఊతి ఋకారరూపస్వరయతులు పరఁగు

ఋగ్యజుస్సామవినుతుండు కృష్ణః డనఁగ
 వృష్ణికులజుండు కరుణాసమ్మధః డనఁగ
 హేమవీతాంబరుండు దేవవృషభుఁ డనఁగ.

87

క. విలసద్రికారమునువ

ట్రిల రీవిరమంబు శౌరి ఋషులకు శశ్వ
 త్పులభుఁ డనఁగ నీయేలకు
 దలఁపఁగ రీతోడి విరతి తలఁకొన డెందున్.

88

- గీ. తెల్లముగ ఋకారము యణాదేశశక్తిఁ
 గలుగురేఫ యిత్వమునందుఁ గదసి యతికి
 నట్టికి నీయేలతో నన్వయించు
 నట్టి నత్వంబు లే దది హల్లుగాన. 89
- గీ. మును ఋకార మీ యేలతో నొసరినట్లు
 చేర దొకట యణాదేశకారణమున
 ఘనలకారంబ యగును లికారవిరతి
 క్లప్తి లేదు శౌరిగుణావళికి ననంగ. 90
- క. స్వరములు కాదుల నొందిన
 నరుదుగ స్వరయతులు దగును బ్రాదులు గాకు
 స్వరములు నిత్యసమానా
 త్మరసంఘులు రెండు నగు భుజంగమ శయనా! 91
- గీ. ప్రాదినిత్యసమాసశబ్దములు గాక
 పెరపదంబులపై నచ్చు బెరసినప్పు
 డన్నియును స్వరయతులగు సాంబగురుండు
 శ్రీశుఁ డమరాస్వయాబ్ధివ్రాణ్ఠేందుఁ డనంగ. 92
 ఉపసర్గలు.
- క. ధర నుపసర్గలు ప్రాన్వవ
 దురపాభివ్రతీసువిన్య దుపపర్యధిసమ్
 నిరతిపరాజపులిరువది
 పరాజపులుచొఱపు తెలుఁగు బాసను నెందున్. 93
- టీ. ప్ర, అను, ఆప, దు, అప, అభి, ప్రతి, ము, వి, ని, ఉత్, ఉప, పతి, ఆధి, సమ్, నిర్, అతి, పరా, లక్ష్, అపి, అను నివి యిరు

వది యుపసర్గలు. వీనిలో పరా, ఆత్, ఆపి, అన్నవిగాక మిగిలిన పదు నేడును బరస్వరసంధి యైనప్పుడు స్వరయతియైనను వ్యంజనయతియైనను బ్రయోగింపఁదగును.

వీని కుదాహరణము:—

ఉ. ప్రాంతనిరంతరాన్విత దురంతసమస్తపరాక్రమంబున
త్యంతమదాప్తిశోభన మపాయ ముపాయము వీక్షణంబు ప్ర
త్యంత మభేష్ట మధ్యయము స్వాంతము నీత ముదంచితంబుప
ర్యంత మనంగ సంఘిలుఁ దిరంబుగరెంటును బాృదు లచ్యుతా!

కాకుస్వరయతి:—

క. కాకుస్వరయతి యగు నితఁ

డే కదలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగఁ బ్ర

శ్నాకలితదీర్ఘ మగు నితఁ

డే కవ్వడి రథముఁ గడపె నిమ్ముల ననఁగఁ.

95

గీ. వలదు కృష్ణ యెఱుఁగవా మున్ను నన్ను నీ

వావిరుద్ధభాష లాడ నేల

లోన నెట్టియలుకలో నాఁగఁ గాకుస్వ

రోక్తి రెంటఁ జెల్లు నొగి ధరిత్రి.

గీ. వరుసదీర్ఘాంతసంబుద్ధి వచనయతుల

96

కమఱుఁ గాకుస్వరంబు పరమసహస్ర

నామశోభిత గోపకృష్ణా యనంగ

నమరవందిత గోపకృష్ణా యనంగ.

97

నిత్యసమాసయతి:—

గీ. వదము విభజించిచెప్పఁ జొప్పడని యవియు

నన్యశబ్దంబుఁగొని విగ్రహంబుఁ జెప్ప

- నవియు నిత్యసమాసమై యతికయిల్లు
నట్టిసంధుల నచ్చు హల్లెన విరతి. 98
- గీ. నా స్త్రీయనక మహి ననంతసంపదలు నా
రాయణం చొసంగు రమ్యమగుర
సాయనంబు బుధుల కశఁ డన్న నిత్యస
మాసయతులు రెంటు నంటియుండు. 99
- వ. ఈనిత్యసమాసయతిపే రఖండయతి. 100
- గీ. అటయఱను పోవుటకు నర్థ మగుట నట్టి
సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరగు వడులు
నసురవీరులనెల్ల నొక్కట వధించె
భానుకులుండు రావణనియే పఱ ననంగ. 101
- వ. అట్లు మఱియును. 102
- గీ. ఏని యనుపదంబుతో నాదిపద మంది
సంధి నిత్యయతుల జరగుచుండు
నెట్టికూరకర్షుడేని సద్గతి నొందు
నిన్ను నా త్తఁ దలఁచెనేని కృష్ణ. 103
- గీ. కదియు వడులు స్వరముకై వడిఁ గాదులు
ఋత్వమునకు నెత్వమెనయు చోటఁ
గృష్ణుఁ డాజిఁ గంసుఁ గెడపె నం డ్రార్వులు
కూర్తరూప విమలకోమలాంగ. 104
- వర్ణయతి:—
- క. తలకొని కచటతపంబులు
తలనొక్కొకవ్రాయి తొలఁగఁ దమతమనాల్గు

విలసిల్లు వర్ణయతు లనఁ

గలిక ల్తపతిమిరతపన ఘననిభవర్ణా!

105

పోలికవడి.—

క. వెలసినపుపుబుభువర్ణం

బులు పోలికవడి ఘుకారిముగ నిడఁ దగు ని

మ్ముల హరిచరణసరోరుహ

ములు నాహృత్సరసియందు. బొడల్లు ననంగఁ.

106

సరసయతి.—

గీ. నదాలు చెల్లుఁ గమలనాభ యొండొంటికి

నయహా లమరియుండు పాస్తిగన

శషన లొందు నండ్లు చఛజర్ఘంబుతోడ

సరసయతు లనంగ జలనిశయన.

107

పంయు క్తయతి.—

క ఏ నిను వేడెద లక్ష్యీ

త్యైనాయక నీవు నన్నుఁ గైకొని యివ్వం

బై నవి యొనఁగుము శుభల

త్యై నీవాఁడ నన నొప్పు సంయు క్తయతుల్.

108

క. ఒక్కడుగున విశ్రాంతులు

పె క్కగుచోసంయుతములు పెనుపకమును జ

డ్డక్కరమునఁ దానె త్తిన

యక్కరమే యునుపవలయు నన్నిటఁ గృష్ణా!

క. వడినెలవులలోఁ జేగువ

యెడ నొకసంయుతము నొలయెడ నొకటినిఁ దా

నిడీరేని కవులు తప్పట

యొడఁబడదు పృథగ్యతిప్రయోగముల హరి !

110

ఉదాహరణము:—

ద్విరడగతిరగడ.

త్కైవలయ మంతయు విషాణమున నెత్తుకిటి
మహిమ దలపోయ నక్కజ మనుచు నిట్లనక,

త్కైవలయమంతయు విషాణమున నెత్తుకిటి

సత్త్వ మరు దన సోప్పు సంయుక్తయతి చెడక.

111

అట్ల మఱియొకవిధంబగు రగడ.

అంపమున వ్రచ్చుగతి వ్రచ్చె నఖముల రిపుని
వక్షము నృసింహుఁ డని రాయువడిసారదుకృతి

అంపమున వ్రచ్చుగతి వ్రచ్చె నఖముల రిపును
రంబు నరసింహుఁ డనఁ గ్రాలు సంయుక్తయతి.

112

గీ. అవ్రసిద్ధముల్ జఇలుశబ్దాదియందు

ఞాజసంయుక్తి తద్భవవ్యాజమునను

షాలతోఁ బొందు విరతి యాజ్ఞప్తి యవఁగ

జలరుహోదరాశ్రితులు నుజ్ఞాను లవఁగ.

113

గీ. యజ్ఞమునకు జన్న మాజ్ఞప్తి కానతి

యాజ్ఞ కాన సంజ్ఞకరయ సన్న

విన్నవంబు వెండి విజ్ఞాపనమునకు

జ్ఞాకుఁ దద్భవంబు నా ధరితి.

114

శేషయతయతి.—

గీ. ఆంధ్రలిపిఁ జొప్పడదు ఋకారాన్వితంబు

క్రొత్తగాదు కృష్ణనివెన్నముచ్చి మనఁగ

సుక్కఁ డతఁ డాజి నెట్టి విరోధి నై నఁ
గుమ్ము నన రేఫయుతయతి గూడుఁ గాన.

115

అనుస్వారయతి. —

గీ. భువి ననుస్వారయతి బిందుపూర్వకముగ
ణాకు నిట నాల్గు చెల్లుఁ బాండవసహాయ
నాకు నిట నాల్గు చెల్లుఁ గందర్పజనక
మాకు నిటనాల్గు చెల్లు సంపదలరాజ.

116

మకారయతి. —

గీ. యరలవలు శషసహలును నాదిబిందు
యుతములై మకారవిరామయుక్తిఁ దనరు
మారుతాత్మజుఁ డరిదిసంయమి యనంగ
మదనజనకుఁడు దనుజనంహరుఁ డనంగ.

117

ఎక్కటియతి. —

క. ధర నెక్కటివ శ్చై తగు
శరమఱవలు వానిలోఁ దొలంగక (తెలంగును) లాకుఁ
ఫరి శా యన విశ్రమవే
శరమాధిప రెండునుం గలసి వర్తించున్.

118

గీ. మరునితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ
రాజసింహ మూర్తిరక్షకుండు
తాఁగవేలు పనఁగ అంపిల్లు నెక్కటి
వల్లు నాఁగ నిట్లు వనజనాభ.

119

గీ. ఒరుల నన్నమ్మ యనుచోట నూఁదఁబడక
ద్వివిధ మగుఁ బ్రభునామాంతవిరమణంబు

- మహి నయోధ్యకు రాజు గామన యనంగ
నతనిపట్టపుదేవి సీతమ యనంగ. 120
- గీ. సంఖ్యకుం బరిమాణసంజ్ఞ కుఁ దనర్చు
శబ్దములపై విభాగోక్తి సరణి సంఘ
టించినప్పుడు యతులు రెండేసియగు ను
పేంద్రుఁ డిచ్చునర్థము మోపెడేసి యనంగ. 121
- క. అంచితతిలకము శౌరి ధ
రించె ననంగ జగణమధ్య రేఫవిరతి యా
నంచితతిలకము హరి ధరి
యించె ననంగ భిన్నవిరతి నిత్యము వచ్చున్. 122
- గీ. అట ఇకారాంతపదముమీఁదటి దికార
మది యనంగ నవ్వల భిన్నయతికిఁ జెల్లు
దివిజవిభవంబు శౌరిచేతిది యనంగ
ననురనాశంబు హరిచేతియది యనంగ. 123
- వికల్పయతి.—
- గీ. హాయతమైపోల్లలవికల్పయతులుచెల్లు
దేవకీనందనుఁడు జగద్ధీతుఁ డనంగ
హలధరుఁడు సంగరాంగణోద్ధతుఁ డనంగ
నవని మోచినయవి కకుబ్బస్తులనంగ. 124
- యుక్తవికల్పయతి.—
- గీ. నలి జకారహా ల్లితరానునాసికాఖ్యుఁ
గదిసి తత్పంచమముగా వికల్పవిరతి
గలుగుఁ జక్రి వల్లవసుదృష్ట్యుఁ డనంగఁ
గమలనేత్రుండు సకలదిక్ష్పహితుఁ డనంగ. 125

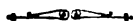
- క. ప్రకటపకారవకార
 ద్వికమునకుం జను నభేదవిరతి నిశాట
 ప్రకర మెరిసె రామునిపా
 వకశరమున జనకనుతనెపంబున ననఁగఁ.
- 126
- గీ. చెల్లుబడిపల్లు ప్రాము ల్చెప్పెబడియె
 నిందుఁ బూర్వప్రయోగంబు లెఱిఁగి యెవ్వి
 బహుశమై తోఁచె నవి యొనర్పంగవలయు
 నవ్యకావ్యప్రియోక్తుల నలివనాభ.
- 127
- క. వరగణవర్ణము దీర్ఘ
 స్వరమగుచో గణయుగంబు చను యతుల సుధా
 కరకరగుణగతి శరరుచి
 గిరిగజరుద్రాదిసంజ్ఞ కేశవ నాథా.
- 128
- క. ఎన్నిట యతి రావలె నని
 రన్నిట సంస్కృతమునందు నగు విచ్ఛేదం
 బెన్నిట యతిరావలె నని
 రన్నిటఁ దెలుఁగునకు మొదలియక్షర మమరున్.
- 129
- గద్యము. ఇది శ్రీవాణీప్రసాదలబ్ధవాగ్విభవ తిక్కనామాత్యత
 నూభవ సుకవిజనవిధేయ అనంతయనామధేయ ప్రణీతం బైన
 ఛందోదర్పణమునందు గద్యపద్యాదికావ్యలక్షణంబును గురు
 లఘునిర్ణయంబును గానిరూపణంబును బ్రాసయతి విశేషం
 బులును, బరిగణసంజ్ఞయు నన్నది ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీరామాయనము.

చందోదర్పణము

ద్వితీయాశ్వాసము.

రమణ భక్త లోకమ
నోరమణ జగత్ప్రయాభినుత రంజిత గౌ
రీరమణ సంభరితవా
ణీరమణ యనంతశయన నీరజనయనా.

1

గద్యలక్షణము.

క. కనుఁగొనఁ బాదరహితమై
వనుపడి హరిగద్దెనోలె బహుముఖరచనం
బున మెఱయు గద్య మది దాఁ
చెనుఁగుకృతుల వచన మనఁగ దీపించుఁ గడున్. 2

గద్యము. స్వస్తిసమస్తభువనరక్షోదక్ష శ్రీపుండరీకాక్ష భుజగ
పతిసింహాసనానూఢ సురనికరమకుటతటఘటితసురుచిరమణి
గణప్రభావిభాసితపాదపీఠ! వేద నినాదానుకారోగౌరవలలిత
నూపురాలంకృత చరణసరసిజయుగళ నవ్యపదాంగుష్ఠనఖమ
యాఖ రేఖాయితసురసరిత్ప్రవాహ వీతాంబరధర నూత్నమే
ఖలాకలితకటితట ప్రదేశ చతురానవజనక నాళీకశోభితనాభి

సరోవర, యఖండ బ్రహ్మాండకలాప గోపననిపుణోదర, క్షీర
సాగర తనయామనోజ్ఞ గేహీకృతవిపులవక్షుఫల కనత్కనక
కటక కేయూరప్రముఖభూషణభూషిత చతుర్భుజ, శంఖపంక
జసుదర్శన గదాధర కిరీటకుండలాభి రామ యనవరతవ్రసన్న
వదన కౌంఠిన్యవరద శ్రీయనంతపద్మనాభ నమస్తే నమస్తే
నమః అని గద్యపఠనంబొనర్చును త్తములకు నుత్తమాయు
రారోగ్యంబు లొదవునని విశేషవచనంబుల విద్వజ్జనంబు లభి
నుతింతురు. 3

ఛందములు.

క. సమవృత్తము లనియెడును

త్తమరత్నంబులకు జన్మధామములై పెం

పమరు సముద్రములచం

దములై ఛందములు మహి సుదర్శనపాణి. 4

సీ. ఉక్తయు సత్యుక్తయును మధ్యయును బ్రతి

ష్ఠయు సుప్రతిష్ఠయు సరళమైన

గాయత్రి యుష్ణిక్కు నాయనుష్టుప్సును

బృహతియుఁ బంక్తియు మహితమైన

త్రిష్టుప్సు నలజగతియు నతిజగతియు

శక్వరి మఱి యతిశక్వరియును

సప్తియు వెండి త్రత్యష్టియు ధృతియును

నతిధృతియును మఱి కృతియుఁ బ్రకృతి

గీ. యాకృతియును వికృతి యటుసంకృతియు నభి

కృతియు సుతకృతియును గర్తృమగుచు

జరగు నిరువదాఱుఛందంబు లేకోత్త
రాధికాక్షరముగ నబ్జనాభ!

5

ఛందోపృథ్వసంఖ్య.

సీ. కరములు వేదముల్ కరులు రాజులు రాంగ

సంఖ్య విద్యలు నిభ చతురిందు
లంగాస్త్రబాహువు లక్షీందుశరములు
గతిలోచనాంబరకమలరిపులు

నాగవేదాంబరనయనముల్ ఋతునిధి

ఖాబ్దులు కరవిరించాబ్జఫణులు
గతినాగగుణశాస్త్రకైరవాస్తులు దిగ్గ
జాంగపర్వతలోచనాసలములు

గీ. శాస్త్రీవహ్ని బాణశరతర్కములు బాహు
శైలభేందురామచంద్రసంఖ్య
గతిగతీందు బాహుఋతుబాహు లహినాగ
బాహువేద బాహుబాణచయము

6

సీ. ఋతుశైలశరగజగతిభేందు లక్షీభూ
తేంద్వద్రినిధిగగనేక్షణములు
నిగమాభ్రగుణగతి నిధిచంద్రగతులు వా
రణభర్తుగజదంతిరామకరులు
తర్కేందుకరమునిత్రయతర్కనిధు లక్షీ
పావకాభిసముద్రబాణబాణ
వహ్నివహ్నులు బ్రహ్మవదనాంగభుజగేభ
భేందుశైలర్తులు ఛందములను

గీ. వేఱువేఱ పుట్టు వృత్తసమూహంబు
వెండి సర్వవృత్తవితతి యరయ
ఋతుక రాద్రీశైల సితదీప్తి నయననో
యధికృశానుచంద్రులభినయన.

7

సర్వసమవృత్తభేదసంఖ్య.

చ. ఒగిబడమూఁడుకోటులును నొప్పుగ నల్వదిరెండులక్షలున్
దగఁ బదునేడువేలు నుచితంబుగ నవ్వల నేడునూటిపై
నగణితవైభవా యిరువదాఱు గదా సమవృత్తభేదముల్
ప్రగుణితలక్షణస్ఫురణఁ బంచినఘండము లిర్వదాఱిటన్.

8

సమవృత్తలక్షణము.

క. హెచ్చును గుందును బారయక
యచ్చొత్తినయట్లు నాలుగడుగులు సమమై
వచ్చును యతినియమంబును
జెచ్చెఱ సమవృత్తములకుఁ జిత్తజ్జనకా.

9

వ. సమవృత్తంబు లెట్టివనిన.

10

మొదలియొక్కొచ్చందంబునందు శ్రీయనువృత్తము.—
శ్రీ, భా, విం, తున్.

11

రెండవయత్తుక్కొచ్చందంబునందు శ్రీయనువృత్తము.—
శ్రీరూ, పారున్, ఘోరా, ఘూరీ.

12

మూడవమధ్యాచ్చందంబునందు వినయంబనువృత్తము.—
వినయం, బొనరింతు ననం, తునకున్.

13

నాలవప్రతిష్ఠాచ్చందంబునందు చింబమనువృత్తము.—
శ్రీకలితా, స్తాకభగల్, పైకొనుబిం, బాకృతికిన్.

14

అంద నుకొంటియనువృత్తము.—

అగుననుకొంత గూర్చుగా, జగంబులఁ, జగత్పతీ. 15

అయిదవసు ప్రతిష్ఠాచ్ఛందంబునందు అంబుజమనువృత్తము.—

పంబిభలగా, డంబరముగా, నంబుజము చెల్వం బగుహరీ. 16

అంద పంక్తియనువృత్తము.—

ఒక్కభకారం, బెక్క గగంబుల్,

నెక్కొనుఁ బంక్తిం, దక్కక శౌరీ. 17

అఱవగాయత్రీచ్ఛందంబునందు తనుమధ్యయనువృత్తము.—

గోపాలుని దేవే, నాపాలికి నాఁగాఁ

బైపై తనుమధ్యన్, బ్రాపించుఁ దయంబుల్. 18

ఏడవయుష్టిచ్ఛందంబునందు *మధుమతి యనువృత్తము.—

మధురిపుఁ డనినన్, మధురపుననగల్

మధురము లగుచుఁ మధుమతి నమరున్. 19

అంద మదరేఖయనువృత్తము.—

రూపింప న్నగణాద్యం బై, పెంపార నగంబుల్

దీపించు న్నదరేఖన్, గోపస్త్రీహృదయేశా! 20

ఎనిమిదవయనుష్టచ్ఛందంబునందు విద్యున్నాలయనువృత్తము.—

మాద్యద్భక్తి న్నాగాయుక్తిన్, విద్యున్నాలావృత్తం బొప్పున్

చై ద్యధ్వంసిన్ సంబోధింపన్, నద్యశ్చేయోజాతం బయ్యెన్.

అంద చిత్రపదమనువృత్తము.—

వారక భాగురుయుక్తం, బారఁగఁ జిత్రపదాఖ్యం

జేరిన వేడ్కఁ గవీంద్రుల్, గోరి నుతింతురు శౌరిఁ. 22

* దీనిపేర మదనవిలసితము (చూ. శవిజనాశ్రయము)

అంద ప్రమాణీయసువృత్తము —

నరోజనాభుఁ డచ్యుతం డరాతిభంజనం డనఁ
జరేఫలఁ లగంబులఁ, ధరం బ్రమాణీ యొప్పగున్.

23

తొమ్మిదవ బృహతీచ్ఛందంబునందు హలముఖయసువృత్తము.—

చిత్తజాతునిగురునికై యెత్తుఁ డంజలు లనినచో
నత్తుగా రనసములొగిన్, బొత్తుగా హలముఖ యగున్.

24

క. వదలక పంక్తిచ్ఛందము

మొదలుగ నిటమీఁదిఛందముల కందముగా

నుదయించువృత్తసమితికి

విదితంబుగ వఖులు వలయు విధురవివయనా !

25

పదియవపంక్తిచ్ఛందంబునందు రుక్తవతియసువృత్తము:—

రూపితరీతిఁ రుక్తవతీసం

రూపభమంబుల్ రూఢి సగంబుల్

స్రావుగ భూతవ్రాతయతు ల్లా

శ్రీవతిలీలఁ జెప్పఁగ నొప్పున్.

26

భ, మ, స, గ. (దీనిపేరు రుక్తవతియని కవిజనాశ్రయము.)

అందు మత్తయసువృత్తము.—

మొత్తం బారు న్నభములు నిత్యో

దాత్తంబై సన్నురితగకారా

యత్తంబై వణ్ణితయతి నొందఁ

మత్తావృత్తం బగు మహిఁ గృష్ణా!

27

అంద ప్రణవమనువు త్తము.—

ఆరంగా మనయగసంయుక్తి

సారోదంచితశరవిశ్రాంతి

శ్రీరాజం బారసిన నశ్యంత

స్ఫారంబై చను బ్రణవం బుర్విన్.

28

మ, న, య, గ. (దీనికి బణవమనిపేరు. క. జ.)

అంద మయూరసారి యనువు త్తము —

చూత మాయశోదసూచు నంచు

వేళ పల్కు దర్కవిశ్రమంబుల్

భాతిగా రజంబుపై రగంబుల్

జాతిగా మయూరసారి జెప్పన్.

29

ర, జ, ర, గ. (దీనిపేరే మయూరభాషిణి.)

అంద శుద్ధవిరాటియనువు త్తము.—

శ్రీమంతుం డగు శాస్త్రకృష్ణుని

ధీమంతు ల్పొణుతింప బాణవి

శ్రామంబు మనజంబు గంబునై

రామా శుద్ధవిరాటి యొప్పుగున్.

30

మ, స, జ, గ.

అంద మణిరంగమనువు త్తము.—

శ్రీమనస్సరసీరుహామిత్ర

బేమ మొప్పుగ బేర్కొనుచోట

రామునస్త్రవిరామరసాగల్

కోమలంబు లగు న్మణిరంగన్.

31

ర, స, స, గ.

తోదకమునువృత్తము.—

తోరపువేడుకఁ దోదకపుత్రా
కారముగాఁ ద్రిభకారగగంబుల్
నీరజనాభుని నెమ్మినుతింపఁ
జారువిరానుము వజ్జితి నొందువ్.

32

ఢీ, ఢీ, ఢీ, గ, గ.

అంద పదునొకండుపత్రిష్టాష్టందంబునందు ఇంద్రవజ్రియను వృత్తము.—

సామర్థ్యలీలఁ తతజద్విగంబుల్
భూమిభ్రీవిశ్రాంతులఁ బొంది యొప్పుఁ
ప్రేమంబుతో నైందవబింబవక్తుఁ
హేమాంబరుం బాడుదు రింద్రవజ్రిన్.

33

త, త, జ, గ, గ.

అంద ఉపేంద్రవజ్రియనువృత్తము.—

పురారిముఖ్యామరపూజనీయుఁ
సరోజనాభున్ జతజద్విగోక్తిఁ
దిరంబుగా నదియతి న్నుతింపఁ
ఇరానుప్రాణేశు నుపేంద్రవజ్రిన్.

34

జ, త, జ, గ, గ.

అంద ఉపజాతినువృత్తము.—

పినాకికోదండము బిట్టుద్రుంచెఁ
జానొప్ప గెల్చెఁ జమదగ్నిసూనుఁ
అనంతసత్త్వం డితఁ డంచు మెచ్చుఁ
జానైనవృత్తం బుపజాతి యయ్యెన్.

35

క. సమపదము లింద్రవజ్రవి

షమపదము లుపేంద్రవజ్రఁ జను నుపజాతీఁ

సమవిషమాంఘ్రిలు తద్వ్య

త్క్రిమమైనను నదియ పేరు కమలదళాక్షా !

36

అంద రఘోద్ధతమనువృత్తము.—

నందగోపవరనందనూ రమా

నందుఁ బ్రస్తుతి యొనర్చి షడ్యతిఁ

అందమై రనరవాహ్వాయంబు లిం

పొందఁ జెప్పిన రఘోద్ధతం బగున్.

37

ర, న, ర, లగ. (దీనిపేరే పరాంతికము.)

అంద గీతాలంబనమనువృత్తము.—

నాళీకభవామరనాథు లొగిఁ

శ్రీలోలుని గీర్తన సేయ నొగిఁ

బోలంగఁ దజావలఁ బొందిన గీ

తాలంబన మై చను నద్రియతిన్.

38

త, జ, జ, ఐ. దీనిపేరే కలితాంతము. (కాంత యని, క. జ.)

అంద స్వాగతమనువృత్తము.—

నారదాదిమునినాయకపంద్యుఁ

శౌరిఁ జేరుఁ డన స్వాగత మొప్పుఁ

సారమైనయతి షణ్ణితి నొందఁ

భూరిరేఘనభముల్ గగయుక్తిన్.

39

ర, న, భ. గగ.

అంద శాలినియసువృత్తము.—

చేతోరాగం బుల్లసిల్లన్తాగా
 ద్యోతంబై వడ్వర్ణయుక్తి విరామం
 బేతేరంగా నిందిరేశ ప్రభావా
 న్వీతం బైనా శాలినీవృత్త మయ్యున్.

40

వ, త, త, కక.

అంద శ్యేనియసువృత్తము.—

ఆరమాధినాఘః డక్షయంబుగాఁ
 జీర లిచ్చె యాజ్ఞ నేని కంచుఁబెం
 పారఁ జెప్ప శ్యేని యయ్యె వడ్వర్ణి
 స్ఫారమై రజంబుపై రవంబుగాన్.

41

ర, జ, ర, వ.

అంద వాతోర్తియసువృత్తము.—

దేవాధీశుఁ హరిఁ నేజోవనధిఁ
 భావింపంగా ఋతుభాస్వద్విరతిఁ
 ఈవాతోర్తి మభలేపారుఁ దకా
 రాజ్ఞాసంబై లగ మర్థి గదియన్.

42

మ, భ, త, అక.

అంద భద్రికయసువృత్తము.—

నగణయుగమునన్ రవంబులఁ
 బ్రగుణారసవిరామసంగతిఁ
 తగిలి హరికథాసమేతమై
 నెగడు గృతుల నిండి భద్రికన్.

43

వ, న, ర, వ. (దీనికి జంద్రికయని పేరుగలదు. క. జ.)

పండ్లెండవజగతీచ్ఛందంబునందు భుజంగప్రయాతమనువృత్తము.—

భుజంగేశపర్యంక పూర్ణానురాగుఁ
భుజంగవ్రభూతాఖ్యఁ బూరించుచోటఁ
నిజంబై ప్రయాతావసీభృద్విరామం
బజస్తంబుగాఁ గూర్ప యాద్యంద్య మొప్పన్. 44

య,య,య,య.

అంద దోటకమనువృత్తము.—

జలజోదరనిర్మలసం స్తవముల్
విలసిల్లెడుఁ దోటకవృత్తమునఁ
బొలుపై సచతుష్కముఁ బొందగ నిం
పలరారఁగఁ బల్కుదు రప్తయతిన్. 45

స,స,స,స.

అంద దోషకమనువృత్తము.—

చెలఁగి నజాయలఁ జెందిన నారీ
తిలకము లద్రియతిన్ మృదురీతిన్
వెలయఁగఁ దోవకవృత్త విభాతిఁ
బలుకుదు రిమ్ములఁ బంకజనాభున్. 46

న,జ,జ,య. (దీనిపేరే తామరసము.)

అంద స్త్రగ్వీణీపృత్తము.—

దేవకీనందనుఁ దేవచూడామణిఁ
భూవధూవల్లభుం బుండరీకోదరుఁ
భావనాతీతునిం బల్కుఁగా స్త్రగ్వీణీ
భావ మాద్యంత రేఫంబగున్ వడ్యతిన్. 47

ర,ర,ర,ర.

అంద ఇంద్రవంశమనువృత్తము.—

సాంసార నీదేవునిసూనుఁడై కదా
అంపిల్లైఁ బుష్పాస్తుఁడు తాగ గూననన్
శంపార భూభృద్యతి నింద్రవంశమున్
బెంపారఁ దాజంబులఁ జేర్చు రేఫతోన్.

48

త,త,జ,ర.

అంద వంశస్థమనువృత్తము.—

నమ్మోనమో దేవ జనార్దనాయ తే
నమోనమః పంకజనాథ నాపుషున్
రమించు వంశస్థ విరామమదుర్జిలన్
సమంచితంబై జతజంబు రేఫయున్.

49

జ,త,జ,ర.

అంద దుగ్రీతవిలంబితమనువృత్తము.—

శ్రీతి మతాంగని రూఢమహాయతిన్
యతివర స్రముఖార్యజనం బాగిన్
ద్రుతవిలంబిత తోషితరీతులన్
క్షీతిధర్మ నుతినేయు నభారలన్.

50

న,భ,భ,ర.

అంద జలధరమాతమనువృత్తము.—

శ్రీతస్వీశుందగిలితిఁ జిత్తం బారన్
మాతా యంచున్ జలధరమాలావృత్తం
బేతేరంగా మభసమ లింపొందంగాఁ
బ్రీతిం బల్కు నివ్విరతికరిన్ బ్రాపించున్.

51

మ,భ,స,మ.

అండ ప్రీయంవదంబసువృత్తము. —

త్రిభువనాభినుతు దేవదేవునిఁ
బ్రభు ముకుందు నిటు ప్రస్తుతింపఁగా
నభజర ల్లదిసినం బ్రియంవదా
విభవ మొప్పు గిరివిశ్రమంబులన్.

52

వ,భ,జ,ర.

అండ ప్రమితాక్షరమసువృత్తము. —

కమనీయ తేజని నగణ్యయశుఁ
గమలాధిపుం బలకఁగా నజసల్
క్రమమొప్పుఁ గూడఁగ నకాగమూఘోఁ
ప్రమితాక్షరం బహివిరామ మగున్.

53

వ,జ,స,స

అండ జలోద్ధతగతి యసువృత్తము. —

ననోరుహదళాక్ష శాశ్వతయశా
పురారినుత యంచు భూధరయతిఁ
సరాగ మగుచున్ జసల్ జనలఘో
నురువ్రథ యగున్ జలోద్ధతగతిన్.

54

జ,వ,జ,స.

అండ విశ్వదేవియసువృత్తము. —

జానొందం గావ్యశ్రీకి సంప్రీతితోడఁ
మానాధు న్నాధుం జేసి మాచూగుణంబుల్
ధీనిత్యుల్ ఛాత్రీభృద్యతిం గూర్తు రింపుల్
తేనల్ సోనల్ గా విశ్వదేవీసమాఖ్యన్.

55

మ,మ,య,య.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శదుమూడవయతి జగతిచ్చందంబునంగు మత్తమయూరమనువు త్రము. —

భోజాధీశుం డంచుఁ బ్రభూతాత్మకుఁ డంచుఁ
 భ్రాజిష్ఠుం డంచున్ యతి బాగా గిరి సంజ్ఞఁ
 ఓజస్సీతంబై మతయోపేతసగంబుల్
 ఓజం బల్క న్నక్తమయూరం బలరాఘన్.

56

మ,త,య,స,గ.

అంద జలదమనువు త్రము. —

మ్రొక్కుల కెల్ల నెల్ల యగుమూర్తిగదా
 యక్కమలాక్షుఁ డంచుఁ జతురాస్యయతిఁ
 దక్కక ప్రస్తుతింప జలదం బగు ని
 ట్లాక్కటియై భరేఫనభ లొందు గురున్.

57

భ,ర,వ,భ,గ.

అంద మంజుభాషిణి యనువు త్రము. —

దివిజేంద్రుఁ డాదియగు జేవసంఘముల్
 భువి మంజుభాషిణికి భోగిరాడ్యతిఁ
 నవరింపఁగా నజనజంబు గాంతమై
 భువనోదరస్తుతి యపూర్వ మై చనున్.

58

వ,జ,స,జ,గ.

అంద ప్రహ్లాదియనువు త్రము. —

ముక్తిశ్రీకరు భవమోచను స్తురారీ
 భక్తిం బ్రోడజులు ప్రస్తుతింప నొప్పుఁ
 వ్యక్తగ్రావయతిఁ బ్రహ్లాదీసమాఖ్యఁ
 యుక్తంబై మనజరగోజ్వలద్రణా ప్తిన్.

59

మ,వ,జ,ర,గ.

అంద ప్రభాతమనువృత్తము. —

సరసిజనాభ భుజంగరాజతల్పా
శరణము నీవని సన్నతిం దలంపఁ
బెరయు నజారలు పేర్కి నొప్పుగుఁ గఁ
జరగుఁ బ్రభాతము శైలవిశ్రమంబున్.

60

న, జ, జ, ర, గ.

అంద రుచిరమనువృత్తము. —

అనంగకోటివిలసదంగవైభవఁ
మనంబులో నిలిపిన మాను నాపదల్
అనఁ జభంబులు సజగాసునంగతిఁ
దనర్చు నీరుచిరకు దంతిరాడ్యతిన్.

61

జ, భ, స, జ, గ.

పదుశాలుగవశక్వరీచ్ఛందంబునందు వనమయూరమనువృత్తము. —

ఉన్నతము లై వనమయూరకృతు లోలిఁ
ఎన్నఁగ భజంబులపయి న్ననగఁబుల్
చెన్నొదవ దంతియతిఁ జెంది యలరారుఁ
వెన్నుని నుతింతురు వివేకు లతిభక్తిన్.

62

భ, జ, స, న, గ, గ. (ఇదే యిందువదనయనువృత్తము.)

అంద పవంతిలక మనువృత్తము. —

గౌరీని తాంతజపకారణామధేయుఁ
దూరీకృత, ప్రణతదుష్కృతు నంబుజాత్సుఁ
ధీరోత్తము ల్లిరియతిఁ తిభజాగగ ల్పెం
పార న్యసంతతిలకాఖ్య మొనర్తు రొప్పన్.

63

త, భ, జ, జ, గ, గ. (దీనిపేరే సింహాన్నతమును, పృద్ధర్షిణియును.)

అంద ప్రహరణకలితయశ్వుత్తము.—

వనరుహసఖుఁడుఁ వనరుహరిపుఁడుఁ
గనుఁగవ యగునాకరివరదునకుఁ
ననభనలగము న్నగయతిఁ బలుకఁ
బనుపడుఁ గృతులం బ్రహరణకలితన్.

64

న,న,భ,న,లగ.

అంద్య సుందరశ్వుత్తము. —

కోరినకోరిక లిచ్చుఁ గోమలి చూడవే
మారునితండ్రి యనం గ్రమంబున నీక్రియఁ
భారసవంబుల నొప్పుఁ బన్నగరాడ్యతిఁ
సూరిజనంబులు నెప్ప సుందరశ్వుత్తముల్.

65

భ,భ,ర,స,వ.

అంద ఆపరాజితమశ్వుత్తము.—

మునిజనవినుతుం డనొఘజయొన్నతుం
డనితరసద్భ్రశుం డనంగగురుం డనం
జను ననయుతమై రసంబు లగంబులై
తనరఁగ నపరాజితం బహిరాడ్యతిన్.

66

న,న,ర,స,లగ.

అంద ఆసంభాధయశ్వుత్తము.—

సౌమ్యంబై విష్ణుస్తుతులను సతి సవ్యంబై
రమ్యస్ఫూర్తిఁ రుద్రవిరమణము రమ్యంబై
గమ్యాకారం బొప్పు మతనసగగప్రాప్తిఁ
సమ్యగ్భావంబై పౌలపమరు నసంభాధత్.

67

మ,త,న,స,గగ..

అంద భూసుతమనువృత్తము.—

శ్రీనివాస పురుషోత్తమ సింధువిహారా
 పూని మమ్ముఁ గృపఁ జేకొని పోవు మనంగా
 భూసుతంబు రనభాగలఁ బొందిగయుక్తిఁ
 పూని సొంపుగ గృహోక్షరముఁ వడినొందఁ.

68

ర, న, భ, భ, గ, గ.

అంద కమలవిలసిత మనువృత్తము.—

నగణము నగణము నగణముఁ జేరఁ
 నగణము గగము నొనర నటమీఁదఁ
 దిగిభవిరమణము దిరమగునేనిఁ
 దగుఁ గమలవిలసితము కమలాక్షో!

69

న, న, న, న, గ, గ.

పదునేనవయతిశక్వరీచ్ఛందంబునందు మణిగణనికర మనువృత్తము.—

కనకపువలువలుఁ గరకటకములుఁ
 శ్రీమ పగుతురుమును నొసలితిలకముఁ
 దనరెడుహారిఁ గని తగననననసల్
 నినిచిన మణిగణనికర మిభయతిఁ.

70

న, న, న, న, స, స.

అంద మాలినియమవృత్తము.—

సకలనిగమవేద్యుఁ సంస్మృతివ్యాధివైద్యుఁ
 మకుటవిమలమూర్తిఁ మాలినీవృత్తపూర్తిఁ
 నకలితనమయోక్తి న్నాగవిశ్రాంతియుక్తిఁ
 సుకపులువివరింపఁ సొంపగున్విస్తరింపఁ.

71

న, న, మ, య, య.

అంద గుకేశరమనువు త్తము. —

యతియవతారసంఖ్య నిషి యాదరంబుతో
నతిశయమై నజంబులు భజాంతరేఫలు
వితతముగా నొనర్చి యరవిందలోచను
క్షీతిధరు సంస్తుతించిన సుకేశరంబగు.

72

న, జ, భ, జ, ర.

అంద మణిభూషణమనువు త్తము. —

హస్తిరాజభయనిర్హర యండజవాహనా
ధ్వస్తసంసరణ యంచుఁ బితామహవిశ్రమ
ప్రస్తుతంబుగ రసంబుల భారగణంబుల
విస్తరింప మణిభూషణమనువు చెల్వగు.

73

ర, న, భ, భ, ర.

అంద మనోజ్ఞయనువు త్తము. —

అజశివశక్రనిరంతరార్చితపద్మవ్యయు
భుజగకులాధిపతల్పుఁ బూని నుతింపఁగా
నజయతి నొంది నజాభరార్చిత మై చను
ఋజు వగు నుర్వి మనోజ్ఞఋష్యనురాగమై.

74

న, జ, జ, భ, ర.

పదునాఱవయష్టిచ్చండగునందు ప్రియకాంతయనువు త్తము. —

అవనియు శ్రీయు న్నతు లజఃడాత్తోద్భవుఁ డావుల్.
దివిజులు దామోదరునకు దేవల్లిఁ కనేరీ
నవతు గ నాగా నయనయసమ్యక్సగయుక్తి
గవినుతమై దిగ్యతిఁ బ్రియకాంతాకృతి యొప్పు.

75

న, య, న, య, న, గ.

అంద పంచచామర మనుష్యుత్తము. —

జరేఫలుఁ జరేఫలుఁ జసంయుతంబులై తగఁ
గురూపరిస్థితిం బొసంగి గుంఫనం బెలర్పఁగా
విరించినంఖ్య నందమైనవిశ్రామంబులం దగఁ
బ్రయాణమైనఁ బద్దనాభ పంచచామరం బగుఁ. 76

జ,ర,జ,ర,జ,గ.

అంద పద్దకమనుష్యుత్తము. —

నకలితంబు నభజాజగణంబులు గాంతమై
సకలదిగ్విరమణంబులు సన్నుతమై చనఁ
శకటదైత్యమదభింజు సన్నుతినేయఁగాఁ
బ్రకటమైకృతులఁ బద్కము పద్దకుఁ బట్టగుఁ. 77

న,భ,జ,ప,జ,గ.

అంద ఫలసదనమనుష్యుత్తము. —

ననలును ననలును దనరఁగ సగయుక్తిఁ
వనరుహాభవయతు లనహితమతితోడఁ
నినువుచు సుకవులు మణివిలసదురస్కుఁ
జొనకొని పొగడఁగ నగు ఫలసదనంబుల్. 78

న,న,న,న,న,గ.

అందచంద్రశ్రీయనుష్యుత్తము. —

జగన్నాథుఁ లక్ష్మీహృదయజలజప్రోద్వదర్కుఁ
ఖగాధీశారూఢుఁ సుకవిజనకల్పద్రుమంబుఁ
దగ న్వర్ణింపంగా యమనసయుతంబై రగంబుల్
మొగిం జంద్రోక్తికి న్నిలుచు యతి ముక్కంటి నొందుఁ. 79

య,మ,న,న,ర,గ.

అంద మేదినియనువృత్తము. —

నగణముతో జకారభగణంబులు జకార
ప్రగుణితరేఫయు గురువు భాతిగాఁగ నోలి
దగ నవతారవిశ్రమము దండిగా నొనర్చు
మృగమదవర్ణఁ డీయకొను మేదిసీసమాఖ్యన్.

80

న, జ, భ, జ, ర, గ.

పదునేడసయత్ప్యస్తి చ్ఛందంబునందు నర్కటమనువృత్తము. —

కొలిచెద నందగోపచతుకోమలపాదములన్
దులిచెదఁ బూర్వ సంఘితపుదోషములన్ సుఖినై
నిలిచెద నన్న నర్కటము నిర్కలవృత్త మగున్
సలలితమై నజంబుల భజావల దిగ్విరతిన్.

81

న, జ, భ, జ, జ, వ.

అంద శిఖరిణియనువృత్తము. —

గజేంద్రాపధ్వంసి ముదిరసదృశం గంజనయన్
భజింతుం దాత్పర్యంబున ననినచో భాస్కరయతిన్
ప్రజాహ్లాదం బైన యమనసభవప్రస్ఫురితమై
ద్విజశ్రేష్ఠు ల్కెచ్చు శిఖరిణి గడు విశ్రుతమగున్.

82

య, మ, న, స, భ, వ.

అంద మందాక్రాంతమనువృత్తిము. —

చందెం బాదాంబుజరజముచే స్త్రీత్వ మారాతికిం జే
యందెం జాపం బిరుతుసుకలై యద్భుతం బావహిల్లన్
మందె న్నారొడ్డి దశముఖుఁడు రాముచే నంచుఁ జెప్పన్
మందాక్రాంతే మభనతతగా మండితాశాయతుల్గా.

83

మ, భ, న, క, త, గ, గ.

అంద పాలాశదళపసువృత్తము.—

పదినయిదులఘువులును బరఁగ గగ మొందఁ
బదియగు నెడ విరతులు బలసి పొడనూపఁ
బొదలి హరినుతులఁగఁడుఁ బాలుపగుచుఁ బాలా
శదళ మనఁబరఁగుఁ గవిజనులు గొనియాడఁ.

84

15 లఘువులు గగ.

అంద పృథ్వియనువృత్తము.—

జనంబులు జనంబులుఁ యలగసంగతిఁ సొంగమై
పొసంగ నమృతాంశుభృద్యతులు పొందఁ బొదంబులై
బిసప్రసవలోచనావినుముపృథ్వి నాఁబృథ్విలో
న సంశయమగుఁ భవద్వినుతులందు నింపొందినఁ.

85

జ,స,జ,స,య,లగ.

అంద హరిణీయనువృత్తము.—

జరగు నసమప్రోద్యద్రోఫల్ నసంగతమై లగల్
పొరయఁగ మురద్రోషిఁ సద్భక్తితో వినుతించెడఁ
సరసిరుహగ ర్భేశానాదిత్యస త్తము నన్నచో
హరిణీ యనువృత్తం బొప్పారుఁ బురారి విరామమై.

86

న,స,మ,ర,స,లగ.

వచు నెనిమిదవధృతిచ్చందంబునందు మత్తకోకిలయనువృత్తము.—

బక్కచేత సుదర్శనంబును నొక్కచేతను శంఖముఁ
బక్కచేతఁ బయోరుహంబును నొక్కచేత గదం దగఁ
జక్కడం బగుమూర్తికిఁ రసజాభరంబులు దిగ్యతిఁ
మక్కువం దగఁ బొడి రారులు మత్తకోకిలవృత్తమున్.

87

ర,స,జ,జ,భ,ర.

అంద కుసుమితలతావేల్లితయనువృత్తము.—

శ్రీనాథుఁ బ్రహ్మద్యమరవరసంసేవ్యపాదారవిందుఁ
 దీనానాధవ్రాతభరసుగుణోదీర్ఘనిం బాడి రోలిఁ
 గానారూఢాత్తుల్ మతనయయయల్ కామజిద్విశ్రమంబై
 వీనుల్ నిండారం గుసుమితలతావేల్లితావృత్త మొప్పఁ. 88
 మ, త, న, య, య, య.

పందొమ్మిదవ యతిభృతిఛందంబునందు కార్దూలవికీడితమనువృత్తము.—

పద్మప్రోద్భవనన్ని భుల్ మసజసప్రవ్యక్తతాగంబులుఁ
 బద్మాస్తాంచితవి శ్రమంబుగ నముత్పాదింతు రుద్యన్మతిఁ
 బద్మాతూయనిజాంఘ్రినం శ్రితమహాపద్మాయ యోగీంద్రీవృ
 త్సద్భ్రామయ నమోస్తు తే యనుచు నీశార్దూలవికీడితన్.
 మ, స, జ, స, త, త, గ.

అంద తరళమనువృత్తము.—

జలరుహాహితసోదరీముఖ చంద్రీచంద్రిక లాదటన్
 గొలఁదిమీఱఁగ లోచనంబుల గ్రోలి యొప్పుమహాసుఖఁ
 బలుకుచో నభరంబులుం బిదపఁ నజంబు జగంబులుఁ
 జెలువుగా దరళంబునోలి రచింతు రంధకజిద్యతిఁ. 90
 న, భ, ర, స, జ, జ, గ.

అంద మేఘవిస్ఫూర్ణితమనువృత్తము.—

రమాన్నాఘన్నాఘ్నయదుకులశిరోరమ్యరత్నాయమానుఁ
 సముద్యతేజ్ఞ్మ దనుజయువతిస్ఫారహారాపహారుఁ
 మిముం బ్రీతిం బ్రోండ్రుణవిరతిఁ మేఘవిస్ఫూర్ణితాఖ్యన్
 గ్రమంబొప్ప బెద్దల్ యమనసములుఁ రాగముల్లాముకుందా.
 య, మ, న, స, ర, ర, గ.

అంద భూతిలకమనువు త్రము.—

వాఁడె వధూమణి చూడవె ద్రిదివద్దుమంబు ధరిత్రికిఁ
బోఁడిమి దెచ్చినశూరుఁ డితనిఁ బోలలే రిల నెవ్వరుఁ
వీఁ డధికుం డని భీమవిశ్రమవృత్తి భూతిలకం బగుఁ
వేఁడి నుతింతురు భారసంబుల వెంట జాగము లొందఁగన్.

భ,భ,ర,స,జ,జ,గ.

అంద చంద్రకళయనువు త్రము.—

వీనులారఁ బ్రసిద్ధపదంబుల్ వేడుకఁ గూర్చి దిశాయతిఁ
గాన వచ్చి రసాతజంబుల్ గల్గ దిటుబుగఁ జెప్పఁగఁ
జానకీవదనాంబుజశశ్యత్ప్రభలోలమధువ్రతా
దానవాంతక చంద్రకళావృత్తంబు సభం గడు నొప్పుగున్.

ర,స,స,త,జ,జ,గ

ఇరువదియవ కృతి చ్చందంబునందు మత్తేభవిక్రీడిత మనువు త్రము.—

భవరోగ ప్రవిణాశ నౌషధకలాప్రావీణ్యగణ్యండు శై
లవిభేది ప్రముఖాఖిలామరదరోల్లాసుండు గోవిందుఁ డం
చు వివేకు ల్సభరంబులు న్నమయవస్తోమంబు గూడఁ సమ
ర్థవిధిం జెప్పుదు రాత్రయోదశియతి న్నత్తేభవిక్రీడితన్. 94

స,భ,ర,స,మ,య,వ.

అంద అంబురుహంబను వృత్తము.—

తారతుషారపటీరమ రాశనుధాసమానమహాయశా
నీరదభృంగతమాలదళాసితనీరజేంద్రమణిద్యుతీ
హరికిరీటముఖాభరణాంచిత యంచు శ్రీపతిఁ గూర్చి భా
భారసంబుల భానువిరామముఁ బల్క నంబురుహం బగున్.

భ,భ,భ,భ,ర,స,వ.

ద్వితీయా శ్వాసము.

అంద ఉత్పలమాలయసువృత్తము. —

శ్రీరమణీముఖాంబురుహ సేవనషట్పద నాథ యంచు శృం
 గారరమేశ యంచు ధృతకౌస్తుభ యంచు భరేఘనంబుల
 భారలగంబులుం గదియఁ బలుకుచు సుత్పలమాలికాకృత్తి
 గారవ మొప్పుఁ జెప్పుదురుకావ్యవిదుల్ యతితోమ్మిదింటగాన్.
భ,ర,న,భ,భ,ర,లగ.

అంద ఖచరఘ్నతమసువృత్తము. —

వరద కేశవ దైత్యవిదారీ వారిజనాథ జగన్నిధీ
 కరుణఁ జూడుము మమ్ముఁ బ్రసన్నాకార హరియనిపల్కిన
 వరుసతో నభభంబు మసావల్ వాలఁగ రుద్రవిరామ మై
 యరుదుగా మునిపుంగవర్ణ వ్రంబై ఖచరఘ్నత మొప్పుగున్.
న,భ,భ,మ,స,ప,న.

ఇరువదియొక ప్రకృతిచ్ఛందంబునందు చంపకమసువృత్తము. —

త్రిభువనవంద్య గోపయువతీజనసంచితభాగధేయ రుల్
 ప్రభవసముక్కోజ్వలశిరస్థితరత్నమరీచిమంజరీ
 విభవసముజ్వలత్పదరవింగ ముకుంద యనంగ నొప్పునా
 జభములు జాజరేఘములుఁ జంపకమాల కగుణ దిశాయతిన్.
న,జ,భ,జ,జ,జ,ర.

అంద స్రగ్ధరయసువృత్తము. —

తెల్లంబై శైలవిశ్రాంతిని మునియతిని
దేజరిల్లుదృఢంబై
 చెల్లెం బెల్లె మకారాంచితరభనయయల్
చెంద మీఁదఁ యకారం

బుల్లం ఖౌర౯ బుధారాఘ్య నురగశయను౯

యోగివంద్యం గడున్ రం

జిల్లం జేయంగవీంద్రుల్ జితదనుజగురుం

జెప్పదుర్ స్రగ్ధరాఖ్యస్.

99

మ,ర,భ,న,య,య,య.

అంద వనమంజరియనవృత్తము.—

హారి పురుషోత్తమ కృష్ణకృపానిధియాదిమూలమయంచు నా
కరిపతి పల్కఁగఁ గాచె నితం డని కౌతుకంబునఁ బల్కరు౯
జరగుఁ ద్రయోదశవిశ్రమముల్ నజజాజభాంచితరేఫల౯
మరుగురునిం బ్రణుతింతురిల౯ వనమంజరిం గవిపుంగవుల్.100

వ,జ,జ,జ,జ,భ,ర.

అంద కుణిమాల యనవృత్తము.—

శరణాగతా ర్తిహరణాంబుజాతదశసన్నిభాంబక యుగా
కరుణాసముద్ర జగదాదికారణ పురాణమూర్తి యనుచు౯
వరుస౯ సజ్జితయము౯ ద్రివార మొనరు౯ సకారముతుచి౯
దిరమొంద దిగ్యతిఁ గవు ల్నుతింపమణిమాలవృత్తమమరున్.

స,జ,స,జ,స,జ,స.

అంద లాటీవీట కునవృత్తము.—

సగణంబులు నాల్గిటిపై మతయల్ సమ్యగ్భావంబై యరు దేర్రి౯
బగలింటికి నేలిక యెవ్వఁడు నా భావింపంగా నయ్యెవడుల్
మిగుల స్తధురంబగుశబ్దముల౯ విశ్రాంతి౯ లాటీవీటవృత్తం
బగు నిందుకళాధరసన్నుతనామాంకా శంకాతంకవిదారీ!102

స,స,స,స,మ,ర,య.

ఇరువదిరెండవ యాకృతిచ్ఛందంబునందు మానిని యనువృత్తము. —

క్రొన్నెలపువ్వును గోఱలపాఁగయుఁ
 గూర్చినకెంజడకొప్పనకుఁ
 వన్నె యొనర్చినవాహిని యీతని
 వామపదంబున వ్రాలె ననఁ
 జెన్నుగ నద్రీభ సేవ్యగురు నివల
 సిల్లు రసశ్రయ చిత్రయతుల్
 పన్నుగనొందఁ బ్రభాసురవిశ్రమ
 భంగిగమానినిభవ్యమగున్.

103

భ,భ,భ, భ,భ,భ,భ,గ.

అంద మహాస్రగ్ధరయనువృత్తము. —

కొలిచెం బ్రోత్సాహవృత్తిం
 గుతలగనముల్ గూడ రెండంఘ్రిలం దా
 బలిఁ బాతాళంబు చేరం
 బనిచెఁ గడమకై బాపురే వామనుం డ
 స్థలితాటోపాఘ్యఁ డంచుం
 గరిగిరివిరమాకారి మారణ సతానో
 జ్జ్వలసోద్య ద్రోఫయుక్తా
 శ్రయగురుల మహాస్రగ్ధరం జెప్ప నొప్పన్.

104

స,త,త,న,స,ర,ర,గ.

అంద భద్రకమనువృత్తము. —

ఆది భఁ జేసియవ్వలరనద్వయంబునొగిమూఁడుతానకములఁ
 బామకొనంగ నొక్కగురువొంద జైవిరతి రుద్రసంఖ్య నిడినఁ

గాదనరాదుభ ద్రకమునాఁగగాఢమగువృక్షమొప్పుఁగ్రతులఁ
శ్రీదనరార నా శ్రీతవితానచింతితఫలప్రదాన నృహారీ! 105

భ,ర,న,ర,న,ర,న,గ.

ఇరువదిమూఁడవ విశ్రుతిచ్చందంబునందు కవిరాజవిరాజితమనువృత్తము.—

కమలదళంబులకై వడిఁ జెన్నగు

కన్నలు జారుముఖప్రభులఁ

సమధికవృత్తకుచంబులునొప్పుఁగ

శైలరసర్తువిశాలయతిఁ

సముచితనాన్వితషడ్జలగంబుల

జానుగఁ బాడిరి చక్రధరుఁ

రమణులు సొంపలరం గవిరాజవి

రాజితముఁ బహురాగములఁ.

106

న,జ,జ,జ,జ,జ,జ,లగ.

ఆంద ఆశ్వలితమనువృత్తము.—

ఇనవిరమంబున న్నజభజంబులింపుగ భజంబులు భవములై

చనఁ జన నొప్పునశ్వలితంబుసత్కృతులజెప్పఁగావిశదమై

యనుపమవై భవోజ్జ్వల హారీ సహస్రకరదోర్ద్విదారణచణా

నినుఁగొనియాడధన్యుఁడుగదయ్య నీకరుణదానసంతమగుటన్.

న,జ,భ,జ,భ,జ,భ,వ.

ఆంద పద్మనాభమనువృత్తము.—

మున్నెవ్వరుఁ లేనికాలంబునఁసృష్టి

మూలంబుగా బద్మగర్భుఁ సృజించెఁ

మున్నీటిలోఁ బాఁపతల్పంబు పై వెన్ను

మోపెం ద్రిలోకంబులుం గుఱి నుండఁ

ఎన్నంగ నీతండనాద్యంతుఁ డంచు ని
 రీక్షింతురెవ్వాని వాఁ డెల్లనాడుఁ
 నన్నేలు నా నర్కవిశ్రాంత మై పద్ద
 నాథం బగు స ప్తతంబు ల్లగంబున్.

108

త, త, త, త, త, త, త, గగ.

ఇరుపది నాలుగవసంకృతిచ్ఛందంబునఁడు అష్టమూర్తియనువృత్తము.—

శ్రీనాథుఁ సరసిజాతుఁ సితనరోజాతనాథుఁ
 జితనిశాటవ రేణ్యుఁ
 గానోదంచితరసజ్ఞం గరిభయధ్వాంతభానుఁ
 గనకవస్త్రవిలాసుఁ

జానోద న్ననతయు క్తిఁ సరభజల్ యాంతమై కుం
 జరయతిద్వయ మొప్పం

గా నిట్లింపెనఁగఁ జెప్పెం గవిజనం బష్టమూర్తిఁ
 ఘనసమామ్నాయరీతిఁ.

109

మ, న, త, స, ర, భ, జ, య.

అంద సరసిజమనువృత్తము.—

మౌళిం బిల్లంగోలొకచేత
 న్న టియొకకరమునమణిమయలతయుఁ
 బాలశ్రేణు ల్లోల వసింపఁ
 బసులనొదిగిచనుపనగల ప్రభువుఁ

జాలంగొల్వొంజాలినకోర్కుల్

సఫలములగుననసరసిజమమరుఁ

బోలఁ బ్రహ్మఁ భోగివిరామ

స్ఫురదురుమతయనములునననసలుఁ.

110

మ, త, య, న, న, న, న, స

అంద క్రాంతిచపదమసప్యత్రము.—

కాంచనభూషాసంచయ క్షుప్తఁ

ఘనకుచభరమునఁ గవు నసియాడఁ

జంచలనేత్ర ల్వంచనతోడఁ

సముచితగతి వెనుచని తనుఁగొల్వఁ

అంచితలీల న్నించినశౌరిఁ

హరిదిభపరిమితయతు లొనఁ గూడఁ

ముంచి రచింపం గౌశ్రిచపగం బి

మ్మొగి భమనభననముల నయ మ్మెందుఁ.

111

భ, మ, స, భ, న, న, న, య.

ఇరువదినయతికృతిచ్చందంబునందు బంధురమసప్యత్రము:—

ఋభువులు దితితనయులు సమబలులై

యెంతయు మత్సరము ల్పెరయఁ

రభస మలరఁ గలశనిధిఁ దఱవఁగం

గ్రక్కున గ్రవ్వఁపుగొండకు నీ

వ్రభు వనువుగ గుదురుగ నిలిచె ననం

పంచదశాక్షరవిశ్రమమై

వ్రభ మిగులఁగ ననననసభభభగల్

బంధురవృత్తముజెప్పఁదగున్.

112

న, న, న, న, స, భ, భ, భ, గ.

అంద భాస్కరవిలసితమనువు త్రము:—

గోపనికరముల నేలినవానిఁ

గోవుషదనుజుల నడచినవానిఁ

గోపికలను బ్రమయించినవానిఁ

గుబ్బకు విలసన మొసఁగినవానిఁ

గోపకులము వెలయించినవానిఁ

గొల్చెద మని ఋధు లినయతిఁ బల్కుఁ

బ్రాహ్మ భనజయభాశ్రీతనాసల్

భాస్కర విలసిత మగు గురుయు క్తిన్.

113

భ, న, జ, య, భ, న, న, ప, గ.

ఇరుపదియావయత్కృతిచ్చందంబునందు భుజంగవిజృంభితమనువు త్రము:—

స్వారాజారివ్రాతారాతీశశితపననమనయన

సర్వదామునివందితా

గౌరీశాద్యామర్త్యస్తూత్యా కమలభవజనక మధు

కైటభాసురమర్దనా

శ్రీరామాహృత్స్వమీ యంచుఁ జెలఁగి మమతనననల

జెంద రేఫనలుఁ లగఁ

ఘోరాఘాఘా భిద్యేషిం బేర్కొనఁగవసుదశ యతియ

గుఁ భుజంగవిజృంభితఁ.

114

మ, మ, త, న, న, వ, ర, స, ల, గ.

అంద మంగళమహాశ్రీయనువు త్రము:—

చిత్తములఁ జూపులను జిత్తజునితండ్రి పయిఁ

జెంది గజదంతియతు లొందఁ

సృత్తములతోడఁ దరుణీమణులు గానరుచు

లింపుగను మంగళమహాశ్రీ)

వృత్తములఁ బాడిరి సువృత్తకుచకుంభముల

వితజిగి యెంతయుఁ దలిర్ప

మత్తిలుచు నబ్జజసనంబు లిరుచోటులఁ ద

నర్పఁగఁ దుదఁ గగ మెలర్పన్.

115

భ,జ,ప,న,భ,జ,స,న,గ,గ.

ఇవి సమవృత్తభేదములు.

వ. మఱియు నర్థసమవృత్తవిషమవృత్తంబు లెట్టివనిన.— 116

క. ధర నొకటియు మూఁడును నగు

చరణంబులు మఱిద్వితీయచాతుర్థికవి

స్ఫురితాంఘ్రులుఁ దమలోనను

సరి యగునర్థసమవృత్తచయమునఁ గృష్ణా!

117

గీ. జరగు నందు స్వస్థానార్థసమమనంగ

ఛందమొకటన నిట్టిలక్షణముదగుల

నమరు నట పరస్థానార్థసమము నాఁగ

నెలమిఁ దరువతి ఛందంబు గలయఁ గృష్ణ.

118

సీ. విషమవృత్తంబుల వెలయుపాదంబుల

గణములు వేర్వేఱుగా నొనర్ప

నవియ స్వస్థానంబు నటపరస్థానంబు

సర్వపరస్థానసంజ్ఞకంబు

నొక్కచందంబున నొగిఁ గొని పాదముల్
 వేతైన స్వస్థానవిషమ మయ్యె
 నొకపాద మొక్కట నున్నపాదంబులు
 క్రిందటిఛందంబునందు నైన
 తే. మీఁది ఛందంబునందైన మెఱయఁ జెప్ప
 నవి పరస్థానవిషమవృత్తాహ్వాయములు
 వెండి సర్వపరస్థానవిషమమునకు
 నన్నిట్లనుఁ జెప్పఛందంబు లబ్జనాథ.

119

స్వస్థానార్థసమవృత్తములలో నారీప్లుతమనువృత్తము. —
 ఊరోదన్వన్తధ్యగేహః మతాగా
 సారంబు నుద్యత్తితజ ల్గంబున్
 బూరింపంగాఁ బాదముల్ రెంటరెంటన్
 నారీప్లుతం బయ్యె ననంతమూర్తి!

120

పరస్థానార్థసమవృత్తంబులలో మనోహరమనువృత్తము.
 ఘోరాజ రమేశ తజావము లు
 ధృర మైనసకారచతుష్కముతోఁ
 గూరంగ సగంబులు గూడి మనో
 హరవృత్తము చెల్వగు నద్రిధరా!

121

స్వస్థానవిషమవృత్తంబులందు అంగజాస్త్రమనువృత్తము. —
 భూరిభమంబుల్ పొందు సగం బిం
 పారంగ నర్థంబై యటసామున్
 శౌరీ విన్తనజంబు గాంతమై
 యారూఢం బగు నంగజాస్త్రమున్.

122

అంద వరాంగియనువృత్తము. —

నరిత్పదాబ్జా జతజల్ గగల్ బం
 ధురం బగుణ రెంటుఁ జతుర్థకాంఘ్రిన్
 గారాముతోఁ దాజగగల్ వరాంగిన్
 హారార్చితా మూఁడవయంఘ్రి నొందున్.

123

అంది నదీ ప్రఘోషయనువృత్తము. —

నాగతల్పా మొద ల్నాల్లు రేఫంబులున్
 జగన్నివాసా జతజంబు రేఫయున్
 దగంగ నమ్మూఁడుపదంబులందు జా
 తిగాఁ బ్రవర్తించు నదీ ప్రఘోషన్.

124

పరస్థానవిషమవృత్తంబులందు శ్రీరమణమనువృత్తము. —

ధాత్రి భమంబుల్ తత్సగ మాదిన్
 భత్రయగాగణపద్ధతి మూఁటన్
 గోత్రధరా యిటు గూర్పఁ బదంబుల్
 చిత్రగతిం జను శ్రీరమణంబుల్.

125

అంద రథగమనమనోహరమనువృత్తము. —

రథగమన మనోహరంబు రెండవాంఘ్రి
 ప్రధితం బగుణ సజజంబు రవ్రయు క్తయంబుణ్
 వ్రథమపదమునందుఁ జైసగంబునందుఁ
 గధితననరజంబు గద్వయంబుఁ గృష్ణా !

126

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తములందు వీణారచనమనువృత్తము. —

వీణారచనం బయ్యె భువిన్ తయసాగల్
 బాణప్రహారా తజనభభవ్యగంబుల్

చాణూరహారా తజనభస ల్పృకటయతిన్
వేణుధర భననభసవి శ్రుత మగుచున్.

127

ఇత్యైఱంగు గాక సమవృత్తంబులలో పంచపాది యనువృత్తము. —

క. పాదచతుర్వృత్తంబున

నాదరమునఁ బంచపాది యనుసమవృత్తం

బై దవపదంబు గలిగిన

మాదయితా కృతులయందు మహనీయ మగున్.

128

ఉ. శ్రీ సతిఁ బేరురంబున ధరించినభోగి చతుర్ముఖుండు నా
భీనర సీరుహంబునకు బిడ్డఁడుగా విలసిల్లుమేటి కై
లాసనగాలయుండు జడలఁ సవరించినయేటిపుట్టినిల్
భాసురపాదపద్మ మగుబల్లిదుఁ డివ్వీభుఁ డంచు సన్నతుల్
నేసిరి సన్నునీం ద్రు లనఁ జెన్నగువృత్తము పంచపాది యై.

క. పరఁగఁగ నిరువదియాఱ

క్షరములకును నధిక మగుచుఁ జరణంబుల ను

ద్ధురమాలావృత్తంబులు

జరగు లయ గ్రాహి మొదలు జలరుహనాభా !

130

ఏకోనచత్వారింశ చ్చాత్రాగర్భితంబుఁ ద్రింశదక్షరంబు నైన
లయగ్రాహి. —

ఎందు నిల నేజనులకుం దలఁపరానితవ

మందికొనిచేసికొకొ నందుఁడు యశోదా

నుందరియుఁ బూర్ణనిధిఁ బొందిరి కడున్ దొరసి
 పొందగునుముప్పుతఱి నందనునిగా శ్రీ
 మందిరుని నంచు నిలు లందముగఁ బ్రాసములు
 గ్రందుకొని చెప్పుమునిబృందములయఁ గ్రా
 హిం దనర నబ్బజనలుం దగ నకారమును
 బొంద నిరుచోల్లను బిఱుంద భయ లొందన్. 131

ఏకోవచత్వారింశ చ్చాత్రాగర్భితపాదంబును చతుస్త్రింశదక్షరంబునయిన
 అయవిభాతి. —

వడయరె తనూభవులఁ బకయుదురు గాక పెర
 పడఁతులును భర్తలును బడసిరె తలంపన్
 బుడమిఁ గలనాదుఁడును బడఁతుక యశోదయును
 గడువున జగత్త్రయము నిడికొనినపుశ్రున్
 బడసిరఁట యంచు బెడఁ గడరునసనత్రివృత్తి
 గడనసగమాల్ పొసఁగ నిడ లయవిభాతిన్
 నొడువుదురు సత్కవు లెపుడును విరితేనియలు
 వడియు పగిదిన్ రసము గడలుకొనుచుండన్. 132

ఏకోవచత్వారింశ చ్చాత్రాగర్భితపాదంబును సప్తత్రింశదక్షరంబునయిన
 అయవారియనువృత్తము. —

చదువులును గిదువులును జదువ ధన మొదవు నని
 మదిఁ దలఁవవలదు మును జదివిరె ధరిత్రిన్
 సదములసహృదయుఁ డనఁ బొదలుదితిసుతసుతుఁడు
 మొదలఁ బలికినపలుకు చదువఁగ ముకుందుం

డడ నెఱిఁగి కదిసెఁ గద! చదివినభృగువుకొడుకు
 చదువుతుది నొకపనికి నొదవెనె యటంచున్
 వదునొకఁడు నగణములు గదిసి సగమెనయ భువి
 విదితముగ బుధులు వలుకుదుకు లయహారిన్. 133

అంద త్రిభంగియనువృత్తము.—

ననననననననశుభమసగలును
 దనరి నటింపఁ గణంక నూవంకం బెంపుదొలంకన్
 మునుకొని నఖముఖములు వెడఁగదలుపఁ
 జను గడునొప్పగువీణ నెరజాణల్వేలుపుగాణల్
 వసరుహజనితునితనయులు మొదలుగ
 ఘనమతు లాదట తోడ శ్రుతిగూడ న్వేన్నునిఁబాడన్
 వినఁ గలిగిన నది జననముఫల మని
 మునిజను లిందు శుభాంగుఁ దగుభంగిఁ జెప్పఁ ద్రిభం
 [గిన్.

అంద ఆనియతాక్షరంబైన దండకము.—

సిరి నేలురసికుండు శ్రీవత్సవత్సుండు నీరేరుహాత్సుండు నిత్యా
 సదృత్సుండు త్రైలోక్యనంరక్షణోపాయదత్సుండు మాపాలి
 దేవుండు ధీరుం డుదారుం డితం డిచ్చు మాయిచ్చకు న్వచ్చు
 సౌఖ్యమ్ము లంచు న్నదిం గోరి పెద్దల్ సకారంబుతో సంగ
 తంబై నహం బాది నొండె దకారాదిగా నైన; లో నెల్ల
 చోటె దకారంబులం బెల్లు చెందె గకారావసానంబు నై
 దండకాకార మేపారఁ గీర్తింతు రెల్లప్పుడున్. 135

గద్యము. ఇది శ్రీవాణీవర ప్రసాదలభ్యవాగ్విభవ తిక్కనామాత్య తనుసంభవ సుకవిజనవిధేయ అనంతయనామధేయ ప్రణీతం బైనఛందోదర్పణంబునందు సుభయభాషానురూపంబు లగు గద్యపద్యంబులవిధంబును షడ్వింశతిచ్ఛందోనామంబులును, తదుద్భవంబు లగుసమవృత్తంబులును, వృత్తమిశ్రంబు లగు నర్థసమవిషమవృత్తంబులును, ఛందోఽతిరిక్తంబు లగుమాలావృత్తంబులును, దద్భేదం బగుదండకంబు నన్నది ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరామాయనము.
 ఛందోదర్శనము
 తృతీయాశ్వాసము.

మదనంతశయన భవ
 భీమదహన నిఖిలహరణభీషణవర్షా
 సామజభీతినివారణ
 కామజనక శిష్టలోకకామితవరదా !

1

కందములు. ✓

క. నలనగభజనలు కందం

బుల మూఁడును నైదు షష్ఠముల నలజలు జే
 నుల జగణరహిత మంత్యగ

మలఘుపద త్రిగణవిరతి యర్థముల హారీ!

2

గీ. కంగ మరయ నాశ్యాగీతికడగణంబు

నవరషష్ఠంబు గురులఘు లైననార్య

నలఘు లాఱింట గిరిశరస్థలుల నున్న

నగు ద్వితీయ ప్రధానలఘ్వాదియతులు.

3

ఈచెప్పిన యతినియమంబులు సంస్కృతాదులకయ్యె. మఱియుఁ

దెలుఁగున కెట్లనిన:—

క. వడి యగు నార్యకు రెండవ

యదుగునఁ ద్రిగణంబుమీఁద సంధకవితకున్.

గడవటిపాదమునకు వడి

యడరును ద్విగణయుతలఘువు కవ్వలిచోటన్.

4

గీ. సరవిఁ బథ్య విపుల చపలార్య ముఖజఘ

నాఖ్యచపల లనఁగ నార్య లైదు

నొనర గీతి యనఁగ నుపగీతి యుద్గీతి

యార్యపేరిగీతి యనఁగ నాల్గు.

5

పథ్యార్య.

క. బేనులు త్రిగణయుతము లై

యాసమపాదములఁ బొరసి యార్య యను గడున్

భాసిల్లుఁ బథ్య యనఁగా

వాసవముఖసకలదివిజవర్తప్రణుతా !

6

విపులార్య.

క. ప్రకటసమపాదముల నిలు.

వక శబ్దమునవలఁ జొచ్చి వచ్చె ననం ద

క్కక విపులార్య యగును నే

వకజనమందార ధీర వనజదళాక్షా !

7

చపలార్య.

క. వరుసను ద్వితీయ మంత్యము

స్ఫురణ వృద్ధ్యగజకారములును దగన్ రెం

డరయఁగఁ దనర్చునేనిన్

సరవి నదియ హారి మురారి చపలార్య యగున్.

8

మఖచపలార్య:

క. చపలాగణ ప్రకారం

బపారకారుణ్యసాగర ప్రథమార్థం

బవరం బగు*చున్నది ముఖ

చపలార్య యనంగఁ జనును జక్కఁగఁ గృతులన్.

9

జఘనచపలార్య.

క. మొదలినగము చపలార్యా

స్పదగణలక్షణము సారక చరమార్థం బం

దుదితప్రకార రేఖఁ

గదాధరా చతు గృతుల జఘనచపలార్యన్.

10

గీతి.

క. లసదార్యమొదలినగమున

నెనఁగఁగ రెండరలుఁ జెప్పిరే నదియే గీ

తినమావ్వాయ మగుఁ గృతులన్

వసుధాధర కృష్ణ యాదవస్వామి యనన్.

11

ఉపగీతి.

క. ధర నార్యమీఁదినగమున

నిరుసగమున నట్ల చెప్పిరేని యదియ దాఁ

బరఁగు నుపగీతి యనఁగా

సరసిజదళనేత్ర కృష్ణ శార్ఙ్గధర హరీ !

12

ఉద్గీతి.

క. విదితార్యచరమదళమున్

మొదలినగము చేసి యందు మొదలింటినగం

బది యపరార్థముఁ జేసినఁ

బాదు పగు నుద్గీతి భుజగభుగ్వరగమనా!

13

ఫండోదర్పణము

అర్చ్యాగీతి.

క. కందములకుఁ గలనియమము

లం దేమియుఁ గడమ వడక యడరిన నది యిం

పొందఁగ నార్చ్యాగీతి య

నం దగు నిట్లురగభూషణప్రణతగుణా !

14

సమ విషమగీతులు.

క. ఆమర మఱిగీతులందు వి

షమగీతులు మూఁడు రెండు సమగీతులు నై

సమము లగు నవకలిప్రా

సముల యతుల విషమముల. బౌసఁగు ప్రావల్లన్.

15

విషమగీతులందు ఎక్కుగీతి.—

ఆదిప్రాసంబు హరియు

నాదిత్యయుగము నగుచు

నిదెసశుభయతుల నెత్తు

గీదియ నెగడుఁ గృష్ణ.

16

పవడగీతి.—

పవడగీతియందుఁ బ్రాసంబు నిలిచి మూఁ

డవగణంబుమీఁద నమరు విరతి

రవులు మువ్వరులు బురందరు లిద్దఱు

నవుల నేగు రినులు నర్థములకు.

17

శ్లోకగీతి.—

నగణమొండె హగణమొండె నగణహగణయుగము

తిగిలియొండె నస్త్రసంఖ్య తత్పదంబు లమరఁ

దగఁ జతుర్థగణముపై నుద్ధాత్తవిశ్రమంబు
నిగుడుమేలనాఖ్యి 'గీతి నేయుఁబ్రాస మొదవి.

18

సమగీతులందు అటవెలఁది.—

ఇనులు ముగురు పాడ నిద్ద రింద్రులు మృదం
గములు దాల్ప వంశ కాహళాదు
లేగురర్కు లూఁద నిరుమేళగతి నాట
వెలఁది యొప్పుచుండు విష్ణునభల.

19

తేటగీతి.—

ఒక్కఁ డర్కుఁ డిద్దఱుజిష్ణు లొనర మఱియు
నిద్దఱు లీచొప్పున నేగులేసి
నాల్గవంకలఁ గదిసి వర్ణన మొనర్పఁ
తేటగీతి విష్ణునిపేర్కె దేటపఱుచు.

20

క. పెనఁగి గణాత్రితయముపై

నొనరఁగ వడియొండఁ బ్రాస మొండెను నిలుపఁ
జను నాటవెలఁది యందును
ననువొందిన తేటగీతియందు ముకుందా!

21

మఱియు సీసంబులు.—

క. నలనగనలభరతలలో ✓

పల నాఱును మీఁద రెండుఁ బద్మావగణం
బులఁ దగి నాలుగుపదములఁ
జెలు వగు నొకగీతితోడ సీసముకృష్టా !

క. సీసము రెండుగణంబులఁ

బ్రాసంబేనియును మఱి విరామంబై నన్

భాసిల్లుఁబృథివిమీఁదన్

జేసిననియమములఁ బ్రాససీసాదు లజా.

23

సీ. వృత్తంబులకుఁబోలె వెలయు నాల్గుగులఁ

బ్రాసముల్నిల్పి విరతులు నునువఁ

బ్రాససీసము లగుఁ బశ్చిమార్థములట్ల

భాసిల్లు నక్కిలిప్రాససీస

మగు, మునుగైకొన్న యతిపాదమందెల్ల

నడరిన వడిసీస మనఁగఁ బరఁగు

నర్థమర్థమునకు యతులు వేఱైచనఁ

జెప్ప నక్కిలివడి సీసమయ్యె

గీ. నవకవికి నిట్లు ప్రాసంబు లవతరిల్లు

యతులు ప్రాసంబు లిష్టసంగతుల నడవ

వది యసమసీస ముత్సాహ తుదనుగీడి

పరఁగ విషమసీసం బగుఁ బద్ధనాథ!

24

గీ. అగు సమప్రాససీస మాఱుగులందు

నాలుగింట వృత్తప్రాసనామసీస

మన్నిచోటులఁ బ్రాసంబు నందెనేని

శ్రద్ధితప్రాససీసంబు జలజనాథ!

25

అందు పవనీసము.—

ఇంద్రులు తమలోన నిద్దటిద్దఱుఁగూడి

యతులకు నాధార మై తనర్చి

మైఁదుచోటుల నుండ మొగి నిద్ద ఱర్కులు

న, గదియ నాక్రియ నొక్కపదము మెఱయ

తగిగీ

నిటువంటివదము లింపెసఁగఁగ నాల్గింట
 సమధర్మగతి నతిశయము నొందు
 నట్టిధర్మమునకు నాస్పదంబై పేర్చి
 యాతతచ్చందోవిభాతిఁ దనరి

గీ. ఆట వెలఁది యొండఁ దేటగీతియు నొండ
 విమలభావ మమర విష్ణుదేవుఁ
 డొప్పు ననుచుఁ బాసఁగఁ జెప్పిన సీసంబు
 పసిఁడి యగు ధర్మిత్రిఁ బద్మనాభ!

26

ప్రాససీసము.—

భామినిచే నున్నపట్టుతోరముఁ జూచి
 ప్రల్లదంబునఁ ద్రెంచి పాటవైచి
 యామునిద్రోహ మత్యంత మై తనుఁ బట్టి
 యతిదరిద్రునిఁ జేయ నార్తి నొంది
 భూమి వెల్వడి పోయి పురపురఁ బొక్కుచుఁ
 బుండరీకాక్ష యోభువనవంద్య
 న్నా మినాయపరాధశతసహస్రంబులు
 నైరింపవే కృపాజలని యనుచు

గీ. ప్రేము డించుకొండిన్యనిభీతిఁ బాపి
 పృథులసౌఖ్యంబు లొసఁగి గాంభీర్యమమరఁ
 బాముపైఁ బవ్వళించిన ప్రభుఁడ వనినఁ
 బ్రాససీసంబు విలసిల్లుఁ బద్మనాభ.

27

వృత్తప్రాససీసము.—

శ్రీ శ్రీ తవతుండు సింధురవగదుండు
 చింతిత ఫలదానశీలుఁ డితఁడు

ఆశ్రితావనలోలుఁ డాభీరకాంతాకు
 చాగ్రకుంకుమభూషితాంగుఁ డితఁడు
 అశ్రాంతజయధాముఁ డాశాంతవిశ్రాంత
 యశుఁడు ధారాధరశ్యాముఁ డితఁడు
 విశ్రుతవిభవుండు విపులబలాధ్యుండు
 వికసితవదనారవిందుఁ డితఁడు

గీ. అనుచు మునులును దివిజులు నభినుతింపఁ
 జూపుచెవులపాన్పున నెన్ను మోపియుండు
 నంబుజోదరుఁ డంచు నిట్లాంధ్రకృతులఁ
 జెప్పి లేని వృత్తప్రాససీస మగును.

28

సర్వతఃప్రాససీసము. —

నీరదవర్ణుండు నీరేరుహాక్షుండు
 నీరధిబంధనోదారబలుఁడు
 కారుణ్యరసరాశి గౌరీరసజ్ఞాని
 హరిశోభితనాచుగౌరవుండు
 ధీరుండు త్రిభువనాధారుండు దశరథ
 ఘోరమణేంద్రకుమారవరుఁడు
 మారీచదమనుండు నారాచవిద్యావి
 శారదుం డసురవిదారణుండు

గీ. ధారుణీసుత నయనచక్రోరసరసి
 జారి యన సర్వతఃప్రాసచారుసీస
 మారయఁగ సత్కవిజనవిస్ఫారనుతులఁ
 చేరు శ్రీపద్మనాథ శృంగారసార!

29

అక్కిలిప్రాససీసము.—

ఉరగతల్పుని గాని యుల్లంబులో నిల్పు
 శరధితల్పుని గాని నన్నుతింప
 మురసంహారుని గాని మ్రొక్కులఁ గయినేయ
 నరమృగేంద్రుల గాని నమ్మికొలువ
 గరుడవాహను పేరుఁ గాని వీనులఁ జొన్న
 బురుజో శ్రముని గాని పూజనేయ
 హరిప్రసాదముఁ గాని యర్థిమైఁ గొననొల్లఁ
 బరమాత్మపనిఁ గాని భక్తిఁ బూస

గీ. ధరణి నివినాదు నిత్యవర్తనము లనుచుఁ
 బరఁగు వ్రతఁగాని నీవు చేపట్టవనిన
 జరగు నక్కిలిప్రాససీసంబు కృతులఁ
 బరభృతాతసిపుష్పాభ పన్నాభ !

30

పడిసీసము.—

కరుణాసముద్రుండు గజరాజవరదుండు
 గర్వితాసురశిరఃఖండనుండు
 విహగేంద్రవాచుండు విబుధేంద్రవంద్యుండు
 విశ్వరక్షోచణవీక్షణుండు
 రతిరాజజనకుండు రఘువంశతిలకుండు
 రణబలోద్రుండు రమ్యగుణుండు
 గోకులాధీశుండు గోపికారమణుండు
 గోవిందుఁ డురుకళాకోవిదుండు

గీ. ఆనుచు వడిసీసముల నిన్ను నభినుతింతు
 రఖలవిద్యావిశారదు లైనమునులు
 పన్నుగాధీశతల్ప నాపాలివేల్పు
 భక్తజనకామ్యలాభ శ్రీపద్మనాభ!

31

అక్కిలివడిసీసము.—

పద్మాక్షి యీతఁడే బలి రసాతల మేలు
 మని పంపనేర్చిన యధికబలుఁడు
 హరిణాక్షి యీతఁడే యలవిభీషణు లంకఁ
 బట్టంబుగట్టినబల్లిదుండు
 తొయ్యలి యీతఁడే ధృవుని నున్నతపదఁ
 బునుఁ బ్రతిష్ఠించినభూరి కుశుఁడు
 ధవళాక్షి యీతఁడే ధనువుద్రుంచినయట్టి
 రఘువంశతిలకుండు రాఘవుండు

గీ. బాణబాహువిఖండసప్రముఖుఁ డితఁడు
 నీలగళసుప్తికరబాణనివుణుఁ డితఁడు
 ననుచు నక్కిలివడిసీస నుమర వేల్పుఁ
 బడఁతు లభినుతింతురు నిన్నుఁ బద్మనాభ!

32

అవకలిప్రాససీసము.—

వరదుఁ డుద్యద్ధనాకరుఁడు వియన్నదీ
 పాదుఁడు భక్తప్రమోదకరుఁడు
 సింధుబంధనుఁ డబ్జబంధుతారాధీశ
 పిత్రుఁడు కాశ్యపగోత్రజుండు

సుగ్రీవవిభుఁడు దశగ్రీవదమనుండు
 లలితకంబుగ్రీవవిలసితుండు
 పూతనాజీవితనూతనస్తస్యపా
 నాభిలోలుఁడు నిత్యశోభనుండు

గీ. భువనవంద్యుఁ డనుచు నవకలిప్రాసనీ
 సముల నిన్నుఁ బొగడు నమరసమితీ
 శరణధరణనిపుణ వరయోగివిమలహృ
 త్పద్మనద్గదేవ పద్మనాభ!

33

మఱియు సత్సాహము. —

సాహచర్య మమర సప్త సవితృవర్ణమును సము
 త్సాహ మెక్క నొక్కగురుఁడు చరణములు భజింపఁగా
 నీహితప్రదానలీల లెసగుకమత మూర్తిను
 త్సాహారీతు లుల్లసిల్ల సంస్తుతింతు రచ్యుతున్.

34

గీ. ప్రాసములును వడులు భాసురంబుగ నిట్లు
 విలసితముగ నాటవెలఁదియందు
 నుత్సుకత నొనర్చి యుత్సాహ మది నిల్చి
 విషమసీస మమరు విషధిశయన!

35

క. ద్వాదశపదముగ మఱి య
 ష్టాదశపాదముగ గీతి సహితంబుగఁ దా
 నేదియగు సీసమాలిక
 శ్రీదయితా నిలుపవలయు సీసప్రవియతిన్.

36

క. నర్వలఘుసీసమునకు న
 ఖర్వాంఘులనడుమ నింద్రగణములు మూఁడై

యూర్యంచలఘగణంబులు
 నుర్వీధర త్రిలఘుయుగము నొకగీతితుదన్.

37

సర్వలఘుసీసఘ. —

మృగమదము తిలకమును నగు మొగముచెలువమును
 నలఁతిపవడముఁ డెగడు నధరపుటము
 వలుదఙ్ఘనమును బాలుపలరుకనకపువలువ
 కలితకరచరణమణికటకములును
 విరులతురుమును నమిలిపురిసాబగుమకరికము
 రచన నెసఁగినచెవులరవణములును
 కరకమలయుగశధృతమురళియును ద్రివిధమగు
 నిలుకడయు నిటలతటి నెఱయుకురులు

గీ. తెల్లదమ్మి రేకులభంగి నుల్లసిల్లు
 వెడదకన్నులు గలగోపవేషశౌరి
 నాశ్రయించెద ననుచు నిట్లమరఁ జెప్ప
 సర్వలఘుసీస మగు నండుజలజనాభ!

38

తరవోజ. —

ముగురు జిష్ణులు త్రయీమూర్తియు మఱియు
 ముగురు జిష్ణులు త్రయీమూర్తియుఁ గూడి
 యొగి నుండ గిరియతి నొక్కొక్కచరణ
 ముడుగక నేవింప నుజ్జ్వలం బగుచుఁ
 దగ నుల్లసిల్లు పాదములు నాల్గింటఁ
 దనరు వరాహవతారోదయునకు

నిగురొత్త భావంబు లెసఁగఁ దర్వోజ
నీయోజ నొనరింతు రెల్లసత్కవులు.

39.

మఱి యక్కరజాతులందు మహాక్కర.—

ఆదివార మాదిగ ననుక్రమమున
నన్నివాసరముల నొక్కినుండు
నాది తేయాధినాథు లేగురు నల
రారంగ నొక్కసుధాకరుండు
నాది హరిఁ గొల్వ రెండును నాలుగు
నగు వాసరంబున నర్కుండైన
నాదరంబున నెడసాచ్చు నని మ
హాక్కరం బలుకుదు రార్యు లెల్ల.

40

మధ్యాక్కరము.—

ఓజతో నిద్దఱింద్రులు నొక్కయాదిత్యుండు మఱియు
రాజితంబుగ నిద్దఱ మరరాజులు నొక్కసూర్యుండు
పూజింతు రత్యంతభక్తిఁ బుండరీకాక్షు ననంతు
భ్రాజిల్లు బుధులు మధ్యాక్కరంబు నొప్పారఁ బల్కుదురు.41

మధురాక్కరము.—

రవియు నింద్రులు మువ్వరు రాజొకండును కలసి
రవిసుధాకరలోచను రాజితాననసరోజ
రవికులేశుఁ గొలుతు రని ప్రస్తుతింతురు ధరిత్రీ
నవిరళం బగుమధురాక్కరాఖ్యచే సత్కవులు.

42

అంతరాక్కరము.—

ఇనుఁ డొకండును నింద్రు లిద్దఱు నొక్క
వనజవైరియుఁ గూడి వైభవ మొనర్ప

గనకవస్తుని గృత్తకైటభుని గొలుతు
రనుచుఁ జెప్పదు రంత రాక్కర బుధులు.

43

అల్పాక్కర. —

ఒగి నిద్దటింద్రులు నొకవిధుండు
జగతీధరుని పదాబ్జములు గొల్తు
రగణితభక్తి నం చభినుతింప
నెగడు నల్పాక్కర నియతితోడ.

44

అక్కరలయతినర్ణయము. —

విరతిచతుర్దశము మహా
క్కర కేకోనాక్షరత్రిగణ మంశరకున్
వరగణయుగయతి నల్పా
క్కర మధ్యయుసుఘరయుం ద్రిగణ శుతుల హారీ!

45

మఱి షట్పద. —

మెఱయంగ నిద్దటి
ద్దఱు సురేంద్రులు మూడు
తెఱగులఁ శశిఁగూడ నర్థంబులన్
నెఱిఁ గ్రాలఁగా వల్లు
దొఱుఁగ షట్పదరీతి
వఱుఁ జక్రిపదాబ్జవర్ణనంబు.

46

త్రిపద. —

సరవిఁ బ్రాసముకొంది సురపతుల్ నలువురు
హరియు గై కార్కులు గలియ
జరగు నిప్పగిది నొప్పఁ ద్రిపద.

47

శుచి ద్విపద. —

ఇంద్రులు మువ్వురు నినుఁ జొక్కరుండు
సాంద్రమై యొక్కొక్కచరణంబుఁ గొలువ
నలరుఁ బద్మోదరుఁ డంచు ధీరోత్త
ములు విస్తరింతురు ముదముతో ద్విపద.

48

మంజరీ (ప్రాసరహిత) ద్విపద. —

శ్రీమందిరాకారు జితదైత్యధీరుఁ
గీర్తించువోఁ బుణ్యవర్తనుం డనుచు
యతిమాఱుప్పాస మిట్లచ్చోట నిడక
సరసిజనాభాయ సముదగ్రసాహ
సాయ నమోయంచు శబ్దమొక్కటియు
రెండుపాదముల నీక్రియఁ బంచియిడక
మెలయు పాసములేనిద్విపద యై పరఁగఁ
బూజింపవలయు వాక్సుష్పమంజరుల.

49

శుచియుఁ శౌపదము. —

కలసి చతుర్దశుగణములయందు
శలిఁ ద్రిగణం బైన నగణము వొందు
నలరుగణద్వయ యతిగోవిందుఁ
బలుకఁ గృతులఁ శౌపద చెలువందు.

50

అందు విశాళమనుశౌపదము. —

అర్కనామగణ మనువుగ రెండు
దార్కొని లఘువొందఁగ నిట్లుండుఁ

దర్శింపఁగ ను వితాళము నందు
 పేర్కొనఁ దగు హరిబిరుదులపిండు.

51

రగడలు.—

క. ఆద్యంతప్రాసంబులు
 హృద్యంబుగ రెంటు రెంటు నిడి పాదము లు
 ద్యద్యతులఁ గూర్చు దగు నన
 వద్యంబగు రగడలందు వారిజనాభా!

52

అందు హయప్రచారరగడ.—

హనచతుష్టయంబు ఋతుల
 జనితయతుల జరగుఁ గృతులఁ
 జన హయప్రచారరగడ
 వినుతశాస్త్రవిధులు వొగడ.

53

అందు తురగవల్లనమసురగడ.—

శ్రీ సతీశుఁ బరమపురుషుఁ జిత్తమునదలంచువారు
 వాసవాదినిఖలదివిజవంద్యు నాశ్రయించువారు
 నిట జనింప రనఁగ నన్వయించుఁ దురగవల్లనంబు
 పటుదినేశలఘువిరామభానుమద్గణాష్టకంబు.

54

అందు విజయమంగళమను రగడ.—

శ్రీధరాయ శిష్టజననిషేవితాయ భక్తలోక
 జీవితాయ గర్వితోరుసింధురాజబంధనాయ
 గాధిపుత్రయజ్ఞవిఘ్నకరమహాసురీమహోగ్ర
 కాయశైలదళననిపుణఘనసురాధిపాయుధాయ

కేశవాయ తే నమోఽస్తు కృష్ణ పాహిపాహి యనుచుఁ
 గేలు మొగిచి మౌళి నునిచి కృష్ణుఁ బలికె ననుచు నిట్లు
 దేశభాషణములఁ జెప్ప ద్విగుణతురగవల్లనమునఁ
 దేరు విజయమంగళంబు తీయచెఱకు రసమునట్లు. 55

అందు ద్వీరదగతి యనురగడః—

శ్రీయనుతి నిజయువతిఁ జేసి యెంతయు మించి
 కాయజునిఁ దనతనయుఁ గా నెలమిఁ బాటించి
 సకలదేవతలఁ బరిజనులుగా నున్నించి
 వ్రకటగతి శ్రుతుల నుతిపాఠకులఁ గావించి
 హరి యొప్పు నన నొప్పు నవతారలఘువీరతి
 శరధిసగనలలభలనలతరలన్వీరదగతి. 56

అందు జయభద్రరగడః—

శ్రీకి నొడయం డనఁగఁ జిత్తజునిగురుఁ డనఁగ
 శేషశయనుం డనఁగఁ జెలువుగఁ జతుర్ముఖుఁడు
 నాకాకసుల నేల నముచిసూదనుపూజ
 నశఁడు దాఁ గైకొన్ననందగోపాత్మజుఁడు
 ఇతని గొల్చినఁ గాని యిహపరంబులు గలుగ
 వితరనేవల ననఁగ నెసఁగు నివ్వీభుఁ డనుచుఁ
 జతురమతు లొనరింప జయభద్రరగడలిటు
 సద్దీరదగతి రెంటుఁ బాటించులం బెంచు. 57

అందు మధురగతి యనురగడః—

శ్రీవనితాధిపుఁ జేరి భజింపుఁడు
 భావజునకుని భక్తిఁ దలంపుఁడు

అని గగనలభసలను నాల్గిటఁ గృతి
జను గజలఘువిశ్రమము మధురగతి.

58

అందు హరిగతి యనురగడ.—

శ్రీరామాకుచకుంకుముపంకము
చేఁ బాలుపగువిపులోరఃఫలకము
తారతుషారపటీరసమానో

దకవాహిని యొదవిసపదకమలము
సతిశయ మై యలవడు నేదేవుని
సనవరతోఁడారత నాహరిగతి
యితరుల కలవడ దని నృప లఘుయతి
నిభనలగగభనల నగును హరిగతి.

59

అందు వృషభగమన మనురగడ.—

శ్రీమనోహగు సంబుజోదగుఁ
జత్తజాతగురుం దలంచెద
గామితార్థవిధాయి నిర్జిత
కాళియాహిని నాశ్రయించెద
ననువుగా *భగణములు భానుస
మన్వితద్వితయములు నాలుగు
ననిమిషాధిపలఘుయతినిడఁగ
నలరువృషభగమనము మేలగు.

60

అందు హరిణగతి యనురగడ.—

శ్రీనివాసు భజంతు నే నని
పూని కుజనులపొంత పోరని

* భవనల. హాశాంతరము.

భానుయుతనలభసగగంబుల
 లోననిరుదోలుననగంబుల
 నిరవుగా నిరుచూఱులఘువుల
 నెల్లవారును నొగి గణింపఁగ
 విరతులనుగావింపనిమ్ముల
 హరిణగతిచెలువగుజగమ్ముల.

61

మఱియు చ్చాటుప్రబంధలక్షణము.—

సీ. ఒకపద్య మైనము క్తకము రెండును మూఁడు
 ద్వికమును ద్రికము నై విస్తరిల్లుఁ
 బంచరత్నము లైదు పఁగ నెన్నిది గజా
 వళికి నామావళి ద్వాదశంబు
 నెన్నఁగ నిరువదియేడు తారావళి
 యెనయు ముప్పదిరెండు నేఁబదియును
 నూఱునూఱెఱుబది సుతికెక్కి ద్వాత్రింశ
 దభిధాన పంచాశ దాఖ్యనాఁగ

గీ. వెలయు శతక మన వెండి యష్టోత్తిర
 శతక మనఁగ నిల్లు సకలసుకవి
 సమ్మతిముగ నెగడఁ జాటుప్రబంధము
 లభిమతార్థరచన నబ్జనాభ.

62

మఱియు ఉదాహరణలక్షణము.—

సీ. భాసిల్లు సప్తవి భక్తులందుఁచుమఱి
 సంబోధనంబున సరివిఁగాఁగఁ

బ్రభునామయుతముగాఁ బద్య మొక్కటియును
 దగఁ జెప్పి రగడభేదంబులందుఁ
 గళికలు ప్రత్యేకదళము లెన్నిది చేసి
 తత్పరార్థముల నుత్కలిక లనఁగ
 నేకసమాన మై యేషుదళంబులు
 తుదవిభక్త్యర్థంబు దోఁపఁబలుక

గీ. డాని కెనగాఁగఁ జిక్కినదళ మమర్చి
 ఘణితు లొడఁగూర్చి సార్వవిభక్తికముగఁ
 గట్టి కడపటిపద్య మొక్కటి రచింప
 నది యుదాహరణం బగు నబ్జనాభ!

సీ. ప్రథమవిభక్తికిఁ బరఁగు విరావళి
 మఱి ద్వితీయకుఁ గీర్తిమతి దలంప
 సుభగాభిధాన మచ్చుగఁ దృతీయకుఁ జతు
 ర్థికి భోగమాలిని దృఢముగాఁగ
 ఖీతిఁ బంచమికిఁ గళావతి కాంతినుతి వస్తి
 కమరు నుదాత్త సప్తమికిఁ గమల
 సంబోధనమునకు జయవతి యీగతిఁ
 దగు విభక్త్యనిజేవతాచయంబు

గీ. నెలమి నయ్యైవిభక్తుల నెనఁగఁ జెప్ప
 గావ్యములను సంతోషించి కరుణతోడ
 నాత్మనామాభిరూపఫలాభివృద్ధి
 భర్తలకుఁ గర్తలకుఁ జేయుఁ బద్మనాభ!

శ్లోకాశ్వాసము.

వట్పత్రిత్యయంబులు.—

క. క్రమమునఁ బ్రస్తారము న
 వ్రము నుద్దిష్టమును వృత్తసంఖ్యయు మఱి పెం
 వమరు లగక్రియయును న
 ధ్వము లన వట్పత్రిత్యయములు దనరు ముకుందా! 65

క. చాలుగ సర్వగురువు లిడి
 లాలితముగ గురువుక్రింద లఘువును వలవ
 ల్లోలి సమంబులు డాపలి
 వ్రాలకు గురువులను నిలుపఁ బ్రస్తారమగున్. 66

నష్టలభి.—

క. సరు లర్థించినచోటుల
 నరయఁగ లఘువులను బేసులం దొక టిడి చె
 చెర నర్థించిన చోట్లన్
 గురువుల నిడి నష్టలభి కుంజరవరదా! 67

ఉద్దిష్టము.—

క. ఒక్కటిమొదలుగ నినుమ
 ల్లొక్కినచో లఘుయుతంబు లిన్నియుఁ బ్రోక్షై.
 యొక్కటి కలియఁగఁదోచును;
 గ్రక్కున నుద్దిష్ట మిక్షుకార్తుకజనకా! 68

వృత్తసంఖ్య.—

క. చేగొని ఛందోవర్ణము
 లేకాదిద్విగుణితముగ నిడి కడులెక్కం

బ్రాకటముగ రెట్టించిన

శ్రీకరముగ వృత్తసంఖ్య శ్రీనరసింహా!

69

అగక్రియ.—

క. ఒక్కటి గలసిన ఛందపు

ఒక్కరముల దొంతి యిడి యుపాంతములతుదన్

జక్కంగ నొక్కొక్కటిలోఁ

గ్రక్కున నొడఁగూర్చ నగు లగక్రియ కృష్ణా!

70

గణలగక్రియాంకమగుచక్రము.—

క. తొలుత ప్రతి సర్వగురువగు

లని నేకద్విత్రికాదిలఘుయుతవృత్తం

బులు పరప్రతు లగుఁ జక్రా

కలితము లొనెలవు లగు లగక్రియఁ గృష్ణా!

71

సగణలగక్రియాంక మగుచక్రము.—

చ. సగణల గక్రియాంక మగుచక్రమునం దొకఁ డాదిగాఁగఁ ద

ద్విగుణము లడ్డవీధి నొదవింపఁగ వామగృహాంకసంఖ్యతో

నొగిఁదరువాతియిండ్లప్రతులొందనధోఽంకములన్ సమాధికం

బగు ప్రతిమానుచుంగడమకాలప్రతుల్ దొరలించినిల్పఁగాన్.

గీ. ఇందు సమనుగునది తొల్తయిండ్ల వ్రాయఁ

బడినసంఖ్యతో నమమైనఁ బ్రతికిఁ జేరు

నధిక మగునది వృత్తసంఖ్యాధికంబు

వ్రాయ రివి రెండుప్రతులచక్రములయందు.

73

వ. సుప్రతిష్ఠకు లగక్రియాచక్రోద్ధారం బెట్టిదనిన.

74

చ. మునుగలయెండురెండునిటమూఁడుగమూఁడునురెండునై ద్దునై
దును నట నాల్గు తొమ్మిదగుఁ దొమ్మిది నెన్నిదియుంబదేడుగా
ననువగు పంక్తి రెండుమొదలైనవి నాల్గిట నాలుగాదిగా
నెనిమిదియుం దదాదికము లెల్లఁ బదాఱిటఁ గూడగానగున్.

అగక్రియాచక్రము అధ్యప్రక్రియ. —

క. తిరముగ ఛందోఽక్షరములు

నురుతరముగ వృత్తసంఖ్యయును ద్విగుణము లై

పారి నొక్కొక్కఁడు తొలఁగఁగఁ

బరిశిష్టాంగుళము లధ్వభాగ ముపేంద్రా!

76

సమవృత్తంబుల వెఱును. —

క. కడపటివృత్తంబులయిను

మడి లోపలఁ బ్రథమవృత్తమండలిఁ దీర్పన్

వడినిష్టచ్ఛందంబులఁ

బొడమిసవృత్తముల వెఱును పొలువగుఁ గృష్ణా!

77

మఱియు ఛందోవృత్తముల వెఱును. —

చ. బగిఁ బదుమూఁడుకోటులును నొప్పుగ నల్వదిరెండులక్షులున్

దగఁ బదుమూఁడువేలు నుచితంబుగ నవ్వల నేడునూటిపై

నగఱిశవైభవా యిరువదాఱు గదా సమవృత్తభేదముల్

ప్రగుణితలక్షణస్ఫురణఁ బంచినఛందము లిర్వదాఱిటన్. 78

గద్యము. ఇహి శ్రీవాణీచరణప్రసాదలబ్ధవాగ్విభవ తిక్కనామాత్య

తనుసంభవ సుకవిజనవిధేయ యనంతనామధేయ ప్రణీతం బైన

ఛందోదర్పణంబునందు జాతిలక్షణలక్షితంబు లగుకందంబు

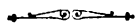
లును, మాత్రా లక్షణయు క్తంబు లగుగీతులును సీసంబులు
 నుత్సాహము దరువోజయు నక్కరయు షట్పదయుఁ ద్రిపద
 యు ద్విపదయు మంజరియుఁ కౌపదయు రగడలును జాటు
 కావ్యప్రమాణంబులును, ఉదాహరణంబులును, షట్ప్రత్య
 యంబులును, సప్తమప్రత్యయం బైనసమవృత్తముల వెఱును
 తెఱుగు నన్నది తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీరామాయనము.

చందోదర్పణము

చతుర్థాశ్వాసము.

దోషాధికారము.

ధర తనురుచివిజితప

యోధర యనవరత ఘోష యోషిత్పరిపీ

తాధర తల్పీకృతవసు

ధాధర రిపుధయద ఘనగదాధర కృష్ణా! 1

క. జగమున దోషవివ్జిత

ముగఁ జెప్పఁగవలయుఁ గావ్యములు సత్కవు ల

ట్లగుటఁ దశదోషస్తులు

తగఁ జెప్పెదఁ బూర్వకవిమతంబుగఁ గృష్ణా! 2

దశదోషములు.

గీ. పదియుఁ గీడుఘదోయతిభంగములు వి

సంధికము పునరుక్తి సంశయ మపక్ర

మంబు వ్యర్థ మసార్థము మఱి విరూపి

తాపశబ్దవిరోధంబు లనఁగఁ గృష్ణ! 3

1. ఛందోభంగము.—

క. ఛందోభంగం బగు గురు

వొండెడునెడ లఘువుగాఁ బ్రయోగించుట గో

వింద యనిపలుకుచోట ము

కుంద యనుచుఁ బలుక నిట్లు కుంజరవరదా!

2. యతిభంగము.—

గీ. విమలకమలనేత్ర విశ్వలోకస్తోత్ర

విమలదైత్యకులవినాశ యనుచు

వలయుచోట లేక వడి యొండుచో నుండఁ

బలికిరే నది యతిభంగ ముండు.

3. విసంధికము.—

గీ. అమృతఉదధిశయన అమరఈశానుజ

అబ్జమందిరాస్య అబ్జమిత్ర

అనుచు నిట్లు సంధి నెనఁతునిశబ్దముల్

దొరయుటయ విసంధిదోష ముండు.

4. పునరుక్తికము.—

గీ. తొలుతఁ దా నెద్దియైనను బలికి మఱియు

నదియ పలికినఁ బునరుక్తి యుండు బుధులు

శబ్దపునరుక్తి పూర్వోక్తశబ్దమైన

నర్థపునరుక్తి యేకార్థ మైనఁ గృష్ణ!

గీ. శబ్దపునరుక్తి యగుఁ గాంతిచంద్రుఁ డని న

చింప మఱి క్షీర్తిచందురుఁ డనుచుఁ బలుక

నర్థపునరుక్తి యగుఁ గాంతి నమృతకీరణుఁ
డని యశోమృగాంకుం డన నజ్జనాభ!

8

క. పునరుక్తిదోష మొందదు

దనరుపదావృత్తి నభిమతంబున వీపున్
జనువినుతాభీక్ష్యంబునఁ
బానరు క్రియాసమభిహారముననం ద్రుహారీ!

9.

సీ. ఈవెన్నముచ్చు దా నిల్లిల్లు దప్పక
చొచ్చుఁ బొమ్మన వీపు సాంపుమిగులు
ఇటువచ్చివచ్చి నీవేల నిల్చితి కృష్ణ
యనిన నాభీక్ష్యంబు సౌనరియుండు
ఇన్నిమ్ముశౌరికి నిన్దుపం డనఁ గ్రియా
సమభిహారంబు ప్రశంస కెక్కు
నీచక్కగనమును నీమంచితనమును
ప్రీతిఁ గన్గొని ధాత్రి వేఁత లైరి

గీ. దండకావనంబుతాపను లనఁ బదా

వృత్తి యుల్లసిల్లు విమలకృతుల
భూరిపుణ్యశీల పునరుక్తిలాలన
ప్రకటపుణ్యశోభ పద్మనాభ!

10

క. సంశయము. —

కడఁగి వానిఁ గదియఁగాఁ గదా నేఁడు నీ
కింతనట్టుగలిగె నిందువదన
ఊరకున్నఁ గలదొక్కో యని సంశయా
ర్థముగఁ బలుక సంశయము ముకుంద!

1

6. ఆపక్రమము. —

క. పదమున నాభికమలమున

హృదయమునఁ బయోజభవ రతీశ్వరదివిష

న్నమ లుడయించెం గమలా

స్పదునకు నను వ్యుత్క్రమం బవక్రమ మయ్యెన్.

12

7. వ్యర్థము. —

క. మును దాఁ బలికినమాటకు

ననుగుణములు గాక వ్యర్థ మగుమాటలతోఁ

జెనఁచిన నది వ్యర్థింబనఁ

జనువోషం బనిరి కావ్యచరితులు కృష్ణా!

13

గీ. త్యాగి వగుదు నీవు తారంబు వెట్టవు

చేరి నిన్ను నగరు వారు పెద్ద

యింక గీతి భ్రాంతియే యని యొరుఁ బల్క

వ్యర్థదోష మండ్రు వనజనాభ!

14

గీ. ప్రేమ మెఱిఁగి వాఁడు బిగియుచు నున్నాఁడు

వాని గననియెల్ల వాఁడు నాకుఁ

గూర్పఁ దెఱఁగు లేదొకో నాఁగ విరహిణి

యందు నిల్లు వ్యర్థ మమరుఁ గృష్ణ!

15

8. ఆఘాతము. —

క. కరిచర్తము గై రికశిల

సురగిరి యని సముదయార్థశూన్యపదంబుల్

బెరసిన నపార్థ మగు నది

జరగు మదోన్నత బాలచరితలఁ గృష్ణా!

16

శ్రీ ఆపశబ్దము.—

గీ. కనుఁగొనంగ నాదికవులకావ్యంబుల

లలిత మైనలక్ష్యలక్షణములు

రూఢిగానిపెరివిరోధోక్తు లపశబ్ద

సంజ్ఞకంబు లండ్లు జగతిఁ గృష్ణా!

17

వ. అవి యెయ్యవియనినం గుసంధి, దుస్సంధి, చుట్టుంబ్రావ, వైరి

వర్గంబు, కాకుదోషంబు, కుఱుచకాకు, తెనుంగునకుఁ జొఱని

సంస్కృతక్రియలం బెఱయుదుష్ప్రయోగంబులు. మఱియు

నిట్టిగ్రామ్యంబు తెన్నిగల వన్నియు నపశబ్దంబులు వాని వివ

రించెద.

18

కుసంధి.—

క. మొదల నికారమువై న

చ్చొదవి యకారముగ దీనియొడయం డిది యె

ట్లొదవె ననక దీనొడయం

డిదెట్లొదవె ననఁ గుసంధు లినశశినయనా!

19

దుస్సంధి.—

క. షీతి స్వరసంధి నకారం

బతిశయముగ నతఁడు నతఁడు ననుచో నతఁడు

న్నతఁడు నని యూఁది పలికిన

నతతము దుస్సంధి యండ్లు సత్కవులు హారీ!

20

చుట్టుల్రావ.—

క. మొద లాఱు వడ్డి మూఁ డనఁ

గదియింపక యెత్తి కట్టి కరమున నగువాఁ

డిడె వచ్చెడి నన నెగ్గె

యెదవిన యీచుట్టుఁ బ్రావ యొల్లరు కృష్ణా! 21

శై రివర్ణము:—

గీ. తుదలు తెలుఁగుఁ జేసి యదికి పుష్పపువిల్లు

పరఁగ భూరుహంపుఁబండ్లు నాక

పుష్పవిల్లు నాఁగ భూరుహపండ్లు నా

వై రివర్ణ మండ్రు వనజనాభ! 22

గీ. మొదలితెలుఁగుపై సంస్కృతపద మొకండు

జరగ లొకరూఢిని సమాసంబు చొఱదు

పూని ముజ్జగంబులు ననఁ బోలుఁ గాని

యాతఁడు ముజ్జగద్వందితుఁ డనఁగఁ జనదు. 23

కాకుదోషము:—

క. పోలువుగఁ బొగాడదండలు

లలన ముడిచినన్ మాకార లాంఛనుఁ డొండెన్

జుమునఁ జెఱాకువి ల్లన

నల నిడుదలఁ గాకు దోషమండు) ముకుందా! 24

కుఱుచకాకు.—

క. ఎలుఁగుపడ నీవు చెవుమా

యెలిక వనుచు నసపడితిమి యెమి నివు నయెడ

చలుఁజలు ననునిడుపులు గుఱు

చలు నేసినఁ గుఱుచకాకు చను నిది కృష్ణా! 25

దుష్ప్రయోగము:—

క. సత్వము సన్మపస్య పదం

గత్వా యాతఁడు నిహత్య కంటకుల సభ

భూత్వా మెలఁగెడు నన్నఁ గ

విత్సవిదులు దుష్ప్రయోగవిధ మండ్రు వారీ! 28

వ. సంస్కృతవిభక్తు లయ్యును దెనుఁగునకుఁ జెల్లు నుప్రయోగం
బెట్టిదనిన:—

క. నిక్క మగు సుప్రయోగము

ధిక్కృతదురితాయ భగవతేఽస్తు నమో యం

చక్కడ నీకును నమరులు

మ్రొక్కుదు రని తిజ్ఞుబంతములఁ గూర్చ వారీ! 28

విరోధములు:—

క. సమయవిరోధమును నా

గమలోకవిరుద్ధములును గాలవిరోధ

క్రమము కళాదేశవిరో

ధములును జొరకుంఁజఁ జెప్పఁదగుఁ గృతుల వారీ! 29

సమయవిరోధము:—

క. సందులఁ గుండలముల్ గుడి

నందిని శివలింగమున్మునొసల భూతియుఁ బెం

పొందఁగ నొకదటిచేసి మ

రుం దెగఁడెడు నన సమయవిరోధము కృష్ణా! 30

అగమవిరోధము:—

క. ఎక్కడిధర్మము హింసయ

నిక్క మనుచు వృత్తవధకు నిర్జరపతియుం

ద్రొక్కె దయపేర్చి ననవుడు

నక్కడ నాగమవిరోధ మండ్రు ముకుందా ! 31

కళావిరోధము:—

క. తాళము పట్టక చదువున్
 బోలఁగఁ బుస్తకము చేత ముట్టక పాడున్
 మే లితనిజాణతన మన
 నోలి నిది కళావిరోధ ముదఱివిహారా!

32

దేశవిరోధము:—

క. బహుకూపతటాకోదక
 మహితము మరు దేశ మని సమర్థించిన ని
 మ్మహి నది దేశ విరోధా
 వహ మండు కవీంద్రు లమృత వారిధిశయనా!

33

క. ఇట్టివి దశదోషము లనఁ
 బట్టగుఁ గృతులందు నివియ భాసురముగఁ జే
 వట్టదురు ధీరు లొక్కొక
 పట్టన డెందము లలరఁ బల్కినఁ గృష్ణా!

34

క. పదిదోషంబులఁ దెలిపెడు
 నదనఁ బ్రయోగించినట్టి యవయోగములం
 దొదవపు దోషంబులు నీ
 సదమలనామములఁ గూడఁ జలువుటఁ గృష్ణా!

35

క. 'క్రమమున నిటుచెప్పినదో
 షములం దత్యుత్కటము విసంధిక మని రా
 దిమునులు తస్పరిహారా
 ర్థము సంధి సమాసములు దిరంబుగఁ జేర్చున్.

36

క. సంధిఁ దెలిపెనుచో సూత్రసమ్మతముగఁ
దొలుతఁ బలికి చూపెనువర్ణముల విసంధి
నాటుకొనదు శ్లిష్టోచ్చారణంబుఁజేసి
చూపునదియ నిశ్చయసంధిసూచకంబు.

37

వట్నంధులు.—

గీ. పరఁగుఁ దుక్సంధి స్వరసంధి ప్రకృతిభావ
సంధి వ్యంజనసంధి విసర్గసంధి
స్వాదిసంధి నా వట్నంధు లందులోనఁ
ప్రకృతిసంధి యన్నది యాంధ్రభాషఁ నొటదు.

38

కుక్సంధి.—

క. పదమధ్యదీర్ఘలఘువుల్లు
పదాంతలఘువులు శ్లోకారపరమై యూఁదుఁ
మది మ్లేచ్ఛుఁడు తుచ్ఛం డనఁ
ద్రిదశ చ్ఛత్ర మన నీగతిని దుక్సంధిన్.

39

గీ. లలిఁ బదాంతదీర్ఘము వికల్పంబు నొందుఁ
బుత్తికాచ్ఛత్ర మార్షజాఘత్ర మనఁగ
నటఁ బదాంతదీర్ఘం బయ్యు నాబ్జ్రియుక్తి
నిత్య మాచ్ఛాదనం బని నెఱయ నూఁదు.

40

స్వరసంధి.—

క. ధర ల్లఱులు సవర్ణము
పర మగుచో దీర్ఘ మగు సువర్ణాద్రి యనఁ
శరధీంద్రుఁ డన బహూదక
సరసి యనఁ బితృణాములు వెనం దీర్పు మనన్.

41

- క. చెచ్చెర ఇణ్ణములు మూఁటికి
 నచ్చు పరం బైన యవర లాదేశ మగుఁ
 మెచ్చుగ దధ్యన్నం బనఁ
 బెచ్చుగ మృద్యన్న మనఁగఁ బిశ్చర్క మనన్. 42
- క. తగునేలన మన నయనం
 బగు బోలన మనఁగఁ బవన మగు నైలక నా
 నగు నాయక పౌలకయన
 నగుఁ బావక ఏజివాప్తి నయవాయూవల్. 43
- గీ. సరవి నీనాల్గుపదమధ్యసంఘులందు
 నప్రసిద్ధ మేకారాంత మైత్వమునకు
 నోత్వమునకు నాత్వమునకు నొగిఁ బదాంత
 సంధి నగు విశేషంబు లేచంద మనిన. 44
- క. గోశబ్దముపై నవజా
 దేశమున గవాక్ష మనఁగ దీపించు నవా
 దేశము ద్యోశబ్దముపై
 నాశక్రుఁడు ద్యావధీశుఁ డన సత్సంధిన్. 45
- క. రైశిఖరాచ్చున కాయా
 దేశం బగునంధి రాయధీశ్వరుఁ డనఁగా
 గ్లైశిఖరాచ్చున కావా
 దేశం బగునంధిగ్లావుదీర్ణ యనంగన్. 46
- క. మొదలియకారము నిణ్ణములు
 పొడవిన నేత్వమును నోత్వమును రేఫయుఁ బెం

పొదవు నురేంద్రుఁ డనఁగ నీ

ఁదోత్కరం బనఁగ నంధి బ్రహ్మర్షు లనన్.

47

గీ. ఇత్వ ముత్వ మోత్వ మైత్వ మాత్వం బైదు

నాది యై ఋకారము పరమైనచోట

మహితకవ్యుద్ధి మన్వృద్ధి మఱిద్యవృద్ధి

యద్ధి రాయుద్ధి క్షౌవృద్ధి యనఁగఁ బరఁగు.

48

క. వశగతి ఋణాపద మధికవు

దళఁ బ్రవసనకంబళార్థదశవత్సశరా

ఖ్యశిఖరిసంఖ్యపదంబులు

రశిరస్కాకార మొంది ప్రాస్తాదు లగున్.

49

క. ఐలగునేఐ లోబౌ

తొలగు నాద్యంతమునకు నఖిలై కవిభుం

డాలలితై శ్వర్యుఁడు న

త్యాలాపౌదనుఁడు భవమహాషధ మనఁగన్.

50

గీ. అత్వమున కోతు యోషమంత్యమునఁ గదియఁ

గలుగు నోత్వోత్వయుక్త వికల్పసాధి

ఆడఁ జెందె ఘనోతు వల్పాతు వనఁగ

నాఁగె బింబోష్ఠి నొక్కబింబాష్ఠి యనఁగ.

51

అబ్బ్రయోగచతుష్టయము.—

క. అందముగ నీవదర్థము

నం బాతుద నుత్వ మీత్వ మై యోష్ట మగుఁ

జెంది క్రి, యాయోగము తుద

యందలియత్వ మది యాత్వ మాలిన మనఁగన్.

52

- క. ఇల మర్యాదాదులయం
దలియత్వం బాత్వ మై పొదలు నా ద్రి యనన్
లలి నభివిధ్యామలయం
దలియత్వము నాత్వమై పొదలునా ద్రి యనన్. 53
- గీ. ఈషదర్థ మనఁగ నించుక యగుఁ గ్రియా
యోగ మనఁగ సత్క్రియోపయుక్తి
యంతదాఁక యనుట యై చను మర్యాద
యదియు ననుట యర్థ మభివిధికిని. 54
- క. ఈనాల్గిట నుపసర్గయ
కానఁ గలిగె సంఘి యట్లుగావు ప్రకృతిభా
వానుగతాకారము లవి
జానుగఁ దెలుఁగునకుఁ జొఱపు సంఘుల నెలమిన్. 55
- క. స్రతిషేధాకారోత్తర
గతశబ్దాద్యచ్చు లవి సకారము లగునా
శ్రితులకుఁ బంకజనేత్రుఁ డ
నతిదూరుం డనఁగ నతఁ డనాద్యంత్రుఁ డనన్. 56

వ్యంజనసంధి :—

- క. పొడవగు దిగిభ మజంతము
వడంగములు జగదరిష్టశాంతి సుబంతం
బడరె ననఁ దృతీయము లల
వడు వర్గవ్యంజనములపై సత్సంఘిన్. 57
- గీ. వడ్పతుధర్మభూషిత తరుమండలక్తి
నిర్మలాబృద్ధదీర్ఘ క నిజవిశిష్ట

- వాగ్మజుత్వంబు భవదృషిత్వమున కమరే
నాఁగ ఋత్వవర్గ వ్యంజనముల సంసి. 58
- గీ. ఆజిజాణనముల పొల్లు లచ్చు లంట
స్వస్వీహాపంబ యగు ఋత్వసంసి నైన
నడఁగు గుడి హలంతము నాఁ దిజంతమన ని
కోయణచి నా నన్మజువనఁ గూడుఁ గాన. 59
- క. పన్నుగ మకారహల్లగు
సున్న మకార మగు నచ్చు సోఁక సమగ్రం
బన్న మన ఋకారం బౌ
సన్నమ్ముగ మృత్వ మగు రససమృద్ధి యానన్. 60
- క. తమతమవర్ణంబుల ద్వి
త్వము లగుఁ దత్తరుణి తత్తదర్థము తద్దా
నము తద్ధనంబు తన్నయ
నము నా నిటు వర్ణములఁ దనరు వ్యంజనముల్. 61
- సీ. వర్గహల్లులచేరువను హకారము చతు
 ఠాక్షరం బై సంధి నడఁగు నొండె
ముండవ వ్రాలతోఁ బోడిగ దీపింప
 స్రగ్ధార మనఁగ నజ్ఞులు లనఁగ
షడ్ధలంబులునాఁగ సకలజగద్ధిత
 ప్రౌఢిమనాఁగకుబ్ధస్తు లనఁగ
నవియ స్రగ్ హారంబు లనఁగ నజ్ హల్లు ల
 నంగ షక్ హాలములు నా జగద్ హి
తానువ ర్తను లనఁ గకుబ్ హస్తు లనఁగ
శపరమైన వాక్ శాంతి వాక్పాంతి యట్ల

చపటహల్లులు మూటను జను విభాష
ఛత్వమగుఁ దకారమునఁ దచ్చాఖయనఁగ.

62.

గీ. లలిని దద్యవ్యంజనంబుపై లత్వమునకు
ద్విగతి తల్లీల యనఁగఁ దద్దీల యనఁగ
నంచితసకార మడఁగును నడఁగకుండు
నుత్థితం బుత్ స్థితం బన నుండుఁ గాన.

63

క. అనునాసికవర్గవ్యం

జనముల నిజరూప మొండె జరగుఁ దృతీయం
బునఁ బ్రాజ్ఞుఖంబు షాగ్నుఖి
మన వాణ్ణియగుంబు వాగ్నియమ మనుచోటన్.

64

గీ. కచటతపహల్లు పంచవర్గద్వివర్ణ
నలనిజాకృతి మూడియక్షిరయుగముల
యరిలవలఁ దృతీయంబు వాక్తరుణివాక్ష్
రంబు లనఁగ దృద్ధీప్తి దృగ్రావత మనఁగ.

65

గీ. కపల స్రఫమయుగ్గసకారగతులఁ దాన
అపరయుగయరిలవత్పతీయంబు తత్కృ
తంబు తత్పుత్రి తస్మతి తద్గతియు జ
గద్గురుఁడు సద్యశము నాఁ దకారహల్లు.

66

గీ. తచ్చమత్కృతి తచ్చాయ తజ్జలంబు
తజ్జమము తట్టణాంకృతి తట్టకార
ఘనతత్కడోల తడ్గక్క యనఁగ రెండు
వర్గములు ద్విత్యమొందుఁ దద్యవ్యంజనమున.

67

విసర్గసంధి.—

క. కపముఖయుగ్గములు విన

ర్గవయిం బొడనూపి నిర్వికార మగు మనః

కపట మనఃఖేదము లనఁ

దపఃఫలం బనఁ దపఃప్రతాపం బనఁగన్.

68

గ. కపల మొదలిరెం డ్లగు దుర్నిరుపరిసంధి
 వత్సవ మగు దుష్పదంబు నిష్ఫల మనంగ
 జరగు దుష్కర్తృ మనఁగ నిష్కర్తృ మనఁగఁ
 జెల్లు దుష్ప్రీత మనఁగ నిష్ప్రీత మనఁగ.

69

క. పాలువు కచటతాదియుగం

బుల శషస లెనయ నిసర్గచౌందు ననఁ వా

శ్చలనము ఛందస్టీకలు

లలితయశస్థితి చిధశ్చలంబు లనంగన్.

70

క. అలరు నికారాదిపిస

ర్గలపై వర్గాపరాక్షరద్వయగణముల్

యూహవలు గదియ రేఫల్

గలియు హవిర్బుజనసర్బలంబు లనంగన్.

71

క. మొదలివిసర్గలమీఁదఁ

బాదలిసశషస లవి యూఁదు భూగీయశస్సం

పద యనఁ గాసునునష్ట

ట్పదము లనఁగ నధిక మగు తపశ్శక్తి యనన్.

72

గీ. అవ్యయాంతనిసర్గవర్గాక్షరముల

రెంట ణనమయలనహృశేఫ రేఫ

గాక వెఱవర్ణములఁ గారకంబుపట్లఁ

గదియు స్వర్గజం బనఁగ స్వఃకాంత యనఁగ.

73

- క. ప్రకటవిసర్గాదిస్వర
మకారమునఁ గలసి యోత్వ మగు సంఘెఁ దపోఁ
ధికుఁ డన విసర్గ చెడి వా
క్షప్రికార మాప్రభృతిఁ గదిసి రజజ్జ ప్తి యగున్. 74
- క. కలితేకారాదివిస
ర్గలు స్వరములమీఁదఁ గదియఁగా రేఫలు సం
ధిలు నర్చిరగ్ర మనఁగా
నలవడు మఱి చక్షురిం ద్రియం బనఁగ మహిన్. 75
- గీ. వర్ణములఁ దృతీయచతుర్థవర్ణములును
ణనులును యరలహవలు నొనరఁ గలయ
వామపదవిసర్గాంతవస్థ మోత్వ
మగు రజోగుణమన మనోహర మనంగ. 76
- క. వెలయ నివర్ణాదివిస
ర్గఃమీఁదను రేఫ గదియఁగా దీర్ఘము వ
త్రిలు నర్చరాజి యనఁగ
నలిఁ జక్షూరాగ మనఁ దనర్చును సంధిన్. 77
- క. ధర నవ్యయఘవిస్కంకుఁ
బరమున నచ్యున్నఁ గుఱుచపై రేఫ యగున్.
పరరేఫ గదియ దీర్ఘ
స్వర మగు స్వరధీశుఁ డనఁగ స్వారాజ్య మనన్. 78
- గీ. ప్రథమ శబ్దాంతదీర్ఘవర్ణములమీఁద
జతనమైనరేఫాంతవిసర్గ యుండి

రేఫయగుఁ దుని నచ్చున్న రేఫయన్నఁ
గ్రాఁగు వారాకరింబు వాగాళి యనఁగ.

79

క. అత్యంతవిసర్గ యుడుగు
నిత్యాదుల రత్వముం గు ఋత్వము తుదరా
నత్వము తపఋద్ధి యనఁగ
సత్వయుతా నిఋతియనఁ బ్రశస్తం బగుటన్.

80

క. తల మగు రేఫాంతవిస
ర్గలమీఁద ఋవర్ధ మొనరఁగా సంధి విస
ర్గ లుడిగి రేఫయు ఋత్వము
గలియుఁ బుఁర్ణఋతు నమేశ కమలాక్షి యనన్.

81

గీ. స్వాదిసంధిలోపలివిసర్గాంతవర్ధ
సంధు లెన్ని యన్నియును విసర్గసంధి
యందె కలిసివచ్చుటఁ జేసి స్వాదిసంధి
వేఱ యొనరింపఁబడిదు వివేకరూఢ.

82

వ. మఱియు నొక్కవిశేషసంధి.

83

క. ఉపరిని హల్సంయుతమై
నపు డూఁదును స్వరసమన్వి తాక్షర మగునే
నపు డూఁద దాదివర్ణము
ప్రసాద్యయమ్ము సరికృతంబు పరికృప్తి యనన్.

84

మఱి సమాసంబులు:—

క. లలితస్వింద్వబహువ్రీ
హులు తత్పురుషము నలుక్కు నుద్యద్విగువుక

- నలిఁ గర్కఘారయము ని
 ర్కలావ్యయీభావమును సమాసము లరయఁ. 85
- వ. ఆందుఁ బూర్వపదార్థప్రధానం బవ్యయీభావంబు నుత్తర
 పదార్థప్రధానంబు తత్పురుషంబు నుభయపదార్థప్రధానంబు
 ద్వంద్వంబు నన్యపదార్థప్రధానంబు బహువ్రీహియు నగు
 నందుఁ ద్వంద్వంబు. 86
- క. పెక్కెనను రెండైనను
 జొక్కపుశబ్దములు గదియిచో ద్వంద్వ మగుఁ
 మ్రొక్కెద బలకృష్ణల కన
 నక్కిటికమతాదు లుర్వి కాధార మనన్. 87
- గీ. వ్యస్తపద మయ్యెనేని సమస్తమైన
 ద్వంద్వమున కంత్య పదము ఛందము విభక్తి
 అంబువులు గోవు గ్విజుఁడు శుద్ధాత్తు లనఁగ
 నంబుగోద్విజుల్ శుద్ధాత్తు లనఁగ నిట్లు. 88
- గీ. నేయవలయు మాతాపిశ్యనేవ యనఁగ
 మహితరుచులు సూర్యాచంద్రమఘ లనఁగ
 నాదిమునులు మిత్రావరుణాఖ్యు లనఁగ
 ద్వంద్వమున సందీర్ఘము ల్వచ్చు నిట్లు. 89
- క. అల సంస్కృతమునఁ బోలెన్
 వల దల్పాచ్చునకు నిచట ద్వంద్వపునియతుల్
 తెలుఁగు లనుగ్రహనిగ్రహ
 ములు నాఁగను బుణ్యాపాపములు నాఁ జనుటన్ 90

బహువ్రీహి.—

క. ఏవస్తు వెవ్వనికిఁ గల

దావస్తువుకలిమి యతని కలవడఁ బలుకం

గావలయు బహువ్రీహి శి

రోవిలసద్భర్తా బర్హా గూఢవివేకా !

91

తత్పురుషుః—

గీ. ప్రథమపదమున కెద్ది విభక్తి దాని

చే విశేషింపఁబడినది యావిభక్తి

సంజ్ఞఁ బరఁగును తత్పురుషంబు కృతుల

నదియు నక్షోపూర్వసహిత మెన్ని డవిధములు.

92

క. తగఁ బ్రథమాతత్పురుషం

బగుఁగాయముయొక్కపూర్వమపరము దెల్లం

బుగఁ బూర్వకాయ మనఁగా

నగణితముగ నపరకాయ మనఁగా వగునన్.

93

క. కమలాశ్రీతుండు ధనకృ

త్యము కుండలకాంచనంబు ధామాగతుఁ డ

ర్యమసుతుఁ డుపరిస్థితచి

త్ర మన ద్వితీయాదు లాఱు తత్పురుషంబుల్

94

క. క్షీతి నక్షోతత్పురుషం బగుఁ

బ్రతిషేధనకారమునకుఁ బ్రతియై మొదలన్

వితతాకారము చొప్పడి

యతఁ డబ్రాహ్మణుఁ డనంగ నవృషలి యనఁగన్.

95

క. ద్విగు వగు సంఖ్యాపూర్వక

మగుచు సమానాధికరణ మగుచుఁ బ్రసిద్ధం

బుగఁ గర్తృధారయాహ్వాయ

మగుఁ దత్పురుషంబ యీక్రియఁ భిన్నగతిన్.

96

క. ఏయది సంఖ్యాపూర్వక

మై యలవడఁ బలుక ద్విగుసమాసం బది దా

నీయదుపతిక్తి ర్తిం దెలు

పాయఁ ద్రిలోకి యన నీసమాహారోక్తిన్.

97

కర్తృధారయః. —

క. ఏమిటి కెయ్యది గుణమై

తామెఱయుచు నుండు నది మొదల నిడి పలుకఁ

భూమి నది కర్తృధారయ

మా మధురోదకము మేచకాభ్రం బనఁగన్.

98

క. అందముగఁ గర్తృధారయ

మందు మహాత్మునకు ననురు నభియోగము గో

విందుఁడు మహాత్ముఁ డనఁ జే

యందు ఫలితకల్పిత మహాలక్ష్మీ యనన్.

99

అలక్ష్మమాసః. —

క. ఏక్రియ యెవ్వనికిం దగు

నాక్రియఁ దేరఁ బదమధ్యమందు విభక్తి

ప్రక్రియఁ గూర్చి నలు తుగు

నీక్రియ ఫేచరవనాచ రేశ్వరు లనఁగన్.

100

అస్య యీ భావసమాసము. —

క. ఎక్కడ నెయ్యవి లే వవి

యక్కడ లే వనిన నవ్యయీభావము దా
నెక్కొను నిర్తక్షిక మని

యక్కజ మగుఁ దీర్థ మహిమ నభినుతి సేయన్. 101

వ. మతీయు నుత్తరపదోపమానసమాసం బెట్టి దనిన.

క. ఓలిఁబురుషసింహా యని యుగ్గడించు
చోటఁ దా సింహాజనపురుషో యనంగఁ
దనరు విగ్రహ మగుట నుత్తరపదోప
మాసమాస మం డ్రిది శాస్త్రమహిమవిదులు.

102

మతీయఁ గారకశబ్దంబులు. —

గీ. సంస్కృతము తెనుఁ గైనఁ దత్సమపదంబు
దానం బుట్టి తెనుఁగైనఁ దద్భవంబు
దేశితెనుఁగు దేశజ మచ్చతెనుఁగు తెనుఁగు
నిక్కలుఁడు సిరి యొడయఁడు నిక్క మనఁగ.

103

గీ. సర్వనామముల్ యుష్నదస్తత్ప్పదంబు
లావిభక్తులక్రియ లవ్యయములు మాను
తెలుఁగు లగుచోటఁ గారకాదిని వసింది
సర్వనామాశ్రయంబులు జరఁగుఁ గొన్ని.

104

సీ. ఏనన్న నీవన్న నితఁడన్నఁ బ్రథమాఖ్య
నను నిన్ను నాతని నన ద్వితీయ
నతనిచే నతనితో ననఁగఁ దృతీయ యీ
తనికొఱ కతనికై యన జతుర్థి

- పంచమి యగు దీనబట్టుండి యందుండి
 వానికంటెను వానివలన ననఁగఁ
 వానియొక్కకులంబు వానికీఁ బ్రియ మది
 జనులలో నితడు మేలనఁగ వచ్చి
- గీ. జలధియందు లక్ష్మీ గలుగుచుండఁగ దన్ని
 మిత్త మన గ నప్తమివిభక్తి
 జలజనాభ యనఁగ సంబుద్ధి యిట్లు వి
 భక్తు లలరు గారకోక్తి గతిని. 105
- క. స్త్రీపుంసపుంసకము లన
 నేపగు లింగములమీఁద నెనఁగు విభక్తుల్
 దీపించు నవియు వచన
 వ్యాపారనిరూఢి నక్షరాంతరములతోన్ 106
- క. తనరఁగ అఆత్మకః
 లనఁగా ఉఱియు నాఁగ సంబుజదళలో
 చన ఋఋ లన ఓఔ
 లనఁగ నజంతాహ్వాయంబు లగు నీవదియున్. 107
- క. చజలు తనర్గము పబమలు
 స్వజనప్రియ రవలు శషలు సహలు పదాఙ్ఘ
 నిజమగుహాలంకములు హారి
 యజంతములు గూడ నిరువదా ఆంతంబుల్. 108
- క. అంతము తెలుఁ గగునెడ నే
 యంతముతలసూప దై న నచట నమాసా

భ్యంతరములందు సుధ్యుచి
తాంతము లగుఁ గాన ధీవియద్విష్టులనన్.

109

క. యత్ప్రభృతు లాకటితోఁ
జొత్తెంచును యద్గుణంబు చూచి మహాత్ముల్
మొత్తురు తత్పురుషుఁడు లో
కోత్తరుఁ డన నీదృశ ప్రయోగబలమునన్

110

మఱి క్రియాపదంబులు.—

క. పరుఁ బలుకు బ్రథమపురుష మి
దిరి మధ్యమపురుషవలుకు ధృతి దనుఁ బలుకున్
ధర ను శ్చమపురుషక్రియ
వరుస నలింగకము లై నవచనము లెనఁగున్.

క. కారకపదములు తెనుఁగై
నారి నరుఁడు రత్న మనఁ దనర్చుగతి క్రియా
కారవిశేషము లలరవు
వారలు వచ్చెదరు దండు వచ్చెద రనుచోన్.

112

క. ద్వివచనము లేడు తెలుఁగున
బ్రవిచులగతి నేకవచనబహువచనము లొఁ
దివించెద ననఁ దివించెద మనఁ
గవి యనఁ గవు లనఁగ గ్రియలు కారకఫణితిన్.

113

మఱి అప్యయశబ్దంబులు.—

క. ఇలఁ గారకమట్టుల యు
జ్జ్వలకూపము లయ్యు లింగవచనములు విభ

క్తులు లేకవ్యయశబ్దం

బులు సకలము నముచితార్థములు విలసిల్లున్. 114

క. నెఱయ నవ్యయపదములన్నియు సమాస
రూపమున నాంధ్రకవిశకు రుచి యొనర్చు
స్వర్వధూమణి యస వృధాశంక యనఁ బు
నః ప్రణతి నాఁగ నుచ్చైర్నినాద వఃనఁగ.

115

గీ. వృథ యను నవ్యయ మొక్కఁడు
ప్రథితంబై చెల్లు గృతులఁ బ్రశ్నేకము తా
వృథసేయక యెఱుడు మనో
రథములు మాకిచ్చు నీ మురద్విషుఁ డనఁగన్.

116

క. తారకజనితక్రియలును
నారఁగ ల్యత్ప్రత్యయాదు లవ్యయము లగున్
యారంజిలఁ బూజించి వి
చారించి యుదాహరించి సంధించి యనన్

117

మఱి విశేష్యవిశేషణంబులు. —

క. హరి కరుణాకరుఁ డనఁగా
హరి యనుశబ్దము విశేష్య మగు మఱి కరుణా
కరుఁ డనుట విశేషణ మి
ట్లరుతరగతిఁ గారక ప్రయోగము లమరున్.

118

మఱి క్రియావిశేషణంబులు. —

క. పగతునితమ్ముని శాశ్వత
ముగ నిల్పెను దశరథేంద్రపుత్రిండనుచో

శగమునఁ గ్రియావిశేషణ

మగు నీయెడ శాశ్వతముగ నని పల్కుట దాన్.

119

గీ. శబ్దసిద్ధికొఱకు సంధినమాసరూ

పంబు లిట్లు కొంతవలుక్కఁబడియె

మఱియు నుచితరీతి నెఱుఁగంగవలయు ర

హస్యలక్షణంబు లాంధ్రకవులు.

120

మఱియుం బంచాశద్వర్ణంబులు.—

క. భూమిఁ బదాఱుచ్చులు నాఁ

గా మెఱసి అకారమాదిగా స్వరము లగున్

కామొదలు క్షకారముతుద

యై ముప్పదినాల్గుహల్లు లగువ్యంజనముల్.

121

క. తగు హ్రస్వంబులు దీర్ఘము

లగు అఱ్ఱఱుఱులును వెండి హ్రస్వాభావం

బగు ఏవటబౌలు నె

సఁగు అం అః యనఁగ షోడశస్వరము లగున్.

122

క. కచటతపవర్ణవర్ణము

లెచటన్ స్పర్శ లగు నిరువదే నై మఱి యం

దుచితగర్తఱ బఱణానమ

ప్రచయం బనునాసికాఖ్యఁ బ్రస్తుతినొందున్.

123

క. యరలవ లంతస్థలు నాఁ

బరఁగును శవసహలు తేటవడు నూమ్మలనన్

- సారిది క్షికారముఁ గూడఁగ
సరి నేఁబది యయ్యె వర్ణసంఖ్య ధరిత్రిన్. 124
- క. శలలకు భేదము లే దను
పలుకున శాఁ దొలఁగి యైదుపదులగు వర్ణం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి
తెలుఁగున అళ లనఁగ లెం డధిక మండ్రు వారీ! 125
- గీ. రాఁదొలఁగి సమస్తాక్షరముల మీఁదఁ
గార మగుఁ గకారంబు క్షికార మనఁగ
వట రవర్ణంబుపై నిఫ యనఁగఁ బరఁగుఁ
గాన నిది రేఫ యని పలుకంగవలయు. 126
- క. వర్ణం బన నక్షర మన
నర్ణం బన మాతృక యన నక్కర మనఁగా
నిర్ణీతసమాహ్వాములు
వర్ణితములు కృతులయందు వ్రాలకునెల్లన్. 127
- క. ఆదులు వర్ణత్రయమును
భూదేవతలు తపవర్ణములు రవలును ధా
శ్రీదయితులు యలశషసహ
లాదటనూరుజులు శ్శరాఖ్యలు శూద్రుల్. 128
- మఱి వుద్వర్ణములు.—
- క. ఏకాదిషడంతముగఁ
బ్రకటపాదములు గలుగు మంజరి మొద లా

లోకితవద్వర్తంబులు

శ్రీకలితచ్ఛంద మవధరింపుము కృష్ణా !

120

ఉ. శ్రీనిధి చక్రవ ర్తిగురు శేఖరపుణ్యకటాక్షలబ్ధను

జ్ఞానుఁ డనంతధీమణిలసన్నతి భోజచరిత్ర చెప్పి ల

ష్ట్రీనరసింహుఁ గూర్చిన ప్రసిద్ధుఁడు వేడుకతో నొనర్చె ఘం
దోనుతి యోగిహృద్విమలతో యజవ ర్తి కనంతమూ ర్తికిన్.

ఉ. రాజులు పాడిఁ దప్పక ధరావలయం బఖిలంబు నేలెడఁ

భూజనరాజి సంపదలఁ బొంపిరివోనిసఖానుభూతిచే

నోజఁ జరింపుచుండెడిఁ బయోజనముద్భవకల్పశాశ్వతం

బై జలజోదరాంకితమహాకృతి సన్నుతి నొందుచుండెడిన్. 131

గద్యము. ఇది శ్రీవాణీవర ప్రసాదలబ్ధవాగ్విభవ తిక్కనామాత్య

తనూభవ సుకవిజనవిధేయ యనంతయనామధేయ ప్రణీతం

బై నఘదోదర్పణంబునందు వర్జనీయంబు లగుదశదోషంబుల

నేర్పఱుచుటయు, నందు దోషరహితంబులై యాదరణీయంబు

లగుపట్లు దేర్చుటయు సంఘి సమాసంబులు పంచాశద్వర్ణంబు

లేర్పఱుచుటయు నన్నది చతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీ ర స్తు.
 ఛం దో ద ర్పణ ము.

అ మ క్ర మ ని క.

	పుట.		పుట.
అ.		అవకలి ప్రాసనీసము	74
అంగజా స్త్ర మనువృత్తము	59	అవ్యయశబ్దంబులు	111
అంతరాక్షరము	77	అవ్యయ భావసూత్రము	109
అంత్య ప్రాసము	16	అశ్వలిత మనువృత్తము	54
అంబురుహంబనువృత్తము	50	అప్తమూర్త్యునువృత్తము	51
అక్షరతయతినిర్ణయము	78	అసంబాధయనువృత్తము	43
అక్కిలి ప్రాసనీసము	78	ఆ.	
అక్కిలిపెడినీసము	74	అగమవిరోధము	95
అబ్బియోగ చతుష్టయము	99	అటవెలది	69
అను ప్రాసము	17	అర్ఘ్యగీతి	68
అను స్వారయతి	25	ఇ.	
అపక్రమము	92	ఇంద్ర చంద్రాది గణభేదములు	5
అపరాణిత మనువృత్తము	43	ఇంద్ర వంశ మనువృత్తము	39
అపశబ్దము	98	ఇంద్ర వజ్ర మనువృత్తము	35
అపార్థము	92	ఉ.	
అర్థ సమవృత్త విషమవృత్తంబులు	58	ఉత్పలమాలయనువృత్తము	51
అర్థ విందు ప్రాసము	12	ఉత్సాహము	75
అలుక్పమాసము	108	ఉదాహరణ అక్షరము	88
అల్పాక్షర	78	ఉద్దిష్టము	85

	పుట.		పుట.
ఉద్గీతి	67	క్రియాపదంబులు	111
ఉపగీతి	67	క్రియావిశేషణంబులు	112
ఉపజాతీయనువృత్తము	25	క్రాంచపదమునువృత్తము	56
ఉపసర్గలు	20	ఖ.	
ఉపేంద్రజయమునువృత్తము	25	ఖచరపుత్రమునువృత్తము	51
ఉభయప్రాసము	12	గ.	
ఋ.		గణభయములు	6
ఋకారస్వరూపయతి	19	గణాగక్రియాంకమునుచక్రము	86
ఋప్రాసము	16	గణాధిదైవతంబులు	6
ఎ.		గణాష్టకలక్షణము	3
ఎక్కటియతి	25	గద్యపద్యలక్షణము	3
ఎత్తుగీతి	68	గద్యలక్షణము	28
క.		గీతాలంబనమునువృత్తము	26
కందములు	65	గీతి	67
కమలవిలసిలమునువృత్తము	44	గురుత్పమునిర్ణయము	3
కర్తృధారయము	108	గూఢస్వరయతి	19
కవిరాజవిరాజితమునువృత్తము	54	చ.	
కకావిరోధము	96	చంద్రకళయనువృత్తము	59
కాకుశోషము	94	చంద్రశ్రీయనువృత్తము	48
కాకుస్వరయతి	21	చంపకమునువృత్తము	51
కారకకబ్ధంబులు	109	చతుస్పృశము	16
కఱుచకాకు	94	చపలార్య	66
కమసంధి	93	చాటుత్రయబంధలక్షణము	83
కమమితలతావేలితమునువృత్తము	49	చిత్రపదమునువృత్తము	32
కృత్యాదివర్ణనీయగణములు	6	చుట్టులైవ	91
నక్షరములును			

	పుట.		పుట.
నాపదము	79	త్రిప్రాసము	16
ఛ.		త్రిభంగియనువృత్తము	68
ఛందములు	29	ద.	
ఛందఃప్రాకస్యము	2	దండకము	63
ఛందోభంగము	90	దళదోషములు	89
ఛందోవృత్తంబులనెఱును	87	దుష్కరప్రాసము	15
ఛందోవృత్తసంఖ్య	80	దుష్ప్రియోగము	94
జి.		దుస్సంధి	93
జఘనచపలార్య	67	దేశవిరోధము	96
జయభద్రరగడ	81	దుతవితంబితమనువృత్తము	89
జలదమనువృత్తము	41	ద్వంద్వప్రాసము	16
జలధరమాలయనువృత్తము	89	ద్విపద	79
జలోద్ధతగతియనువృత్తము	40	ద్విరదగతియనురగడ	81
త.		న.	
తక్కురుపము	107	వదీప్రఘోషయనువృత్తము	60
తనుమధ్యయనువృత్తము	82	వర్కుటమనువృత్తము	47
తరళమనువృత్తము	49	వప్తతి	85
తరువోజ	76	వారీపుతమనువృత్తము	59
తుక్పంధి	97	విక్రమమాసయతి	21
తురగవల్లననురగడ	80	ప.	
తేటగీతి	69	పంక్తియనువృత్తము	32
తోటకమనువృత్తము	88	పంచచామరము	46
తోడకమనువృత్తము	85	పంచపాదియనువృత్తము	61
తోవకమనువృత్తము	88	పంచాశద్వర్ణంబులు	118
త్రిపద	78	పథార్య	66
త్రిప్రాసము	11	పదకమనువృత్తము	46

	పుట.		పుట.
పద్య వాణిమనువు త్రము	54	భద్ర కయనువు త్రము	87
పవనగీతి	68	భాస్కరవిలసిలమనువు త్రము	57
పాలాశదళమనువు త్రము	48	భుజంగ ప్రయాణమనువు త్రము	38
పునరుక్తికము	90	భుజంగవిజృంభితమనువు త్రము	57
పృథ్వియమనువు త్రము	48	ధూతలకమనువు త్రము	50
పాలికవడి	28	ధూనుతమనువు త్రము	44
ప్రణవమనువు త్రము	84	మ.	
ప్రభాతమనువు త్రము	42	మంగళమహాప్రయోగమనువు త్రము	57
ప్రమాణీయమనువు త్రము.	88	మంజరీద్విపద	79
ప్రమితాక్షరమనువు త్రము	40	మంజుభాషిణీయమనువు త్రము	41
ప్రచారణకలితమనువు త్రము	48	మందాక్రాంతమనువు త్రము	47
ప్రహర్షిణీయమనువు త్రము	41	మకారయతి	25
ప్రాదిపాసము	11	మణిగణనికరమనువు త్రము	44
ప్రాసప్రకరణము	7	మణిధూపణమనువు త్రము	45
ప్రాసమైత్రి	10	మణిచూలయమనువు త్రము	52
ప్రాససీసము	71	మణిరంగమనువు త్రము	84
ప్రియందంబమనువు త్రము	40	మత్తకోకిలయమనువు త్రము	48
ప్రియకాంతాయమనువు త్రము	45	మత్తమయూరమనువు త్రము	41
ఫ.		మత్తయమనువు త్రము	88
ఫలసదవమనువు త్రము	46	మత్తేభవిక్రీడితమనువు త్రము	50
బ.		మదరేఖయమనువు త్రము	32
బంధురమనువు త్రము	56	మధుమతియమనువు త్రము	82
బహువ్రీహి	107	మధురగతియమరిగడ	81
చిందుప్రాసము	12	మధురాక్కర	77
చింబమనువు త్రము	81	మధ్యైక్కరము	77
ఛ.		మనోజ్ఞయమనువు త్రము	96
ఛంద్రకమనువు త్రము	53		

	పుట.		పుట.
శునోహరమనువుత్తము	59	అయ్యగ్రాహి	61
కుయూరసారీయమనువుత్తము	34	అయిదిబాతి	62
శునోహర	77	అయినోరియమనువుత్తము	”
మహాస్రగ్ధరయమనువుత్తము	53	లాటివిటమనువుత్తము	52
మానినియమనువుత్తము	53	వ.	
మాలినియమనువుత్తము	44	పంకస్థమనువుత్తము	39
ముఖచపలార్య	66	పడినీసము	72
మేఘవిన్నూర్జితమనువుత్తము	49	పనమంజరియమనువుత్తము	52
మేదినియమనువుత్తము	47	పనమయూరమనువుత్తము	42
మేఘనగీతి	68	పరాంగియమనువుత్తము	60
య.		పర్ణయతి	22
యతిపంచకభేదములు	17	పసంతతిలకమనువుత్తము	42
యతిపంచకము	”	నాతోర్తియమనువుత్తము	37
యతిభంగము	90	వికల్పప్రాసము	12
యతిసంజ్ఞలు	17	వికల్పయతి	26
యూక్తవికల్పయతి	26	విజయమంగళమనురగడ	80
ర.		విశాళమనుకౌపదము	79
రగడలు	80	విద్యున్నాయమనువుత్తము	32
రథగమనమనునోహరమనువుత్తము	60	విప్రులార్య	66
రథోద్ధతమనువుత్తము	36	విశేషసంధి	105
రుక్తవతియమనువుత్తము	32	విశేష్యవిశేషణంబులు	112
రుచిరమనువుత్తము	42	విశ్వదేవియమనువుత్తము	40
శేఫయంతయతి	24	విసంధికము	90
ల.		విసర్గసంధి	102
అగ్రక్రియ	86	వీణారచనమనువుత్తము	60
అగ్రక్రియాచక్రము	87	వృత్తప్రాసనీపము	71
అధ్యపక్రియ			

	పుట.		పుట.
వృత్తసంఖ్య	15	శబ్దమువిరోధము	95
వృక్షభగమనశ్చనురగడ	82	వనుఅక్షుప్తాసము	11
శైరివర్ణము	94	వనువృత్తంబులనెఱుగు	87
వ్యంజనసంధి	100	వనువృత్తిలక్షణము	81
వ్యర్థము	92	వనుసీసము	70
		వరసయతి	22
		వరసీజమునువృత్తము	85
శ.		వర్వకాప్రాససీసము	72
కార్డులవిక్రీడితమునువృత్తము	49	వర్వలఘుసీసము	76
కాలిసయనువృత్తము	37	వర్వసమువృత్తభేదసంఖ్య	81
కఠినిజీయనువృత్తము	47	సీసము	69
శుద్ధవిరాటలనువృత్తము	34	నుండరవృత్తము	48
శ్యేనియనువృత్తము	37	నుకాంతియనువృత్తము	81
క్రీరముణమునువృత్తము	60	నుకేసరమునువృత్తము	45
మ.		స్థగ్రయనువృత్తము	51
పట్టడ	78	స్థగ్నిజీవృత్తము	88
పట్టకీర్తయంబులు	85	స్వరముకులు	18
పద్మవర్ణంబులు	114	స్వరసంధి	97
న.		స్వాగతమునువృత్తము	86
సంధిగతప్రాసము	18	హ.	
సంయుక్తయతి	28	హయత్రచారరగడ	80
సంయుక్తవర్ణగణంబులు	6	హరిగతియనురగడ	82
సంయుక్తప్రాసము	18	హరిణగతియనురగడ	83
సంశయము	91	హరిణియనువృత్తము	48
సగణలగక్రియాంకముగుచక్రము	86	హాలముఖయనువృత్తము	33
సమప్రాసము	9		

త ప్పొ ప్పు ల వ ట్టి క.

శ్రు. సం. కం. క్రి.	త ప్పు.	ఓ ప్పు.	
4	21	నగఁగంబు	నగఁగంబు
5	6	-మహేశయన	-మహేశయన
8	16	డేటి	డేటి
11	12	ఇటఱు	ఇటఱు
12	15	లేటికి.... తాఁబేటి	లేటికి...తాఁబేటి
13	2	కల్లండు	కల్లండు
„	13	బలసిప్రోలు	బలసిప్రోలు
15	19	కీలిత...రంజిత	కలిత...రంజిత
17	3	విప్రద	తిప్రద
19	4	నెవలనఁగ	నెవలనంగ
„	8	నావసుచోన్	నావసుచోన్
20	8	క్లృష్టి....ననఁగ	క్లృష్టి....ననంగ
„	22	దుర్	దుర్
„	23	సమీ	సమ్
22	101వ	పద్యము సరిగాలేదు	(చూ. టిప్పణి)
24	19	సంజ	సంజ్ఞ
28	11	సురుచిర	సురుచిర
„	12	నినదానుకార	నినదానుకారి
29	20	నత్యష్టియు	యత్యష్టియు
„	23	యును గర్త్య	యనఁ గీర్త్య
30	4	రాఁగ	రాగ

శ్రు. సం. క్రి.	కశ్య.	ఓశ్య.
32	2	అగునీ అగున్
"	8	తనుమధ్య తనుమధ్య
34	14	చెన్న చిన్న
35		“ పదునొకండవ త్రిష్టుప్పందంబు” అనునది తోదకమునకు ముందుండవలెను.
35	8	భూమిధ్ర భూమిధ్ర
37	18	వరస రస
38	4	ప్రయాతా ప్రభూతా
39	4	నింపార ఇంపార
40	23	సోనల్ సోనల్
43	23	నసంబాధల్ నసంబాధల్
44	2	పురుషోత్తమ పురుషోత్తమ
"	15	ననువగు నునువగు
45	17	ఋష్యను ఋష్యను
"	24	య,న,గ య,న,గ
47	14	గజేంద్రావధ్వంసిగ గజేంద్రావధ్వంసిగ
49	8	తాగంబులు తాగంబులు
"	20	రమాన్నాథు రమాన్నాథు
51	14	రుత్ రుక్
"	16	సముజ్జ్వల సముజ్జ్వల
54	18	ధన్యుడు ధన్యుడు
55	9	ధ్యాంత ధ్యాంత
58	2	నననపలు నననపలు
"	11	రౌచ రౌచ

పుట.	కం.క్రి.	తప్ప.	ఒప్పు.
56	12	నయ మొందుక	నయలొందుక
„	18	గ్రవ్వవు	గవ్వవు
„	20	పంచ	బంచ
58	9,13,14,16,	ర్థ.	ర్థ
„	18	వృత్తంబుల....	వృత్తంబులు....
„		పాదంబుల	పాదంబుల
„	20	నవియ	నవియు
59	1	చందంబున	ఛందంబున
„	8	నన్నిటను	నన్నియును
59	9,14	నార్థ	నార్థ
„	21	నర్థంబై	నర్థంబై
60	6	నదీ	నదీ
61	10	లాన	లాస
62	11	బుడమిగల	బుడమినల
„	12	జగత్తయ....పుత్తు	జగత్తయ ... పుత్తు
„	21	సదమలన	సదమలిన (“సదయఘన” పాఠాంతరము)
63	(134-వ	పద్యము త్రిభంగి	సరిగాలేదు. చూ. వీరిక)
64	6	నర్థ	నర్థ
65	9	యర్థముల	యర్థముల
66,67	(ఈపుటలలోని	పద్యములు	సరిగాలేవు. చూ. వీరిక)
68	14	నీడెనమ	నీడెన
	15	గదియ	గీదియ
	19	ముచ్చరులు	ముచ్చరును

సంఖ్య.	పంక్తి.	కవ్య.	ఒప్ప.
69	2	నేయు	నెరయు
70	6	భాసిల్లు	భాసిల్ల
„	11	నవకవికి	నవకలికి
„	13	నది యనమ	నదియ నమ
„	18	చర్విత	సర్వతః
71	18	ప్రేముడించి	ప్రేముడించు
72	14	రసజ్ఞాని	రసజ్ఞావి
74	10	పదంబునుఁ	పదంబునఁ
„	22	నేత్రుఁడు	నేత్రుఁడు
75	18	పదముగ	పదమగు
„	19	పాదముగ	పాదమగు
76	1	యూర్వంచ	యూర్వంచ
77	1	రోత్త	రోత్తు
77	13	ఊండ్లు	ఊండ్లును
78	22	కార్కులుగలియ	కార్కులకవయు
„	25	జరగు నిప్పగిది	జరగ నిప్పగిది
79	17	జై న	జై
80	4	ప్రానం	ప్రానం
„	11	జన	జను
82	4	కుంకుము	కుంకుమ
„	14	దలంచెద	దలంచెదఁ
„	25	బోరని	బోవని
83	14	నూఁబెనుబది	నూఁబెనిమిది
„	16	మన	మనఁగ

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
83	19	తార్థ	తార్థ
84	14	ర్థికి	ర్థికి
87	9	లభ్య	లభ్య
90	15	మద్రు	మంద్రు
	22	వచింపమఱికి ర్థిచం దురుడనచు బలుక	వచించిమఱి కాంతిచంద్రుఁ డటంచు బలుక
91	1	గాంతినమృతకిరణుఁ	గీ ర్థినమృతకిరణుఁ
	4	నభిమతంబున	నభిమతంబుగ
	15	తాపను	తాపను
92	10	చరితులు	చతురులు
	12	నగరు	నడుగు
	13	యింకగీతిభ్రాంతి	యింకగీ ర్థిభ్రాంతి
94	9	జరగలొక	జరగులొక
	23	సత్వముననృపస్య	సత్వమున నృపస్య (సత్వరము నృపస్య)
95	16	దఱిచేసి	దరిచేసి
97	12	భకార	భకార
98	4	మృద్యన్న	మృద్యన్న
99	6	గ్లా	గ్లా
	15	మంత్యమున	మంత్యమున
	23	మాలిన	మావన
100	12	సంధులనెలమిఁ	సంధికిలియమిఁ
	21	సత్సంధిఁ	సచ్ఛంధిఁ
101	3	అబిజ్ఞానమముల	అదిబిజ్ఞానమముల

పదం.	తం క్రి.	తప్ప.	మిప్ప.
101	18	నజలు	నజలు
102	16	యరలవత్పతీ	యరలవఁదృతీ
	21	తడ్డక్క	తడ్డక్క
103	7	పొలువుకచట	పొలువుగఁజట
104	9	చతుర్థవర్గ	చతుర్థవర్గ
	15	ట్రిలు సర్పరాజి	ట్రిలి యిర్పీరాజి
105	10	సమేత	సమేత
106	12	ఛందము	చందము
	15	నేయ	చేయ
	18	నందీ	సంఠి
108	6	యలవడఁ	యలవడఁ
	22	నలుకగు	నలుక్కగు
	23	వనా	వనే
109	3	యక్కడ	యిక్కడ
	7	క.	గీ.
	13	దానం	దానఁ
	17,18	మాను తెలుఁగు	మానుఁదెలుఁగు
110	4	షష్ఠి	షష్ఠి
112	11	తారక...రంజిల	కారక క్రియయల్యప్ప్రిత్యయ కావ్యయము దెనుం, రంజిలుఁ.

UNIVERSITY OF HYDERABAD, LIBRARY

T
Acc. No. 29474
Call No. 415 11116C
Author అంజనేయ శర్మ
Title నానా శాస్త్రము

UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A. P.)

1. Books / Journals should be returned on the due date.
2. Borrowers are responsible for every book / journal taken by them and will be expected to pay for any book / journal damaged, defaced or lost.

Help to keep the book fresh and clean